

AZ ATHENAEUM OLVASÓTÁRA

A HARMINCZ ÉVES ASSZONY

REGÉNY

IRTA
HONORÉ DE BALZAC

FORDITOTTA
SZALAY EMIL

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IROD. ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2015
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5531-20-0 (online)
MEK-14565

TARTALOM

ELSŐ KÖTET

I.

Első hibák.

II.

Ismeretlen szenvedések.

MÁSODIK KÖTET

I.

Harminczéves korban.

II.

Isten ujja.

III.

Két találkozás.

IV.

Egy bűnös anya sorsa.

ELSŐ KÖTET

I. Első hibák.

Az 1813-dik év áprilisának kezdetén volt egy vasárnap, melynek reggele azzal biztatott, hogy végre beköszöntött az első nap az esztendőben, melyen a párisi végre-valahára tisztának látja a járdát, felhőtlennek az eget.

Közvetlenül dél előtt egy elegáns, könnyed fogat fordult ki a Castiglione-utczából a Rivoliut-ba. A két ürge ló vontá hintó megállott a fogatok mögött, melyek a nemrég megnyílt rácsozat előtt, a Feuillants kis terén állottak.

Ezt a könnyed fogatot egy beteges külsejű férfi hajtotta. Szürkülő haja, mely csak részben födte el sárga koponyáját, vénebbnek mutatta, mint a milyen valósággal volt.

Odavetette a gyeplőt az inasnak, a ki mögötte ült. Aztán kiszállt s karjaiba emelt egy fiatal leányt, a ki bájos szépségével tüstént magára vontá az arra sétálók figyelmét. A leányka, mikor a hintóban fölállt, odaadón engedte, hogy a férfi a dereka köré fonja karjait, sőt átfogta a kísérője nyakát, mikor ez leemelte a járdára. Olyan óvatosan és vigyázva végezte ezt a férfi, hogy meg se gyürődött a leányka zöld ripszruhája. Egy szerelmes ifju se bánt volna el vele ennyi gonddal és figyelemmel.

Az ismeretlen férfi nyilván édes atyja ennek a gyermeknek, a ki köszönő-szót sem ejtvén, bizalmasan karonfogta a férfit és gyorsan vontá maga után a kertbe. Az öreges ur e közben észrevette, hogy néhány fiatal ember csodálkozó-bámuló tekintettel nézi a leányt és erre arczáról eltűnt egy pillanatra a komor kifejezés.

Ámbátor már rég elérte azt a kort, a melyben a férfiaknak nincs a hiuságnál egyéb gyönyörűségük, - és ez is csalékony egy gyönyörűség! - most mégis elmosolyodott.

- Azt hiszik, hogy a feleségem vagy! - sugta a leányka fülébe és kiegyenesedvén, megindult, de olyan lassu léptekkel haladt, hogy a leányka szinte kétségbeesett.

Az öreg ur, úgy látszik, olyan büszke a leányára, hogy szinte kaczerkodik érte. Bizonyára jobban is örült, mint a kicsike, azoknak a pillantásoknak, melyeket a kíváncsiak a leánykának barna posztócipőcskébe bujtatott lábacskaíra, a ruha szabásától még jobban kialakult derekára s üde nyakára vetettek, melyet nem takart el teljesen a himzett fodros-szegély.

Menésközben egy-egy pillanatra fölvetődött a leányka szoknyája s ekkor a cipőcskéik fölött az áttört kötésű selyemharisnya likacsain át kitetszett finom vonalu lábainak tömött, teli formája.

Sokan utána mentek a párnak, hogy megcsodálják és újra meg újra lássák a leányka üde arczát, a mely körül néhány kedves hajfürt enyelgett. A hamvas arcz szinességét még jobban kiemelte a rózsaszin szatin, melylyel a leányka elegáns kalapjának pereme alul be volt vonva; de kipirosította ezt az arczot a türelmetlenség s a vágyakozás is, mely csak úgy sugárzott ki a leányka minden vonásából.

Valami édes pajkosság csillogott ki tiszta nedvességben uszó mandulaalaku, fekete szemeiből, melyek fölött iv-alaku szemöldök huzódott s melyre hosszú pillák borultak. Az élet és az ifjuság rápazarolta minden kincsét erre a bájos arczra és erre a termetre, mely kecses és formás, bár a kebel alatt öv fogja át.

A leányka nem törődik a hódoló-bámuló tekintetekkel, hanem szinte félve néz a Tuileriák kastélya felé. Bizonyára oda törekszik.

Háromnegyed tizenkettőre járt. Még ilyen korán van; de a Tuileriák kastélyából már jönnek vissza asszonyok, a kik mind pompázni akartak ott öltözkükkel. Boszusan fordítgatják bátra a fejüket, mintha sajnálnák, hogy már későn jöttek s nem láthatják azt, a mit úgy szerettek volna látni. Ezek a várakozásukban csalódtak, szép asszonyok rossz kedvükben egy-egy boszus szót hangosabban ejtenek ki s a leányka hallja ezeket a röptükben véletlenül hozzáért szavakat, mire izgatott nyugtalanság fogja el.

Az öreg ur inkább kíváncsi, mint gúnyos szemmel kémleli a kicsikének bájos arczán a türelmetlenségnek és félelemnek jeleit; sokkal több gonddal figyeli meg a gyermeket, semhogy ne fejeződnék ki az ő arczán is az atya aggodalma.

A tizenharmadik vasárnap ez az 1813-dik esztendőben. Két nap múlva indul utnak Napoleon arra a végzetes háboruba, melyben egymásután veszti el Bessiérest és Durocot; megnyeri a lutzeni és a bautzeni emlékezetes csatákat; az osztrákok, a szászok, a bajorok elárulják, nemkülönben Bernadotte is és megvívja a borzalmas lipcsei csatát. A mai fényes csapat-szemle, melyet maga a császár vezényel, utolsója lett légyen azoknak a katonai parádéknak, melyek oly hosszú időközön át bámulatot keltettek a párisiakban és az idegenekben egyaránt. A régi gárda utoljára hajtotta végre a kitünően betanult diszelgést, mely fényével és tökéletességével gyakran még ezt az óriást is bámulatba ejtette, a ki most készül párviadalra szállni Európával.

Valami sajátos szomorú hangulat fényes és nagy kíváncsi tömeget vonzott a Tuillériákba. Mintha mindenki kitalálta volna a jövőt és mintha ki-ki talán meg is sejtette volna, hogy majd a képzelet nem egyszer fogja visszaidézni ezt a csodaszép képet, mikor Franciaországnak e mai hősie napjai már csak regék világa lesz.

- Siessünk jobban, papa, - mondta a leány pajkosan-enyelgő hangon és huzta maga után az öreg urat. - Hallom már a dobszót!

- A Tuillériákba bevonuló csapatok verik! - felelte az öreg ur.

- Vagy a már kivonuló csapatok... Mert mindenki visszajön már! - viszonzá a leány olyan gyermekesen keserves hangon, hogy az öreg ur elmosolyodott.

- A parádé csak félegykor kezdődik, - szólt az atya s iparkodott követni sietve lépkedő leányát.

Látva, hogy mint emelgeti a leányka a jobb karját, azt hinnéd, hogy futni akarna. Keztyübe vont piczi keze türelmetlenül szorongat egy zsebkendőt és olyan, mint az evező, mikor a csolnak szeli a habokat.

Az öreg ur elmosolyodik egy pillanatra; de időnkint futólag valami aggodalmas kifejezés borul kiszáradt, beesett arczára. Az a végtelen szeretet, melylyel ezen a bájos kis teremtéen csüggött, csodálta a gyermek jelenét, de egyuttal félt a jövője miatt. Mintha egyre azt mondaná magának: »Oh, ma boldog a kicsike, de vajjon az lesz-e mindig?«

Mert az öregek hajlandók a maguk fájdalmait és szenvedéseit benne látni a fiatalok jövőjében is.

Mikor atya és leány az oszlopsorhoz értek, melynek ormán a háromszinű zászló lengett és melyen át a Tuillériák kertjéből a Carrouselbe juthatni, az őrszemek parancsoló hangon reájuk kiáltottak:

- Már tilos az átjárás!

A kicsike fölpipiskedett a lábujjhegyére és láthatott egy nagy sereg diszesen kiöltözött asszonyt, kik mindkét oldalról megtöltötték a márványoszlopos folyosókat, melyeken a császárnak át kell haladnia.

- Látod, papa, későn indultunk el hazulról.

S a leányka fájdalmas arczkifejezéséből ki lehetett olvasni, milyen nagyon megkívánta a kicsike, hogy jelen lehessen a csapatszemlén.

- Ugyan, Julie, hát akkor forduljunk vissza; úgy sem szeretsz tolongásban lenni.

- Maradjunk, papa. Innen is láthatom valahogy a császárt. Hátha elesik a háboruban, akkor nem is látom soha.

Az atya kissé megremegett, mikor ez önző szót hallotta. A leányka hangja rezgett. Az atya ránézett gyermekére s úgy látta, hogy a lecsüggesztett pillák alatt könnyek csillognak. És e könnyeket nem a boszankodás, hanem azoknak az első lelki fájdalmaknak egyike fakasztotta ki, melyeknek titkát egy öreg édes atya könnyen kitalálja.

Julie egyszerre elpirul és felsikolt. Se az öreg ur, se az őrszemek nem értik, hogy miért.

E sikoltásra egy tiszt, a ki az udvarból a lépcsőzet felé sietett, hirtelen hátrafordul, előre jön az oszlopsorig és fölismeri a leányt, a kit egy pillanatra eltakart a gránátosok magas medvebőr-süvege.

A leányka és az öreg ur érdekében tüstént visszavonja a parancsot, melyet maga adott, azután nem törődve az oszlopfolyosót ostromolva körülálló elegáns tömeg zugásával, gyöngéden bevonja magához az ujjongó gyermeket.

- Most már nem csodálom, hogy Julie úgy boszankodott és úgy sietett. Tudta, hogy te vagy szolgálatban! - mondta az öreg ur a tiszthez komoly, de egyuttal kissé gúnyos izű hangon.

- Ha jó helyet akar, herczeg ur, - felelte a fiatal tiszt, - ne vesztegessük az időt csevegéssel. A császár nem szeret várni s a tábornagy engem küldött, hogy megtegyem neki a jelentést.

Miközben így beszélt, bizalmas kedvességgel karonfogta Juliet és vitte magával a Carousel felé.

Julie ámulva látta itt, hogy milyen óriási tömeg szorong azon a kis helyen, mely a kastély szürke falai és a Tuillériák udvara közepének porondja körül vont vaslánczok közt terül el. Annak a sorfal katonának, melyet azért állítottak föl, hogy a császár és a vezérkar akadály nélkül jöhessen s távozhasson, ugyancsak meleg munkájába került, hogy el ne sodorja a tolongó tömeg, mely úgy zúgott-zsibongott, mint a méhkas.

- Ugy-e, nagyon szép lesz? - kérdezte Julie mosolyogva.

- Vigyázzon! - kiáltotta a tiszt és derékon ragadván a leányt, erős karjaival hirtelen fölemelte és egy oszlop mellé állította.

A hirtelen átemelés nélkül a kíváncsi leányt bizonyára fellökte volna az a fehér paripa, a melyet arannyal kiveret, zöld selyemnyereggel, kantárszáron vezetett Napoleon mamelukja, közvetlenül az oszlopsor mellett. Tíz lépéssel a császár paripája mögött vezették a többi lovakat a főtisztek, a császár kísérete számára.

A fiatal ember az öreg urat és leányát a tömeg elé állította, az oszlopsor jobb sarokköve mellé és a feje intésével figyelmébe ajánlotta őket a két gránátosnak, kik közé épp kerültek.

Mikor a tiszt visszatért a kastélyba, öröm és boldogság váltotta fel arcán azt az ijedtséget, melyet a császár lovának hirtelen előretörésétől fejeződött ki rajta.

Julie titokzatosan megszorította volt a kezét, lehet, hogy hálából, a miért fáradozott, vagy lehet, hogy ezt fejezze ki: - Végre, csakhogyláthatom magát!

És Julie szívélyesen meg is bólintotta a fejét, válaszképen arra az udvarias köszönésre, melyet a tisztt, mielőtt eltűnt, könnyedén feléje és az atyja felé vetett.

Az öreg ur, a ki úgy látszik szántszándékkal hagyta volt együtt a két fiatal teremtest, leánya mögött maradt. Komoly arczkifejezéssel állott ott. Hadd higye Julie, hogy nem látja.

Csak titkon figyelt gyermekére. Nem zavarta. Sőt úgy tette, mintha teljesen elmerült volna a ragyogó látványban, melyet a Carousel most nyújtott.

Mikor Julie szemeit ismét atyjára emelte, olyan volt a tekintete, mint az iskolás-gyermeké, a ki fél a tanítójától. Az édes atya biztató, derült mosolylyal felelt e tekintetre, de vizsga szemei követték a tisztet a folyosó végéig és látta minden részletét, mozzanatát ennek a hamarosan lefolyt jelenetnek.

- Milyen szép! - szólt Julie halkan és megszorította az atyja kezét.

Az a színes, ragyogó látvány, mely e pillanatban a Carouselben a szemek elé tárult, ugyanezt a felkiáltást fakasztotta ki az ezernyi néző ajkain. Az arcok szinte kihuzódtak a bámulástól.

Épp oly szorongó, tarka tömeg, mint a melyben az öreg ur és a leány állottak, foglalt helyet a kastélylyal szemben azon a szűk, kövezetlen helyen, mely a Carousel rácsa mellett huzódik. Ez a tömeg, a női ruhák tarkaságával, még jobban kiemelte azt a hatalmas négyszögü teret, melyet a Tuileriák épületei és ez az ujon fölállított rácsozat zártak be.

A régi gárda fölvonult ezredei töltötték meg ezt a rengeteg térséget, tiz hatalmas kékszinü arczvonulat képezvén a kastélylyal szemben. Az övezeten belül, ugyan csak a Carouselben párhuzamos harczvonalakban gyalog- és lovasezredek állottak, hogy majd felvonuljanak a rácsozat közepét ékesítő diadal-iv alatt, melynek ormán ez időtájt a velencei Szent Márk-templom remek érczlovai állottak.

Az ezredek zenekarait, melyek a Louvre boltivei alatt állítottak fel, eltakarták a szolgálatban álló lengyel lándzsások.

A négyszögü porondnak egy nagy része üres volt. Itt fogják végrehajtani a diszelgési mozdulatokat ezek a néma csapattestek, melyeknek katonai művészettel szabályosan csoportosított tömegeiben tizezer szurony verte vissza a letűző nap sugarait.

A levegő hullámszerűen lengette a katonák tollbokrétáit s ezek úgy hajladoztak ettől, mint az erdő fái az erős szélben. A néma, ragyogó csapatok ezer meg ezer színben pompáztak az egyenruháknek, hajtókáknek, fegyverzeteknek és vállrojtoknak tarka változataitól.

Az óriási képet, mely miniatürképe egy csatatérnek, a milyen az ütközet előtt, bizarr részleteivel együtt poétikus keretbe foglalták a hatalmas épületek, melyeknek rendületlen mozdulatlanságát mintaképen utánozták a katonák és a parancsnokok. A néző önkéntelenül összehasonlította ezeket az emberfalakat ezekkel a kőfalakkal.

A tavaszi nap, mely pazarul szórta sugarait a nemrég épült fehér épületekre és a százados szürke falakra, fénylyel árasztotta el ezt a számtalan napbarnította arczot; valamennyi kiállott veszedelmekről beszélt és komoly méltósággal várta a még eljövő veszedelmeket. Az ezredesek - kiki a saját ezrede előtt - egyedül jártak föl s alá a hős katonák alkotta harczvonalak előtt. Ez aranyban, ezüstben, kékben, biborban ragyogó csapatok mögött a kíváncsi nézők láthatták a háromszinü zászlócskákat, melyek hat fáradhatlan lengyel-lovas lándzsáin libegtek. Ez a hat lovas, mint a pásztorkutyák a mezőn áthaladó nyáj körül, úgy kergetődztek folytonosan föl s alá a csapatok és a nézők közt, hogy vissza szorítsák a kíváncsiakat arra a kis térségre, mely a császári rácsozat mellett a nézők számára volt fentartva.

Ha a lovasoknak ez a mozgása nem lett volna, az ember a Csipkerózsika elvarázsolt palotájában, az alvó erdő közepén képzelhette volna magát.

A tavaszi szellő, mely el-elröppent a gránátosok magas, medvebőr-süvege fölött, bizonyította legjobban, hogy milyen mozdulatlanul állanak a katonák, épp úgy, mint a tompa moraj vallott legjobban arra, hogy milyen hallgatólag a tömeg. Csak közbe-közbe hangzott fel egy-egy zörrenés, vagy egy-egy véletlenül esett ütés vert hangot a nagy dobon és ez a dobbanás visszaverődve a császári palota falain, úgy hangzott, mint a viharhirdető égzengés.

Leirhatatlan lelkesedés fejeződött ki a tömegnek e némaságában. Franciaország bucsuzni akart Napoleontól, előestéjén annak a háborúnak, melynek veszedelmeit a legegyszerűbb polgár is előre látta. A francia császárság forog most kockán! Lenni vagy nem lenni! Ez a gondolat töltötte el a polgárságot és a katonaságot egyaránt s mind a kettő szótlanul szorult össze abban a kis körben, mely fölött Napoleon sasa és Napoleon szelleme lebegett.

Ezeket a katonákat, a kik Franciaország utolsó reménységei, Franciaország utolsó vércseppjei voltak, ugyanaz a nyugtalan kíváncsiság hatotta át, mint a nézőket. A nézők és a katonák legtöbbje talán örökre bucsuzik most egymástól; de minden szív, még a császár legnagyobb ellenségeinek szíve is, forró imával fordul az éghez, a haza dicsőségeért esdvén.

Még azok is, a kik teljesen kimerültek abban a küzdelemben, mely Európa és Franciaország között támadt, még azok is kivetettek a lelkükből minden gyűlölséget, mikor áthaladtak a diadal-ív alatt; mert felfogták, hogy a Napoleon veszedelmének napja egész Franciaország veszedelme.

E pillanatban egyszerre elül a tömeg zsibongó moraja. Olyan mélységes csend lett, hogy egy kis gyermek szava is meghallatszott volna benne.

Az öreg ur és leánya, a kiknek csak a szemükből látszott, hogy élnek, most sarkantyupengést, kardcsörgetést hallanak.

A csörgést-pengést visszhangozzák a kastély boltozatos oszlopfolyosói.

Egy kövéres kis ember jelenik meg egyszerre zöld egyenruhában, fehér nadrágban, lovaglósizmában. A fején háromszögű kalapot hord, mely épp oly eredeti, mint ez a kis ember maga. A becsületrend széles, vörös szalagja vonul alá a mellén; az oldalán rövid kard lóg. Minden szem, a tér minden pontjáról egyszerre észreveszi ezt az embert. A dobok megperdülnek, s két zenekar belevág a harcias ütemekbe, melyeket az édesszavu fuvolától a nagy dobig minden egyes hangszer átvesz.

E harcias riadóra megremegnek a szívek, meghajolnak a zászlók, a katonák egy fogással, egy csapásra tisztelegnek, minden fegyver, a Carousel első sorától az utolsóig, egyszerre mozdul meg. A vezényszók visszhangként arcvonalról-arcvonalra adódnak. A lelkesedő tömegből kitör a kiáltás:

- Éljen a császár!

Az egész tér mozog, forrong, zajlik.

Napoleon fölszáll a lovára.

A császárnak ez a mozdulata életet varázsol a néma tömegbe, hangot ad a hangszerekbe, meglengeti a sasokat és a zászlókat és piros izgalmat ver ki az arcokra. Mintha a vén kastély magas falai is kiáltanák:

- Éljen a császár!

Nem volt az emberi, nem! Bűbájos varázslat volt ez, mása az isteni hatalomnak, vagy inkább muló-tűnő képe ennek a hamar letűnt uralomnak.

Az az ember, a kit annyi szeretet, annyi lelkesedés, annyi hódolat és annyi imádat környékez, a kiért a nap ma reggelre elűzte az égről a fellegeket, most ott ült lován, három lépéssel aranyban ragyogó kísérete előtt, jobbján a tábornagygyal, balján a szolgálattevő szárnysegéddel.

- Oh istenem, igen, Wagramnál a csatatűzben, a Moszkva mellett a holttestemek közt, ... ez az ember mindig nyugodt, mint a Keresztelő!

Ezt a választ számtalan kérdezgetésre adta a granátos, a ki a fiatal leány mellett állott. Julie egy pillanatra elmerült a nézésébe ennek az arcznak, melynek nyugalmaiban kifejeződött a katona erejének öntudata.

A császár észrevette Chatillones kisasszonyt és odahajlott Durochoz. Néhány szót mondott a tábornagynak, ki erre elmosolyodott.

A gyakorlatok elkezdődtek.

Ha a leányka eddig megosztotta figyelmét Napoleon közönyös arcza és a csapatok kék, zöld és piros vonalai közt, most, mialatt a vén katonák csapatai gyors és szabályos mozdulataikat végezték, a leányka szinte egyedül azzal a fiatal tiszttel foglalkozott, a ki föl s alá vágatott a mozgó csapatok közt és fáradhatatlan buzgalommal újra meg újra visszatért ahhoz a csoporthoz, melynek élén az egyszerű Napoleon ragyogott.

Ez a fiatal tiszt remek fekete lovon ült és a császár szolgálattevő tisztjeinek égszínkép egyenruhájával kivált e tarka-barka tömegből.

Egyenruhájának himzései olyan vakítóan csillogtak a nap sugaraiban, magas és keskeny csákójának kócsagja olyan tűző fényben libegett, hogy a nézők valami lidércfénynek, vagy valami megjelenült szellemnek hihették, a kit a császár küldött ki, hogy lelkesítse és vezesse a csapatokat, melyeknek fegyverei szikrákat szórtak, a mint szemének intésére szétváltak, meg egyesültek, majd meg forogtak, mint az örvény habjai; aztán pedig elhúzódtak előtte, mint azok a hosszú, egyenes, emelkedett hullámok, melyeket a haragos Ocean vet a partjai felé.

Mikor a gyakorlatok befejeződtek, a szolgálattevő segédtiszt megeresztett kantárszárral vágatásnak eredt s megállt a császár előtt, hogy várja a további parancsokat.

E pillanatban alig husz lépésnyire volt Julietől, szemben a császári csoporttal, olyasfajta állásban, mint a milyenben Gérard festette Rapp tábornokot az austerlitzi csatát ábrázoló képen.

Most a leány megcsodálhatta szerelmesét teljes katonai pompájában.

Victor d'Aiglemont ezredes - még alig harmincz éves - magas, megtermett, karcsu fiatal ember; szép természetének arányossága akkor érvényesült legszebben, mikor erejét arra alkalmazta, hogy megzabolázzon egy lovat, melynek elegáns, simulékony dereka szinte hajladozott alatta.

Férfias, barna arczában megvolt az a kifejezhetetlen varázs, melyet a vonások tökéletes szabályossága ad a fiatal arczoknak. Homloka széles és magas. Sűrű szemöldökkel árnyékolt szemei, melyekre hosszú pillák borultak, úgy festettek, mint két fehér galambtojás két fekete vonal közt. Az orra könnyedén hajlott, mint a sasnak a csőre. Ajkainak bíbor pirját még jobban kiemelték az elmaradhatatlan fekete bajusznak hajlott vonalai. Színes, széles orczáin a barnás-sárga szín ritka erélyre vallott. Erre az arczra a bátorság rányomta bélyegét, abból a fajtából való, a melyet manapság keresve keresnek a művészek, mikor császárságkorabeli Franciaország valamely hőst akarják bemutatni.

A mint az átizzadt paripa fejét izgatottan lóbálva, előremeresztett s egyenesre feszített lábakkal ott állott, egyre csóválta hosszú, sűrű farkát; alázatos megadása hű mása volt annak a hódolatnak, a melylyel gazdája a császár iránt viseltetett.

Mikor Julie látta, hogy mint iparkodik szerelmese elfogni és lekötni Napoleon császár minden tekintetét, egy pillanatra féltékenység lopódzott a lelkébe, mert arra gondolt, hogy szerelmese rá még nem is nézett.

Egyszerre csak a Felség parancs-szót ejt ki. Victor sarkantyuba kapja lovát és elugrat. De egy oszlopkőnek a homlokporondra vetett árnyékától a ló megijed, hirtelen megáll, visszahőköl s fölágaskodik, még pedig olyan vadul, hogy a lovas igazán veszedelembé forog.

Julie fölsikolt és elsápad. Mindenki ránéz, de Julie nem lát senkit. Szemei a tüzes lóra szegeződnek, melyet a tiszt futtában megfékez, aztán, tovább vágat, kiadni Napoleon parancsát.

Ezek a csodás képek annyira lekötötték a leány lelkét, hogy tudtán kívül belefogódzott atyja karjába, a ki a leány ujjainak erősebb vagy gyengébb szorításaiból kitalálhatta gyermeke gondolatait. Mikor a ló Victort majd hogy le nem vetette, Julie olyan erősen oda szorult az édes atyjához, mintha maga készülne leesni.

Az öreg ur borus, fájdalmas nyugtalansággal nézte leányának kikelt ábrázatát és szánakozás, féltékenység, sőt lelkiismereti furdalás is fejeződött ki homloka összehúzódott redőin. És mikor Julie szemeinek szokatlan ragyogásából, meg a leány ajkain kiszökkent sikoltásból és ujjainak görcsös mozdulataiból fölismerte gyermeke szívének titkos szerelmét: ekkor bizonyára elszomorodva gondolt az öreg ur a jövőre, mert az arcza szinte baljóslatu kifejezést öltött.

E pillanatban Julie lelke mintha átolvadt volna a tisztnek a lelkébe. S az eddigi ijesztő gondolatoknál még kegyetlenebb, még keserűbb gondolat torzította el az öreg ur fájdalmas arcát, mikor látta, hogy Victor d'Aiglemont, a mint elvágat mellettük, bizalmas tekintetet vált Julievel, kinek nedves szemei és kipirult arcza szokatlan izgatottságra vallottak.

Sietve elvezette leányát a Tuillériák kertjébe.

- De papa, - mondta a leány, - még vannak a Carousel-téren ezredek, a melyek még nem vonultak fel.

- Nem, gyermekem, valamennyi csapat elvonult már.

- Azt hiszem, papa, hogy csalódik. D'Aiglemont ur vitte nekik a parancsot, hogy vonuljanak előbbre.

- De nem jól vagyok, leányom. Szenvedek. Nem akarok tovább maradni.

Julie könnyen hihetett az atyja szavainak; csak rá kellett nézni erre az arcra, melyet olyan levertté s fájdalmassá tettek az atyai aggodalmak.

- Nagyon szenved, papa?

Ezt egészen közönyös hangon kérdezte, annyira szórakozott volt.

- Hát nem csak kegyelem és ajándék nekem minden napom? - felelte az öreg ur.

- Már megint meg akar szomorítani, papa, hogy újra a halálról beszél? Pedig olyan vig voltam. Kergesse el azokat a csúf, sötét gondolatokat.

- Ah, - sóhajtott fel az atya, - te elkényeztetett gyermek! A legjobb szívek néha a legkegyetlenebbek. Nektek szánjuk az életünket, csak reátok gondolunk, előkészítjük a boldogságokat, feláldozzuk hajlamainkat a szeszélyeiteknek, imádunk benneteket, vérünket adjuk nektek: mindez semmi? Hajh, igen, mindezt elfogadjátok gondtalanul, mintha tartoznánk mindezzel nektek! Ha azt akarnók, hogy mindig mosolyogjatok reánk és gőgös szeretetetek soha el ne forduljon tőlünk: akkor isten hatalmával kellene rendelkezünk. A végén aztán jön egy másik: egy szerető, egy férj s elragadja tőlünk a szíveteket.

Julie ámulva nézett atyjára, a ki lassan haladt mellette, közbe-közbe fénytelen tekinteteket vetve rá.

- Titkolódtok előttünk, - kezdte el újra az öreg ur, - és talán saját magatok előtt is.

- Mit mond, papa?

- Azt hiszem, Julie, hogy valamit titkolsz előttem. Te szeretsz, - folytatta hamar az öreg ur, észrevevén, hogy leánya elpirult. - Ah, azt reméltem, hogy hű lesz szegény öreg atyádhoz haláláig! Azt reméltem, hogy megtarthatlak magam mellett boldognak, ragyogónak és csodálhatlak, mint eddig. A mig nem tudtam, hogy mi lesz a sorsod, hihettem, hogy nyugodt és biztos lesz a jövőd, de most már lehetetlen remélnem, hogy életed boldog lesz; mert jobban szereted Victorban az ezredest, mint az unokatestvért. Ebben már nem is kételkedem.

- De hát miért ne szerethessem? - kiáltott fel a leány élénk kíváncsisággal.

- Ah, édes Juliem, nem, úgy sem értenél meg engem! - felelte az atya sóhajtván.

- Csak beszéljen, papa! - viszonzá a leány, durczás mozdulatot ejtve.

- Jól van, gyermekem, hát hallgass reám. A fiatal leányok gyakran nemes, elragadó, ideális képeket alkotnak maguknak a lelkükben, képtelen, ábrándos eszméket faragnak maguknak a férfiakról, az érzelmekről, a világról. Azután össze-vissza álmodnak mindenféle tökéleteségeket, ezekkel, ártatlanságukban, feldiszitenek egy férfit s vakon biznak benne. És a kiválasztott férfiuban képzeletüknek ezt az ideálját szeretik. De később, mikor már késő s a boldogtalanságból már nem lehet többé szabadulni, akkor a csalóka külső, melyet azzal a sok széppel és jóval felczifráztak, vagy más szóval: az a magasztos ideál gyűlölt, utált csontvázzá változik. Oh Julie, jobb szeretném látni s tudni, hogy egy aggastyánba szerettél, mint hogy az ezredest szereted. Oh, ha bele tudnád magadat képzelni az életedbe, mely mátol tiz esztendőre lesz: igazaknak mondanád te is az én tapasztalataimat. Ismerem Victort. Az ő vidámsága szellemtelen; olyas kaszárniai vidámság; nincs semmi tehetsége és pazar ember. Az olyan emberek közül való, a kiket az ég azért teremtett, hogy nap nap után elfogyaszszanak és megemészszenek négy lakomát, aludjanak, szeressék azt, a ki elébük akad és verekedjenek. A jó szive mert jó szive van... talán rá viszi arra, hogy oda adja az erszényét valami szerencsétlen embernek, vagy valami jó pajtásának, de különben gondtalan, nemtörődöm ember és nincs megáldva a szive azzal a gyöngédséggel, a mely a férfit rabszolgává teszi, csak hogy boldogiton egy asszonyt. És aztán Victor tudatlan és önző. És még sok, sok minden egyéb.

- De, papa, hiszen csak kell, hogy legyen esze, tehetsége és tudása, ha fölvihte az ezredestéig.

- Édesem, Victor örök életében ezredest marad. Még eddig nem láttam senkit, a ki méltó volna reád, - folytatta az öreg atya lelkesedve.

Hirtelen elhallgatott, szemébe nézett a leányának és hozzáfűzte szavaihoz:

- Szegény Juliem, te még nagyon fiatal vagy, nagyon gyöngé és nagyon érzékeny; nem bírnád te még el a házasság élet gondjait, szenvedéseit. Victort elkényeztették a szülei épp úgy, mint az anyád és én elkényeztettünk téged. Miként reméljem hát, hogy megértitek egymást, mikor különböző az akaratok s kinek-kinek az akarata engesztelhetetlen zsarnok? Vagy áldozat lennél, vagy zsarnok. Akár az egyik, akár a másik, egyformán sok-sok szenvedést és fájdalmat okoz egy asszony életében. De mivel te finom és szerény vagy, előbb hajolsz meg, előbb adod meg magadat. Végül pedig - mondta az öreg ur izgatott hangon - gyöngédségedben engedékeny vagy és mindent megbocsátasz s ezt félreértették, aztán...

Nem fejezte be, a könyei nem engedték.

Kis szünet múlva újra elkezdte:

- Victor meg fogja sérteni fiatal lelked ártatlan, gyöngéd tulajdonságait. Ismerem a katonákat, Julie. Én is szolgáltam a hadseregben. Ritkaság, hogy ezeknek az embereknek a szíve diadal-maskodni tudna azokon a tulajdonságokon, melyekre életüknek szerencsétlen körülményei, vagy kalandos életmódjuk szoktatták őket.

- Ugy-e, papa, - felelte Julie félig komoly, félig tréfás hangon, - e szerint hát tiltakozik az érzelmeim ellen és nem a magam kedvéért, hanem a saját kedvéért akar férjhez adni.

- Férjhez adni téged a magam kedvéért? - kiáltott föl az atya meglepetést kifejező mozdulattal.

- A magam kedvéért leányom, a kitől nemsokára már nem fogod többé hallani barátságosan, jószágosan zsörtölődő-feddő hangomat? Mindig azt láttam, hogy a gyermekek az áldozatokat, melyeket a szülők értük hoznak, valami személyes érzelmnek tulajdonítják! Légy Victor felesége, Julie. Egy napon majd keservesen meg fogod siratni az ő jelentéktelenségét, az ő rendetlenségét, az ő önzését, az ő gyöngédtelenségét, az ő szerelmének együgyű voltát és azt az ezerféle más hibát, a melyeket akkor majd látni fogsz benne. Akkor emlékezzél majd vissza, hogy szegény öreg atyád prófétai szavait szélnek eresztették a füleid e fák alatt.

Az öreg ur elhallgatott; észrevette, hogy leánya daczosan megrázta a fejét. Mindketten szóttanul haladtak néhány lépést a rácsozat felé, a mely előtt a fogatjuk állott. Ezalatt a leány lopva az édes atya arcát nézegette és lassan-lassan elvonult vonásairól a duzzogó, durczás kifejezés. Az a mélységes fájdalom, mely az öreg ur föld felé hajtott homlokára borult, nagyon meghatotta Juliet.

- Igérem, papa, - szólt izgatottságtól remegő, gyöngéd hangon, - hogy nem beszélek magának többé Victorról, a mig maga is be nem látja, hogy rosszul ítélte meg az ezredest.

Az öreg ur bámulva nézett gyermekére. Két könnycsepp eredt ki a pillái alól és lepergett beesett orczáin. Nem ölelhette meg Juliet ilyen sok nép előtt, de megszorította a kezét, gyöngéden, forrón.

Mikor a kocsiba szállt, akkorra már eloszoltak homlokáról a borus, aggodalmas gondolatok. Leányának kissé levert és bánatos viselkedése dehogy is nyugtalanította annyira, mint az a gyermek, ártatlan öröm, melynek titkát a csapatszemle alatt árulta el a bájos Julie.

Az 1814-dik év márciusának első napjaiban, majdnem egy évvel a császár csapatszemléje után, egy hintó haladt az országuton Amboise-ból Tours felé. Elhagyván a zöld diófa-lugast mely alatt Frilliére posta-állomása rejtőzött, úgy nekiiramodott a hintó az utnak, hogy egy percz alatt elérte a Cise hidját, melyet ott építettek e folyó fölé, a hol a Loireba torkollik.

Itt megállt a hintó.

Attól a vad gyorsaságtól, a melyre, a fiatal kocsis a gazdája parancsára hajtotta a négy izmos postalovat, elszakadt egy istráng. Így azután annak a két személynek, a kik a kocsiban ültek, mikor a kocsi megálltára álmukból felriadtak, a véletlen jó alkalmat adott, gyönyörködni a Loire vonzó pontjának egyik legszebb részletében.

Jobbról az utas egy pillantással valamennyi kanyarulatait áttekintheti a Cisenek, mely úgy huzódik, kanyarog, mint egy ezüst kigyó a fű között a réten, melynek a kikelet első sarkjain smaragdszínűek.

Balkéz felől a Loire tűnik elő teljes pompájában.

A hűvös reggeli szél néhány örvényt támasztott a folyón s ezek az örvények a folyó színére számtalan apró simitványt vetettek, melyek csillogva verik vissza a nap sugarait a széles vizekről. Itt is, ott is zöld szigetek emelkednek ki a folyó síkjából, akár egy nyakék smaragd szemek. A folyó tulsó partján, a meddig a szem ellát, a Touraine legszebb mezői tárják elő

zöldellő kincseiket. A távolban szemhatárt nem zárja el egyéb, mint Cher dombjai, melyeknek ormai most fényes vonalakat rajzolnak az ég átlátszó azurjába.

A szigetek ritkás lombozatán át a háttérben Tours látszik kiemelkedni a víz öléből, épp úgy, mint Velence. Ódon székesegyházának harangtornyai felnyulnak a levegőbe, hol belevesznek néhány fehérén fénylő felleg fantasztikus alakulataiba. Tul a hidon, melyen a hintó megállott, az utas a Loire hosszában egészen Toursig sziklalánczot lát, melyet a természet szeszélye nyilván azért hordott oda, hogy megzabolázza a folyót, melynek habjai szünetlenül vájják az aknát a kő alatt. Ez a látvány szépségével valóságos meglepetés az utasnak.

E sziklák szögbe hajlanak a Cis hidja előtt; szakadékaik és bevágásaik közé egy egész falu, Vouvray, fészkelte be magát. Vouvraytól Toursig e szakadozott domboldalak félelmes tekervényei közt szőlőmivelő népség lakik. Nem egy helyütt háromemeletes házak látszanak, mindegyik emelet a sziklából van kicsákányolva s az emeleteket veszedelmes lépcsőzetek kötik össze, melyek ugyancsak a sziklából vannak kihasítva. Az egyik ház tetejéről piros-szoknyás fiatal leány fut le a kertbe. Egy kémény füstje száll fel egy szőlőtő indái és venyigéi között. Vinczellérek munkálkodnak a szinte függőleges földeken. Egy leszakadt szikla tetején egy öreg asszony nyugodtan hajtja rokkája kerekét és mosolyogva néz le a lábai alatt elhaladó utasokra, a kik ijedt szemekkel néznek föl hozzá. Nem aggasztják se a földrepedések, se egy ódon falazatnak mindig leomlással fenyegető omladékai, melyeket csak egy repkénynek tekervényes, kusza szövedéke tart össze. Kádárok kalapácsütései hangzanak vissza a tágas pinczék boltozataiból. Szóval, a föld itt köröskörül megmivelt, köröskörül termékeny, még ott is, hol a természet megtagadta a földtől, hogy részt vegyen az emberi munkában. Az egész Loire mentén nincs látvány, melyet össze lehetne hasonlítani ezzel a gazdag panorámával, melyet a Touraine tár az utas szeméi elé. Ez a hármaskép, mely inkább csak körvonalakban van jelezve, örökre belevésődik a néző emlékezetébe; s ha költő gyönyörködhetett ebben a látványban, képzeletének álmai gyakran teremtik ujja lelkében e mesészerű látvány romantikus hatásait.

Abban a perczben, mikor a hintó a Cise hidjára ért, néhány fehér vitorla tűnt fel a Loire szigetei között és ez újabb harmoniát varázsolt a harmonikus tájba.

A folyópartot szegélyező fűzfák erős illata belevegyült a nedves szellő párázatába; a madarak dalversenyre keltek; egy kecskepásztor egyhangu éneke búbánatos hangulatot vitt belé a csicsérgésbe; a hajósok kiáltozásai pedig azt jelezték, hogy élénk, eleven élet van a távolban.

A könnyed párázat, mely szeszélyesen uszkált az elszórtan álldogáló fák közt, még bájosabbá, vonzóbbá tette ezt a tágra nyílt szemhatárt.

Touraine volt ez teljes pompájában, a tavasz teljes ragyogásában.

Franciaországnak ez a része az egyetlen országrész, melyet nem dultak majdan fel az idegen haderők; most e pillanatban is egyetlen nyugodt része az országnak; az ember szinte azt mondaná róla, hogy daczosan néz szembe az ellenség támadásának.

Mikor a hintó megállott, egy katonasípkás fej nézett ki belőle. Csakhamar egy türelmetlen katona maga nyitja ki a hintó ajtaját és kiugrik az utra, hogy összeszidja a kocsist. Ez a tourainei legény azonban olyan ügyesen szedi rendbe az elszakadt istrángot, hogy d'Aiglemont gróf mihamar lecsillapodik és visszamegy a hintóajtóhoz, utközben nyújtóztatva karjait, mintha fel akarná élesíteni pihenéstől elzsibbadt izmait. Ásitott, megnézte a vidéket és rátette kezét egy fiatal asszony karjára, a ki gondosan be volt burkolódzva egy prémes köpenybe.

- Ej, Julie, - mondta d'Aiglemont gróf rekedt hangon, - ugyan ébredj föl és nézd a vidéket. Remek!

Julie előrehajolt és kitolta a fejét a hintó ablakán. Nyestprémmel bélelt sapka fedte a fejét s a prémmel bélelt köpenyeg úgy betakarta egész alakját, hogy csak az arcza látszott ki. Julie d'Aiglemont nem hasonlított már arra a fiatal leányra, a ki egykor olyan ujjongva, olyan boldogan sietett a csapatszemlére a Tuileriákba. Arczáról, mely még mindig finom, hiányzott a rózsás szín, mely olyan dús ragyogást varázsolt vonásaira. Az éjszakai hűvös nedvesség megkuszált a homlokán néhány fekete hajfürtöt s ettől még jobban kiemelkedett bágyadt fehérsége a homlokának, melyen az egykori élénkség mintha megdermedt volna. Viszont szemei szinte természetellenes tűzben ragyogtak; és a pillák alatt violaszínű, sötét vonások vannak fáradt arczára festve.

Közünyös tekintettel nézte Cher mezőit, a Loiret és a szigeteket, Tours és Vouvray hosszan elnyúló szikláit; azután tekintet se vetván a Cise elragadó völgyébe, hamar visszahúzódott a hintó mélyébe és olyan hangon, mely így, a szabad ég alatt rendkívül gyengének tetszett, így szólt:

- Igen, gyönyörű szép!

A mint láthatni, szerencsétlenségére, diadalmaskodott öreg édes atyja fölött.

- Nem szeretnél ezen a vidéken lakni, Julie? - kérdezte az ezredes.

- Oh, itt vagy másutt, mindegy! - felelte Julie odavetve.

- Valami bajod van? - kérdezte d'Aiglemont ezredes.

- Dehogy! - viszonzá az asszony, egy pillanatra föllobbant élénkséggel.

És mosolyogva nézván föl a férjére, még hozzáfűzte a szavaihoz:

- Csak aludni szeretnék!

Sebes lódobogás hallatszott egyszerre.

Victor d'Aiglemont elbocsátotta a felesége karját és a közeli utkanyarulat felé fordította fejét. Abban a pillanatban, hogy az ezredes nem nézett többé Juliere, eltűnt ennek arczárói az a derült kifejezés, melyet az asszony maga erőltetett sápadt arczára; mintha valami fényesség, mely rásütött Julie arczára, egyszerre elhunyt volna. Nem érzett vágyat újra megtekinteni a tájat, nem bántotta a kíváncsiság, megnézni, hogy kinek a lova vágat olyan sebesen; csak hátradőlt a hintó sarkába és szemei a hintóba fogott lovak hátára szegeződtek s nem volt bennük semmiféle érzelm. Az arcza most olyan kifejezésten, szinte együgyű volt, mint egy bretagnei paraszté, mikor a plébánosa prédikációját hallgatja.

E perczen a nyárfák és virágzó galagonyák közül egy fiatal ember törtetett elő gyönyörű paripán.

- Ez egy angol! - mondja az ezredes.

- Bizony az! - feleli a kocsis. - Abból a nemzetségből való, a melyik, a mint mondják, meg akarja enni Franciaországot.

Ez az ismeretlen ama utasok közé tartozott, a kik épp a kontinensen voltak, mikor Napoleon, megboszulandó a nemzetközi jognak azt a sérelmét, melyet a Saint-Jaimes-kabinet az amiensi szerződés megszegésével elkövetett, minden angolt, a ki csak az ország területén volt, letartóztatott. Ezek a foglyok megadták ugyan magukat a császári szeszélynek, de nem maradtak meg abban a helységben, a hol elfogták őket, se abban, a melyet eleinte választhattak maguknak. Legtöbbjét azoknak, a kik most a Touraineben laktak, az ország különböző részeiről helyezték át ide, mert régi tartózkodási helyükön nyilván veszélyeztették a kontinentális politikai érdekeket.

Az a fiatal fogoly, a ki reggeli unalmát épp ezzel a lovagló-sétával akarja elüzni, szintén a hivatalos hatalom áldozata. Két esztendő előtt a külügyek miniszteriumának egy rendelete kiragadta Montpellier éghajlata alól; a békeszerződés megszegése ugyanis épp Montpellierben érte, a hova tüdőbajára enyhülést keresni jött.

Mihelyt a fiatal ember fölismerte d'Aiglemont grófban a katonát, hamar elfordította fejét a Cise rétjei felé, hogy kikerülje az ezredes tekintetét.

- Olyan gorombák ezek az angolok, mintha az övék volna a föld kereke! - mormolta az ezredes. - Szerencsére, Soult meg fogja őket paskolni!

Mikor a fogoly elhaladt a hintó mellett, bepillantott az ablakon át. Csak rövid, pillanatnyi tekintetet vetett a hintóba, de azért megcsodálhatta azt a bánatos kifejezést, melybe a grófné elmerült s mely arczát olyan kimondhatatlan vonzóvá tette. Vannak férfiak, a kik mélyen megindulnak, ha látják, hogy egy nő szenved; ezek a férfiak azt hiszik, a fájdalom állhatatos hűséget vagy szerelmet ígér.

Julie teljesen elmerült a hintó párnázatának nézésébe s nem vetett ügyet se a lóra, se a lovasra.

Az istráng hamar és alaposan rendbejutott. A gróf ismét beszállt a hintóba. A kocsis minden áron vissza akarta nyerni az elvesztett időt és sebesen röpitette a két utast az országutnak azon a részén, melyet az alá függő sziklák szegélyeznek. E sziklák közt, a melyeken Vouvray híres szőlői érlelődnek, sok takaros házacska emelkedik; ezek mögött látszanak a távolban a híres marmontiersi apátság romjai, a melyben egykor Szent Márton lelt menedéket.

- Mit akar tőlünk ez a vékony mylord? - kiáltott föl az ezredes, a mikor hátrafordítván fejét, látta, hogy az a lovas, a ki a Cise hidjától kezdve követi a hintójukat, a fiatal angol.

Minthogy az ismeretlen nem sértette meg az udvariasságnak semmiféle szabályát azzal, hogy az ut mentén, a hintó közelében ügetett, az ezredes hátradőlt a hintó sarkába, néhány fenyegető-haragos tekintetet vetvén az angolra.

Ellenséges indulata daczára is önkéntelenül észrevette, hogy a ló gyönyörű s a lovas csinos és vonzó. A fiatal embernek valódi angol arcza volt; arczvonásai olyan finomak, arczbőre olyan lágy és finom, hogy az embert szinte az a gondolat kíséri, hogy ez valami fiatal leánynak az arcza.

A fiatal angol szőke, nyulánk és magas volt. Öltözködésén az a finomság és takarékoság válik ki, mely jellemző a rátarti Anglia előkelőinél.

Az ember azt hitte volna, hogy inkább szemérmesség, mint a gyönyörködés verte ki a pirt a fiatal angol arczára. Julie csak egyetlen egyszer vetette föl szemeit az idegenre; de erre is szinte kényszerítette a férje, a ki azt akarta, hogy az asszony is csodálja meg a telivér ló pompás lábait.

Julie szemei ekkor találkoztak az angol félős tekintetével.

E percztől kezdve a fiatal angol nem léptette többé lovát a hintó mellett, hanem kis távolban követte a hintót.

A grófné nem igen vetett tovább ügyet az ismeretlenre. Nem látta se a fiatal emberen, se a lován azokat a tökéletességeket, melyeket az ezredes emlegetett és hátradőlt a hintó mélyébe, könnyedén meglibbentvén pilláit, mintha azt akarta volna jelezni, hogy: jó, igen, úgy van, a hogy a férje mondja.

Az ezredes újra elaludt és a házastársak megérkeztek Tourba, nem szólván utközben egymáshoz csak egy szót is. Az elragadó tájnak váltakozó szépségei, melyek között áthaladtak, azok sem kötötték le egyetlen egyszer se Julie figyelmét.

Mialatt az ezredes aludt, d'Aiglemont asszony többször is ránézett. Legutóbb, mikor ránézett, a kocsi épp zökkent s a zökkenéstől elszakadt a fiatal asszony nyakán egy fekete selyemszál és egy medaillon esett Julie ölébe. S a fiatal asszony most meglátta a medaillonban az édes atyja képét. Erre előtörték Julie szeméből a könnyek, melyeket eddig visszafojtott.

A fiatal angol talán észre is vette a nedvesen csillogó nyomokat, melyeket ezek a levegőn hamarosan fölszáradt könnyek hagytak a grófné sápadt orczáin.

D'Aiglemont ezredest a császár megbizta, hogy vigye el parancsait Soult tábornagynak, a kinek meg kellett védenie Franciaországot az angoloknak Béarn ellen intézett betörésétől. És az ezredes ezt a küldetést arra használta fel, hogy elvonja feleségét a veszedelmek elől, melyek ekkor Párist is fenyegették; elvitte tehát az asszonyt Toursba, egy öreg rokonához.

A hintó nemsokára Tours kövezetén gördült tova, át a hidon, be a fő-utczába és megállt egy palota előtt, melyben Listomére-Landon asszony - azelőtt márkiné - lakott.

Listomére-Landon márkiné ama halványarczu, szép öreg nők közé tartozott, a kik finoman tudnak mosolyogni, széleskávás szoknyát hordanak és a hajukat ismeretlen divatu főkötővel takarják. A XV. Lajos-korabeli hetvenéves asszonyok képei majdnem mindig kedvesek, mintha ezek az asszonyok még mindig szeretnének; nem annyira jámborak, mint inkább ájtatosak s nem is annyira ájtatosak, mint a mennyire a látszat vall. Rizsport árasztanak maguk körül; jól tudnak elbeszélni, még jobban csevegni és többet nevetnek egy-egy kedves emléken, mint egy tréfán. A jelen nincs inyükre.

Mikor egy öreg komorna jelenti a márkinénak, - mert újra fölvette a címét, - hogy egy unokaöcscse jött látogatóba, a kit a márkiné a spanyol háboru kezdete óta nem látott: a márkiné élénk mozdulattal levette szemüvegét, elzárta kedves könyvét, *A régi udvar világát*; aztán friss fürgeséggel sietett az előcsarnokba s épp abban a pillanatban ért oda, mikor a házastársak jöttek föl a lépcsőn. A márkiné és Julie gyors tekintetet vetettek egymásra.

- Jó napot, kedves nagynéni, - kiáltotta az ezredes és átkarolván a márkinét, hamarosan megcsókolta. - Egy fiatal asszonyt hoztam, hogy vigyázzon rá. Magára bízom kincsemet. Julie nem kaczer, se nem féltékeny; olyan szelid és édes, mint egy angyal. De remélem, nem kényeztetik el itt!

- Gonosz csont! - feleli a márkiné gúnyos-tréfás pillantással.

És szeretetreméltó finomsággal ő nyújtja előbb oda ajkait, hogy megcsókolja Juliet, ki elmerülten állott s inkább zavartnak látszott, mint kíváncsinak.

- Meg fogunk egymással ismerkedni, ugy-e szivem, - szólt a márkiné. - Ne féljen olyan nagyon tőlem. Én iparkodni szoktam, hogy a fiatalokkal szemben sohase legyek öreg.

Mielőtt beértek a szalonba, a márkiné - mint ez már vidéken szokás - reggelit rendelt két vendége számára. De a gróf elakasztotta a nagynénje beszédességét, komoly hangon közölvén vele, hogy csak annyi időt szánhat neki, míg a posta-állomáson lovakat váltanak.

Hamar bementek a szalonba. Az ezredesnek alig volt annyi ideje, hogy elbeszélje nagynénjének a legujabb politikai és katonai eseményeket, melyek arra kényszerítik, hogy fiatal felesége számára menedéket kérjen a márkinétől. Mialatt az ezredes ezeket elmondta, a nagynéni majd az unokaöcscsét nézte, ki megszakítás nélkül beszélt, majd pedig új unokahugát, kinek sápadtságát és szomorúságát annak tulajdonította, hogy el kell szakadnia a férjétől.

Az öreg márkiné arcza mintha ezt fejezte volna ki:

- Ej, ej, mennyire szeretik egymást ezek a fiatalok!

E perczen ostorcsattogás hangzott fel a csendes, ódon udvarból, melynek kövezetének rései közt kinőtt a fű.

Victor még egyszer megcsókolta a márkinét és kiment a szobából.

- Isten veled, édesem, - mondta, megcsókolván a feleségét, a ki a kocsiig követte.

- Oh, Victor, engedd, hogy még tovább is elkísérjelek, - szólt Julie gyöngéd hangon. - Nem akarnálak elhagyni.

- Hová gondolsz?

- Jó! - felelte az asszony. - Isten veled, ha te úgy akarod!

A kocsi eltűnt.

- Ugy-e, nagyon szereti az én Victoromat? - kérdezte a márkiné az unokahugától, olyan mélyreható, vizsga tekintettel, a milyent az éltes nők szoktak vetni a fiatalokra.

- Oh, asszonyom, - viszonzá Julie, - hát nem kell, hogy szeressünk egy férfit, ha férjhez megyünk hozzá?

Ez utolsó szavakat olyan naiv hangon mondta Julie, hogy tiszta szivre, vagy pedig mély titkokra egyaránt következtetni lehetett belőlük. De egy asszony, a ki barátnője volt Duclosnak és Richelieu tábornagynak, nehezen állhatta volna meg, hogy nyitját ne keresse e fiatal házaspár titkának.

A márkiné és Julie épp a kapuszin küszöbén voltak és a távolban robogó hintó után néztek.

A grófné szemei nem fejeztek ki olyan szerelmet, a milyet a márkiné gondolt. A jó asszony a Provenceból származott és annak idején szenvedélyei igen élénkek voltak.

- Hát elbolondította magát az én semmirekellő unokaöcsémtől? - kérdezte a márkiné Julietól.

A grófné önkéntelenül megremegett.

Ennek a kaczer, vén asszonynak a hangjából azt olvasta ki Julie, hogy ez az asszony sokkal mélyebben ismeri Victor jellemét és természetét, mint jómagá. D'Aiglemont asszony nyugtalanságában abba az ügyetlen színlelésbe burkolódzott, mely a naiv, szenvedő sziveknek első menedéke.

Listomére asszony beérte Julie feleleteivel; de ujjongva gondolt arra, hogy magányát néhány szerelmi titok fogja felderíteni, mert kinézte az unokahugából, hogy egy s más mulatságos bonyodalomra van kilátás.

D'Aiglemont asszony szomorúsága nem engedhetett fel, mikor ott volt a nagy szalonban, melynek falait aranykeretű kárpit borította, s üldögélt a kandalló lobogó tűzénél, kinai-stilű falernyővel megvédve az ablakszélek résein át behatoló hidegtől. Nem is igen fakadhatott vidámság az ódon-faragványos padmaly alatt, ez évszázados butorok között. De azért a fiatal párisi asszony lelt valami gyönyörűséget a vidéki élet mélységes magányában és elhagyatott csendjében.

Miután néhány szót váltott a nagynénivel, a kivel eddig csak annyiban érintkezett, hogy új házas korában egy levelet irt neki, Julie hallgatott, mintha valami operazenére figyelne. Csak minekutána két óra hosszat úgy hallgatott, hogy egy trappista barátnak is becsületére vált volna, csak akkor vette észre, hogy udvariatlan volt a nagynéni iránt és eszébe jutott, hogy bizony csak hideg szavakkal felelt a márkiné kérdéseire.

Az öreg hölgy azzal a bájos-okos érzékkel, a mely a régi idők embereit jellemzi, megértette és elnézte az unokahuga szeszélyességét. E perczen a fehérhaju márkiné épen kötött. Időközben

néhányszor kiment volt a szalonból, hogy egy ujonnan berendezett szobával foglalatostkodjék, melyet a grófné hálósobájának szánt s a hová a cselédség a podgyászokat elhelyezte volt. De azután elfoglalta helyét egy nagy karos széken és lopva rá-ránézett a fiatal asszonyra.

Julie megrestellette, hogy úgy elmerült gondolataiba s most tréfás szavakkal próbált mentegődni.

- Oh, édes kicsikém, ismerjük az özvegyek fájdalmát, - felelte a nagynéni.

Julienek legalább negyven esztendősnak kellett volna lennie, hogy megértse azt a gúnyt, melyet az öreg hölgynek ajkai e szavakban kifejeztek.

Másnap a grófné sokkal jobban viselkedett. Már csevegett is. Listomére asszony most már nem esett kétségbe; bizott benne, hogy magához fogja szoktatni ezt a fiatal asszonyt, a kit eleinte mogorva és ostoba teremtésnek hitt. Fecsegett neki mindenféle vidéki tréfákról, bálokról s azokról a házakról, a melyekhez majd eljárhatnak. E napon a márkiné minden kérdése egy-egy kelepce volt; a régi udvari szokásokhoz hiven, nem állhatta meg ugyanis az öreg asszony, hogy a kelepce-hálót ki ne vesse unokahugára. Így akarta megismerni a fiatal asszony jellemét.

Julie ellenállott a zaklatásoknak, melyek néhány napon át tartottak s melyek arra biztatták, hogy társaságban keressen szórakozást.

Ámbár az öreg asszony mindenképen szerette volna büszkélkedve körülvezetni csinos unokahugát, végül mégis lemondott arról a vágyáról, hogy bevezesse a grófnét a társaságba. A grófné jó ürügyet lelt a visszavonultságra és a szomorkodásra: édes atyja halt meg nemrégiben; azért viseli gyászruháit is.

A nyolczadik nap leteltével a márkiné már bámulta Julie angyali szendességét, szerény bájosságát, elnéző okosságát és ettől fogva felette érdekelte az a titokzatos bánat, mely ezt a fiatal szívet emésztí. Pedig a grófné mintha azon asszonyok közül való volna, a kik arra születtek, hogy szeretetreméltók legyenek és a kik mintha magukkal hoznák a boldogságot. És Julie társasága olyan kellemes és olyan kedves lett Listomére asszonynak, hogy szinte belebolondult az unokahugába és azt kívánta, hogy sose kelljen megválni ettől az édes teremtestől. Elegendő volt egy hónap, hogy örök barátság szilárduljon meg e két lélek között.

Az öreg asszony meglepetve látta, hogy mennyire megváltozott d'Aiglemont asszony arca. Az élénk színek, melyek ott égtek volt Julie arcán, fokról-fokra, észrevétlenül letompultak és az egész arcz bágyadt-halvány színezetet öltött. És miközben a fiatal asszony elvesztette gyermekes ragyogását, szomorúsága oszladozni kezdett. Az öreg asszony egyszer-mászor derült hangulatra, vagy bohó kaczagásra fakasztotta fiatal, rokonát, de valami kellemetlen gondolat hamar elriasztotta Julie vidámságát. Kitudta a márkiné, hogy se az atya emléke, se Victor távolléte nem oka annak a mélységes bánatnak, mely fátyolt borít unokahuga életére; aztán annyi csúf gyanuja támadt, hogy nehezebb esett megállania a baj igazi okánál; mert a valóra talán csak véletlenül szoktunk ráakadni.

Egy napon aztán az elámult nagynéni azt látta, hogy Julie egészen megfeledkezett házas asszony voltáról s olyan kisleányosan meggondolatlan, olyan őszinte lelkű, olyan gyermeket; szóval, hogy lelkében megvan az a gyöngéd finomság és mélység, a mely Franciaországban a fiatal leányokat jellemzi. Listomére asszony elhatározta tehát, hogy kikutatja e lélek titkait, melynek sajátos természetét kifürkészhetetlen, ügyes tettetésnek vélte.

Esteledett. A két asszony egy ablak előtt ült, mely az utcára nyílt. Julie arca ismét elmélyedt kifejezést öltött.

Egy lovas haladt el az ablak alatt.

- Ez is egyik áldozata magácskának! - mondta a márkiné.

D'Aiglemont asszony a nagynénire nézett; tekintete csodálkozást és nyugtalanságot fejezett ki.

- Ez egy fiatal angol nemes; a derék Arthur Ormnod, legidősebb fia Grenville lordnak. A története érdekes. Az 1802-dik esztendőben jött Montpellierbe; az orvosok küldték oda; azt remélte, hogy annak a vidéknek a levegője kigyógyítja tüdőbajából, a mely halállal fenyegette. Mint valamennyi honfitársát, őt is visszatartja Bonaparte, mióta a háboru kitört; mert ez a szörnyeteg nem tud el lenni háboruszkodás nélkül. Szórakozásból ez a fiatal angol tanulmányozni kezdte betegségét, melyet halálosnak tartottak. Így aztán lassankint megkedvelte a boncztant s az egész orvosi tudományt és szenvedélyesen foglalkozott az e fajta tárgyakkal, a mi ritkaság az előkelő embereknel; ámbár a kormányzó is a vegytannal bibelődik. Szóval, Arthur ur csodálatosan haladt a tudományokban; még a tanárok is csodálkoztak ott Montpellierben ezen a nagy haladáson. A tudomány megvigasztalta fogságában és egyszersmind teljesen ki is gyógyította betegségéből. Azt mondják, hogy két esztendeig egy szót se beszélt ez a fiatal angol, keveset lélegzett, állandóan istállóban hált, Svájczból hozatott egy tehenet, annak a tejét itta és kerti zsázsából élt. A mióta Toursban van, senkit sem látogatott meg; büszke, mint egy páva. De magácska bizonyára meghódította, mert talán csak nem én miattam megy el napjában kétszer az ablakunk alatt, a mióta magácska itt van. Igen, bizonyos: szereti magácskát.

Ez utolsó szavak úgy hatottak a grófnéra, mint valami bűvölet. S olyan mozdulatot ejtett s olyan mosoly jelent meg ajkain, hogy a márkiné meglepődött. A helyett, hogy azt az ösztönszerű önelégültséget tanusította volna, melyet még a legszigorubb asszony is érez, mikor megtudja, hogy valakit szerencsétlenné tett, Julie tekintete fénytelenre és hideggé lett. Az arcza olyan ellenszenvre vallott, mely közel jár az irtózatához. Ez az elutasítás nem volt az az indulat, a melylyel egy szerető asszony eltávoztatja magától az egész világot annak az egyetlen teremtésnek a kedvéért, a kit szeret, s aztán tud nevetni és tréfálni; nem, Julie egész valója e pillanatban arra sem vallott, hogy egy nem rég átélt veszedelem emléke éreztetni benne újra a kiállott lelki szenvedéseket.

A nagynéni, a ki pedig meg volt győződve, hogy Julie nem szereti Victort, most megdöbbsent, mikor fölfedezte, hogy ez az asszony nem szeret senkit. Remegett, hogy Julieben egy kiábrándult szívre lelt, egy fiatal asszonyra, a kinek elég volt egy napnak, vagy tán egy éjszakának tapasztalata, hogy teljesen fölismerje Victor törpe jelentéktelenségét.

- Ha Julie ismeri Victort, ezzel meg van mondva minden, - gondolta a márkiné. - Az unokaöcsém mihamar ki fogja tapasztalni a házaselet kellemetlenségét.

Ezután elhatározta, hogy megtéríti Juliet XV. Lajos százada monarchikus eszméinek. De néhány órával később felfogta, vagy inkább kitalálta, hogy mi az általános hangulat abban a világban, a mely oka a grófné melankóliájának. Julie hirtelen gondolatokba mélyedt és a szokottnál korábban vonult vissza szobájába.

Mikor a komornája levetkőztette és rendbehozván mindent, hogy a grófné lefekhessen, kiment, Julie ott maradt a tüznél, egy sárgabársonnyal bevont heverő-széken; ez az ódon butor épp úgy illett a szomorúságos, mint a boldog hangulathoz. És Julie sirt, és sóhajtott és elgondolkodott; azután maga elé vett egy kis asztalt, papírt keresett és íráshoz fogott. Az órák gyorsan teltek; az a bizalom, melyet Julie ennek a papirnak szánt, úgy látszik, hogy nagyon neheze esik a lelkének; minden mondat leírása után hosszan elálmadozott. S egyszerre csak zokogva fakadt és abbahagyta az írást. A toronyórák épp ekkor verték el a kettőt. Julie feje, mely nehéz volt, mint egy haldoklóé, lehanyatlott a mellére és mikor Julie fölemelte fejét, látta, hogy egyszerre csak előtte terem a nagynéni, mintha a falból kelt volna ki hirtelen.

- Mi baja van, kicsikém? - mondta a nagynéni. - Miért virraszt ilyen soká és főképp miért sir... így egyedül, magában... a maga korában...

Nem fejezte be a mondatot, hanem minden czeremónia nélkül, egyszerűen leült az unokahuga mellé s mohó szemekkel nézte a megkezdett levelet.

- A férjének irt?

- Hát tudom, hogy hol van a férjem? - felelte a grófné.

A nagynéni fogta a levelet és olvasni kezdte. Magával hozta a szemüveget; sejtette, hogy tán szüksége lehet rá. És az ártatlan teremtés hagyta, hogy a márkiné elolvassa a levelet; nem tett ellenvetést. Nem a méltóságérzetnek hiánya, sem valami titkos vétkességnek tudata volt az, a mi így megfosztotta minden erélyétől; nem, a nagynéni unokahugát egy olyan válságos perczen lelte, midőn a lélekben nincs semmi, rugalmasság, mikor minden közönyös, a jó épp úgy, mint a rossz, a hallgatás épp úgy, mint a bizalmasság. Mint egy fiatal leány, a ki megvetéssel sujtja azt, a kit szeret, de aztán este olyan szomorúnak, olyan elhagyatottnak érzi magát, hogy vágyódik a kedvese után és egy sziv után sóvárog, mely előtt feltárhatja szenvedéseit: Julie is szó nélkül engedte, hogy megsértsék a pecsétet, melyet a finom érzék és tapintat nyom a nyílt levelekre s elmélyedt és szótlán maradt, mialatt a márkiné olvasta:

»Édes Louise!

»Miért követeled annyiszor, hogy tartsuk be azt az oktan ígéretet, melyet két tudatlan fiatal leány fogadott egymásnak? Gyakran kérde magadtól, irod, miért nem feleltem hat hónap óta kérdéseidre? Ha nem értetted meg hallgatásomat, ma talán meg fogod sejteni az okát, a mikor értesülsz azokról a titkokról, melyeket most feltárok neked. Örökre eltemettem volna e titkokat a szívem mélyébe, ha nem közölted volna velem, hogy nemsokára meglesz az esküvőd. Tehát férjhez mégy, Louise. Ez a gondolat megremegett engem. Szegény kicsikém, csak menj férjhez, azután mihamar... néhány hónap múlva, majd keserves megbánás fog majd el, ha eszedbe jut, hogy mik voltunk mi egykor, a mikor egy este Écouenban ketten följutottunk a hegység legnagyobb tölgyeihez. Néztük a szép völgyet, mely elterült lábaink előtt és bámultuk a lenyugvó nap sugarait, melyeknek visszaverődött ragyogása, fénye bennünket fénybe vont. Leültünk egy sziklára és lelkünket elragadtatás fogta el, melyet aztán édes, méla bánat váltott fel. Neked jutott eszedbe legelőbb, hogy ez a távolban fénylő nap a jövőre emlékeztet bennünket. - Nagyon kíváncsiak és nagyon bolondosak voltunk akkor! Emlékszel még furcsa bolondságainkra!«

»Megcsókoltuk, megöleltük egymást, mint valami szerelmes pár. És esküvel fogadtuk egymásnak, hogy a ki közülünk előbb meg férjhez, a másiknak hűségesen elmondja házaselet titkait, azokat az örömeket, melyeket gyermeteg lelkünk olyan elragadóknak, olyan édeseknek festett ki magának. Ez az emlékezetes este okozza majd kétségbeesésedet. Akkor fiatal, szép és gondtalan voltál, talán boldog is; egy férj néhány nap múlva azzá fog tenni, a milyen én vagyok: rúttá, szenvedővé, öreggé. Bolondság volna elmondanom neked, hogy milyen büszke, milyen hiu és milyen boldog voltam, hogy feleségül mehettem Victor d'Aiglemont ezredeshez. S mikép mondjam el most neked: hogy nem is emlékszem már arra, milyen voltam. Gyermekkorom, fiatalságom rövid idő alatt álmok világa lett. Viselkedésem éppen nem volt kifogástalan azon az ünnepélyes napon, mely olyan köteléket szentelt meg, melynek mivolta még akkor titok volt a lelkemnek. Édes atyám nem egyszer megkísértette türtöztetni vidámságomat, mert olyan nagy örömet tanusítottam, hogy illetlennek tarthatták és szavaim pajkos rosszaságot árultak el, éppen azért, mert nem volt bennük semmi rosszaság. Ezerféle gyermekességet követtem el mátká-fátyolommal, menyasszonyi ruhámmal s virágaimmal. És

mikor este egyedül maradtam abban a szobában, a hová nagy pompával vezettek, valami csintalanságon törtem a fejemet, a melylyel Victort megtréfáljam. S miközben vártam, hogy jön, úgy dobogott a szívem, mint egykor azokon a Szilveszterestéken, mikor észrevétlenül belopódtam a szalónba, melyben az ujévi ajándékok voltak kírakva. Mikor férjem bejött engem keresni, elfojtott, vidám kaczagást hallattam a takaró alól, mely alá pajkosságból bujtam; ez volt utolsó megnyilatkozása annak az édes vidámságnak, a mely gyermek-korunk játékait áthatotta...«

Mikor a márkiné elolvasta a levelet, mely így kezdődött és bizonyára igen szomorú dolgokat tartalmazott, lassan, nesztelenül letette szemüvegét az asztalra; a levelet is visszatette és unokahugára tűzte eleven szemeit, melyeknek tüzeit még nem tompította el az agg kor.

- Kicsikém, - mondotta, - házas asszony nem írhat így egy fiatal leányhoz; mert megsértené az illendőséget.

- Ezt gondoltam én is, - felelte Julie közbeszólva. - Szégyeltem is magamat, mialatt ön a levelet olvasta.

- Ha az asztalnál nem tetszik nekünk valamely étel, azért nem kell tőle elriasztani senkinek a gusztusát, gyermekem, - kezdte el újra az öreg asszony kedélyes hangon. - Kiváltképp mikor Évától a mai napig a nők a házasságot olyan kitűnő dolognak tartották... Ugy-e, magácskának már nincs édes anyja? - kérdezte a márkiné.

A grófné megremegett; aztán nyájasan fölemelte a fejét és így szólt:

- Egy esztendő óta gyakran bántódtam az anyám után; de rosszul tettem, hogy nem hallgattam az atyám ellenkezésére, a ki nem akarta, hogy Victor a vejévé legyen.

Ránézett a nagynénjére és mindjárt fölszáradtak könnyei, úgy megrezzentette az öröm, mikor látta, hogy milyen édes jóság sugárzik ez öreg asszony arczáról. Kis kezét a márkiné felé nyújtotta, a ki, úgy látszott, hogy együtt érez vele. És mikor ujjaik egymáshoz értek, ez a két asszony teljesen megértette egymást.

- Szegény kis árva! - mondta a nagynéni.

Ez a szó egy utolsó fénysugár volt Julienek. Azt hitte, hogy még az atyja prófétai hangját hallja.

- A kezei úgy égnek! Mindig ilyenek? - kérdezte az öreg asszony.

- Hét-nyolcz nap óta folyton lázam van, - felelte Julie.

- Láza van és eltitkolta előlem!

- Egy esztendeje van már! - viszonzá a grófné szemérmetes félénkséggel.

- E szerint, édes kis angyalom, - mondta a nagynéni, - a házasság magácskának idáig nem volt egyéb, mint hosszú szenvedés.

A fiatal asszony nem mert felelni, de igenlő mozdulatot tett, mely elárulta minden szenvedéseit.

- Ugy-e boldogtalan?

- Oh nem, néni! Victor szeret... bálványoz és én is imádom! Victor olyan jó.

- Igen, szereti Victort, de mégis kerüli, menekül előle, nemde?

- Igen... Néha... Victor nagyon is keres...

- Mikor úgy egyedül van, nem zavarja-izgatja magácskát gyakran a félelem, hogy Victor bejöhet és meglepheti?

- Fájdalom, néni, igen. De én nagyon szeretem Victort, higgye el.

- Sose vádolja titokban önönmagát, hogy nem tudja megérteni Victor élveteg gyönyöreit, vagy hogy nem tudja kivenni belőlük a maga részét. Nem jut úgy egyszer-másszor az eszébe, hogy a törvényes szerelmet sokkal nehezebb elviselni, mint egy bűnös szenvedélyt?

- Oh, igen! Épp ez az! - válaszolta Julie sirva. - Ön mindent kitalál, márkiné, a mi nekem csupa talány. Az érzéseim meg vannak zsibbadva, nem tudok gondolkodni, nehezemre esik az élet. A lelkemet valami kifejezhetetlen félelem szorongatja, mely folytonosan kábulatban tart. Nincs hangom, hogy panaszkodni tudjak és nem lelek szavakat, hogy kifejezhessem gyötrelmeimet. Szenvedek és szégyenlem, hogy szenvedek, mert látom, hogy Victort boldoggá teszi az, a mi engem megöl.

- Ej, gyerekség, ej, bolondság mindez! - kiáltott fel a márkiné, kinek száraz arcát most egyszerre valami vidám mosoly, ifjúkorának visszfénye, derítette fel.

- És ön is... ön is kinevet! - szólt a fiatal asszony kétségbeesetten.

- Én is ilyen voltam, - feleli rögtön a márkiné. - De, ugy-e bár, most, hogy Victor egyedül hagyta, magácskából újra, nyugodt, fiatal leány lett: nincsenek örömei, se gyönyörűségei, de nincsenek fájdalmai se?

Julie nagyra nyitotta szemeit, szinte elképedt.

- De ugy-e, angyalom, azért szereti Victort? De jobban tudná szeretni, ugy-e bár, ha nem a felesége, hanem a huga volna. És ugy-e, a házasság sehogy se sikerült a kedvére?

- Igen, néni, így van. De miért mosolyog ezen?

- Igaza van, szegény gyermekem. Nincs ebben semmi mulatságos, semmi nevetni való. A magácska jövője nem egy szerencsétlenséget hordana a méhében, ha nem venném magácskát a pártfogásom alá és ha az én jó, régi tapasztalatom nem tudná ezeknek az ártatlan szenvedéseknek az okát kitalálni. Az unokaöcsém nem érdemli meg a boldogságát, az ostoba. A mi szeretett XV. Lajosunk uralkodása alatt egy fiatal asszony, a ki olyan helyzetben volt, mint magácska most, hamar megbüntette volna a férjét, a miért úgy viselkedik, mint egy otromba katona! Az az önző! Ennek a császári zsarnoknak a katonái valamennyien tudatlan parasztok. Azt hiszik, hogy a bárdolatlanságuk udvariasság, nem ismerik többé az asszonyokat, a kiket nem szerethetnek; azt hiszik, hogy a miért holnap neki mennek a halálnak, ma nem kell többé irántunk előzékenységgel és figyelemmel lenniök. Azelőtt tudtak szeretni; de azért, a mikor kellett, tudtak meghalni is. Majd én rendbeszedem, hugom, ezt az embert! Véget vetek ennek a szomorú lelki összekülönbözésnek, mely ugyan elég természetes és érthető, de a mely odáig vihet benneteket, hogy meggyűlölitek egymást és hogy válni kívántok egymástól, ha ugyan magácskát nem öli meg előbb a kétségbeesés!

Julie ámulva és megilletődve figyelt a nagynénire; meglepetten hallotta a szavakat, melyeknek bölcs és okos voltát inkább csak sejtette, mint felfogta és megijedt, hogy egy sokat tapasztalt rokon, ha enyhébb formában is, de ugyanugy ítél Victorról, mint egykor szegény édes atyja. Most úgy látszik élénk képben eléje tárult jövője és bizonyára érezte súlyát a szenvedéseknek, melyek lelkére fognak nehezedni; mert egyszerre csak sirva fakadt és az öreg asszony karjaiba vetette magát, mondván:

- Legyen anyám!

A nagynéni nem sirt; mert a forradalom a régi monarchia asszonyainak szemeiben kevés könnyet hagyott meg. Előbb a szerelem, majd később a retteget napjai annyira megbarátkoztatták őket a legkínosabb események váltakozásaival, hogy az élet veszedelmei közepette is megőrzik a hideg méltóságot s az őszinte és nem tulhajtott önérzetet, mely megengedi

nekik, hogy mindig hivek maradjanak az etiketthez és nemes magatartásukhoz, melyet, nagyon helytelen, hogy a mai szokások visszautasítanak.

A márkiné karjaiba fogta a fiatal asszonyt és homlokon csókolta azzal a gyöngédséggel és kedvességgel, mely ezeknél az asszonyoknál gyakran inkább megszokásból és modorból ered, mint a szívéből; dédelgette az unokahugát édes szavakkal, boldog jövővel kecsegtette és szerelmes reményekkel ringatta el, miután ágyba segítette, mintha Julie a leánya volna, szeretett, édes gyermeke, a kinek reményei és fájdalmai a saját reményei és a saját fájdalmai. Az unokahugában saját magát látta fiatalon, tapasztalatlanul, csinosan. S a grófné elaludt, boldogan, hogy lett egy barátnőt, egy anyát, a kinek ezentul mindent elmondhat.

Másnap reggel, abban a pillanatban, mikor azzal az őszinte szívésséggel és egyetértő lélekkel, mely az érzelmek teljes összhangjára és két lélek szoros vonzalmára vall, a nagynéni és unokahuga megcsókolták egymást, lódobogást hallottak. Egyszerre hátrafordították a fejüket és a fiatal angolt látták, a ki, mint rendesen, lassan haladt el az ablak alatt. Ugy látszik, hogy a fiatal ember kitanulmányozta, mint él ez a két magános asszony és sohase maradt el; jött vagy reggel felé, vagy ebédétájt. A lovát már nem is kellett lassabb járásra biztatni, magától meglassította itt a lépteit; az a kis idő alatt, a míg az ebédlő két ablaka közt levő kis utat megtette, Arthur bánatos tekinteteket vetett föl, miket a grófné legtöbbször észre se vett, minthogy ügyet se vetett a fiatal emberre. De a márkiné régóta megszokván azt a kicsinyes kíváncsiságot, mely a vidéki élet élénkítésére a legaprólékosabb dolgokba is belekapaszkodik s melytől az emelkedettebb szellemek is nehezen tudják magukat megóvni: a márkinét mulattatta ez a félénk, komoly szerelem, melyet olyan hallgatagon fejez ki a fiatal angol. Az öreg asszony szinte megszokta már ezeket a meg-megújuló tekinteteket és naponta új tréfákkal fogadta Arthur sétáját. A mint asztalhoz ültek, a két asszony egyszerre ránézett az angolra. Ezuttal Julie és Arthur szemei találkoztak, még pedig határozott érzelmet fejezve ki, úgy, hogy a fiatal asszony elpirult. Az angol tüstént megrántotta a lova kantárszárát és elvágatott.

- De asszonyom, - szólt Julie a nagynénjéhez, - mit tegyek? A kik ezt az angolt mindig erre elhaladni látják, bizonyára azt hiszik, hogy én...

- Igen! - felelte a nagynéni közbevágyva.

- Ne izenjem meg neki, hogy ne sétáljon erre?

- Ezzel azt a gondolatot keltené benne, kicsikém, hogy veszedelmesnek tartja! De aztán megakadályozhatja-e, hogy valaki arrafelé jöjjön-menjen, a merre neki tetszik? Holnap nem eszünk többé ebben a teremben. Ha majd nem lát bennünket többé itt, a fiatal uracska majd abba hagyja ezt az ablakon át való szerelmeskedést. Lássá, édes gyermekem, így viselkedik egy asszony, a ki ismeri a világot és az embereket.

De Julie boldogtalanságának még be kellett tetéződnie. Alig kelt föl a két asszony az asztaltól, egyszerre csak beállított Victor komornyikja. Lóhalálban vágatva, kerülő utakon jött Bourgesből s levelet hozott a grófnénak a férjétől. Victor, a ki elhagyta a császárt, értesítette feleségét a császári uralom bukásáról, Páris bevételéről s arról a lelkesedésről, mely a Bourbonokért Franciaország minden részében kitört; mivel azonban nem tudja, hogy miképp juthatna el Toursig, kéri a feleségét, hogy jöjjön sürgősen Orleansba; reméli, hogy ott találkoznak s akkorra már lesznek utlevelei is a grófné számára. Ez a komornyik megbízható, régi katona, ez fogja elkísérni Juliet Toursból Orleansba. Victor abban a hiszemben volt, hogy ez az utvonal még szabad.

- Egy perczet sem szabad vesztegetnie, asszonyom, - mondta a komornyik. - A poroszok, az osztrákok és az angolok egyesülni készülnek Bloisban és Orleansban.

A fiatal asszony néhány óra alatt felkészült és elutazott egy ódon dilizsánszon, melyet a nagynéni kölcsönzött neki.

- Miért nem jön velünk Párisba?- szólta Julie, mikor megölelte a márkinét. - Most, hogy a Bourbonok újra uralomra jutnak, ott megtalálná...

- E váratlan fordulat nélkül is elmentem volna oda, szegény kicsikém, mert nagyon rátok férnek az én tanácsaim, rád is, Victorra is. Meg is teszek minden előkészületet, hogy Párisban fölkeresselek benneteket.

Julie elutazott. A komornája és a vén katona kísérték. Ez utóbbi lovon üggett a cséza mellett, őrizve urasszonya biztonságát.

Éjszaka Blois előtt egy postaállomásra érve, Julie kihajolt a kocsiablakon, megnézni, hogy kik az utitársai; már eddig is türelmetlenkedett, mert hallotta, hogy egy kocsi jön a hátuk mögött s Amboise óta folyton nyomukban van. Holdfényes este lévén, láthatta, hogy az, a ki három lépésnyire áll tőle és szemeit a csészára irányítja: Arthur, a fiatal angol. Tekintetük találkozott. A grófné menten visszahúzódott a kocsija mélyébe, de valami félelemérzet úgy megdobogtatta a szívét. Mint a legtöbb tapasztalatlan s valóságban ártatlan fiatal asszony, vétket látott abban, hogy bár önkéntelenül szerelmet fakasztott egy férfi szívében. Ösztönszerű rémület fogta el, melyet talán az oltott a lelkébe, hogy érezte, milyen gyenge jómagá az ilyen vakmerő támadással szemben. A férfiaknak egyik legerősebb fegyverük ez a rettenetes hatalom, melyel kényszerítenek egy asszonyt, hogy velük foglalkozzék, egy asszonyt, a ki természetből fogva ingerlékeny képzeletű lévén, mindjárt megijed és megsértődik s üldözést lát.

A grófnénak eszébe jutott a nagynéni tanácsa és elhatározta, hogy az egész uton a kocsijában marad és nem száll ki egyszer sem. De minden előfogatváltó-állomáson hallotta, a mint az angol a két kocsi körül járkal; utközben pedig szünetlenül visszahangzott Julie füleibe az angol kocsijának kellemetlen zörgése. A fiatal asszony már arra gondolt, hogy a mint találkozik férjével, Victor majd meg tudja védeni ettől a különös üldözéstől.

- De hátha egyáltalában nem is szeret ez a fiatal ember?

Ez legeslegutoljára jutott Julienek eszébe, akkor, a mikor már ezerféle más mindent össze-vissza gondolt.

Orléánsba érve, a posta-csészát poroszok tartóztatták fel és bevitték egy fogadó udvarába s katonák őrizetére bízta. Ellentállani lehetetlen lett volna.

Az idegen katonák parancsoló jelekkel megértették a három utassal, hogy szigorú utasítást kaptak, hogy senkit se engedjenek kiszállani a kocsiból. A grófné sirva maradt két óra hosszat fogoly a katonák közt, a kik füstöltek, röhögtek és közbe-közbe arcátlan kíváncsisággal pillantgattak a grófnéra. De aztán látta Julie, hogy a katonák bizonyos tisztelettel húzódnak félre a kocsitól, ugyanekkor több ló dobogását hallotta. Nem sokára egy csapat idegen főtiszt, élükön egy osztrák tábornokkal, vette körül a posta-csészát.

- Asszonyom, - szólta a tábornok a grófnéhez, - bocsánatot kérünk. Tévedés történt; bizvást, félelem nélkül folytathatja útját. Ime, itt egy utlevél, a mely ezentúl megóvjá minden kellemetlenségtől.

A grófné reszkető kézzel vette át az utlevelet és néhány bizonytalan szót hebegett. A tábornok mellett Arthurt látta, még pedig angol tiszti ruhában; kétségkívül neki köszönhetette gyors szabadulását. A fiatal angol, a ki örült, de egyszersmind bánatos is volt, elfordította fejét s csak loppal mert Juliere nézni.

Hála az utlevélnek, d'Aiglemont asszony minden kellemetlen kaland nélkül jutott el Párisba. Ott megtalálta a férjét, a ki föloldatván a császárnak tett hűségesküje alól, a leghizelgőbb

fogadtatásra lelt d'Artois grófnál, kit bátyja, XVIII. Lajos a királyság főkormányzójává nevezett ki. Victor kimagasló méltóságot kapott a testőrségben, mi által tábornoki rangra emelkedett.

De az ünnepek közepett, melyek a Bourbonok visszatértét jelezték, megrendítő szerencsétlenség érte Juliet, mely hatással volt egész életére: elvesztette Listomére-Landon márkinét. A jó, öreg asszonyt, mikor Angoulême herceget Toursban viszontlátta, örömeiben szívszélhűdés érte. Így hát az, a kinek évei jogot adtak, hogy fölvilágosítsa Victort, az egyetlen teremtés, a ki egyes tanácsaival helyreállította volna a teljes egyetértést férj és feleség közt, halott volt és Julie átérte e veszteségnek egész nagyságát. Egyedül állott tehát ezentul férjével szemben. De fiatal és félős lévén, eleinte inkább szenvedett, mint sem hogy panaszkodnék. Jellemének tökéletessége tiltakozott volna az ellen, hogy kivonni próbálja magát kötelességei alól, vagy hogy megkísértlje szenvedéseinek okát kutatni; mert nagyon kényes dolog lett volna egyszerűen véget vetni e szenvedéseknek; de Julie attól félt, hogy megsértené leányos szeméremérzetét.

Egy szót arról, hogy mi lett d'Aiglemont ur sorsa a királyság visszaállítása alatt.

Nincs-e sok ember a világon, a kikről a világ nem tudja, hogy nem érnek semmit? Magas rang, előkelő születés, nagy hivatalok, bizonyos finom külszin, fölötté tartózkodó magaviselet, vagy a vagyonuknak nagy fénye megőrzi ez embereket attól, hogy a bíráló szemek igazi belső valójukig hatolhassanak. Az ilyen emberek a királyokra hasonlítanak, a kiknek igazi természetét, jellemét és szokásait soha sem lehet se alaposan megismerni, se helyesen méltatni, mert vagy nagyon távolról, vagy nagyon közelről látja a világ. Ez érdemetlenül fölbecsült emberek a helyett, hogy beszélnének, mindig csak kérdezni szoktak s értenek ahhoz, hogy másokat szerepeltessenek, csak hogy maguknak elő ne kelljen lépniök; szerencsés ügyességgel kit-kit a maga szenvedélyeinek vagy érdekeinek zsinegén tudnak huzogatni és így játékot tudnak üzni olyan emberekkel, a kik valóságban fölöttük állanak; bábót csinálnak belőlük és kicsiknek hiszik őket, minthogy le tudták őket alacsonyítani törpemagukhoz. Aztán a maguk korlátolt gondolatai állandók lévén, diadalmaskodnak ezekkel a nagy gondolatok fölött, mert ezek változnak, mozognak, támadnak-letűnnek. A megfigyelő, a ki ez üres fejeket meg akarja bírálni és nemleges értéküket meg akarja becsülni, mindig inkább ravasz legyen, mint fölényes eszü, nagyobb legyen a türelme, mint a látóköre, több finomság és tapintat legyen benne, mint előkelőség és eszmei emelkedettség.

Azonban bármennyi ügyességet fejtenek is ki e bitorlók gyöngéiknek elleplezésére, a feleségüket, a szüleiket, a gyermekeiket, vagy a jóbarátaikat nehezen tudják elámitani; de mindezek meg szokták őrizni a titkot, mivel valamennyiüknek közös érdekük, hogy az ki ne derüljön; sőt gyakran még segédkeznek is ez üresfejű embereknek a világot megtéveszteni. Hála ez apró házi összeesküvéseknek, a világ sok ostoba frátert nagy embernek tart; de se baj, mert ezek legalább kiegyenlítik azoknak az okos embereknek a számát, a kiket viszont a világ ostobáknak tart. Így aztán a társadalomban mindig azonos mennyiségben mutatkozik, a tehetség.

Képzeld most el, milyen szerepet kell játszania egy szellemes és értelmes asszonynak egy ilyenfajta férjjel szemben; s nemde, látnak fájdalommal és önmegtagadással tele teremtéseket, a kiknek szerelemben és gyöngédségben gazdag szívét ide lenn a földön semmi sem tudja kárpótolni. Ha erős lelkű asszony kerül ilyen irtóztató helyzetbe, bűn árán szabadulhat belőle, a mint tette II. Katalin, a kit ennek ellenére is *nagynak* neveznek. De minthogy nem ül minden asszony trónon, a legtöbbben feláldozzák magukat a házi szenvedéseknek, melyek ámbátor rejtve vannak a világ elől, rettenetesek és irtóztatók. Azok az asszonyok, a kik ide lenn közvetlen vigasztalást keresnek szenvedésükre, ha kötelességeikhez hivatnak akarnak maradni, gyakran nem tesznek egyebet, mint hogy gyötrelmeiket más gyötrelmekkel váltják fel, vétket követnek el, vagy pedig gyönyöreik kedvéért megsértik a törvényeket.

Mindezen elmélkedéseket alkalmazni lehet Julie titkos történetére.

Mig Napoleon uralkodott, d'Aiglemont csak olyan ezredes volt, mint annyi más: jó parancs-örtszt, kitünően használható veszedelmes küldetésekre, de képtelen valamely fontosabb parancsnoki feladatra; nem keltett tehát a gróf senkiben sem irigységet; bátor katonának tartották, a kit a császár kegyel; szóval olyan tiszt volt, a kit ugy közönségesen *jó fiunak* neveznek.

A trónváltáskor, mely megszerezte neki a márkí-czimet, nem volt hálátlan: követte a Bourbonokat Gentba. Ez az okos és hűséges cselekedet meghazudtolta azt a jóslatot, melyben az apósa azt jövendőlte, hogy vőura örökké ezredes marad. A Bourbonok újabb visszatértekor altábornagygyá nevezték ki s újból márkivá tették. Most már az volt d'Aiglemont ur törekvése, hogy a pairek közé jusson; elfogadta a *Conservateur* nézeteit és politikáját, alakoskodásba burkolódzott, mely alatt azonban nem rejlett semmi; komolykodni kezdett, keveset beszélt, sokat kérdezett s a világ mély gondolkodásu embernek tartotta.

Állandóan elsánczolván magát az udvarias külsőségekkel, betanulta a közkeletű formaságokat, pazarul dobálódzott azokkal a mesterkélt frázisokkal, melyeket azért szoktak kieszelni Párisban, hogy aprópénzre váltva, beadhassák az ostobáknak a nagy eszméket és a nagy tetteket: nem csoda hát, hogy a grófot olyan embernek tartották, a kinek izlése és tudása van. Minthogy csökönyösen kitartott arisztokratikus nézetei mellett, a szép jelleműek között emlegették. Ha véletlenül egyszer félrevetette a világ gondjait és nekivadult, mint egykor régen, a fecsegése értelmetlenségében és együgyűségében az emberek diplomatikus háteret sejdítettek.

- Oh, nem mondja azt, a mit akar mondani! - gondolták a jó emberek.

A jótulajdonságai és hibái egyaránt jó szolgálatot tettek neki.

Bátor lévén, kitünő katona hírében állott és ezt a hirt semmi sem czáfolta meg, mivel még sohasem teljesített önálló parancsnoki feladatot. Férfias, előkelő arcza mély gondolkodóra vallott és vonásaiban csak a felesége látott képmutató ámitást. És d'Aiglemont márkí, látván, hogy a világ áltehetségeit fölbecsüli, a végén maga is elhitte, hogy jómaga egyik legkiválóbb férfi az udvarnál, ahol, hála szép külsejének, tudott tetszeni s ahol egyéniségének éppen nem kétségtelen értékét ellentmondás nélkül elfogadták.

Odahaza azonban d'Aiglemont ur szerény volt. Ösztönszerűleg érezte, hogy a felesége, ha még olyan fiatal is, jóval fölötte áll. És ebből az önkénytelen tiszteletből titokzatos hatalom támadt, melyet a márkiné kénytelen volt elfogadni, bármennyire iparkodott is lerázni magáról e hatalom terhét. Mindenben tanácsadója lévén a férjének, a márkiné intézte a ház ügyeit és a vagyon kezelését.

A márkiné ugy érezte, hogy e természetellenes befolyása megalázza önmagát és ez az érzet sok fájdalom forrása lett; de a márkiné szívébe zárta fájdalmait. Finom, nőies érzéke eleinte azt sugalta a lelkének, hogy sokkal szebb dolog engedelmeskedni egy tehetséges férfiunak, mint vezetni egy ostoba embert s ha egy fiatal asszonynak ugy kell gondolkodnia és cselekednie, mint egy férfinak, akkor ez az asszony se nem nő, se nem férfi, lemond nemének bájairól és még sem szerzi meg azokat a kiváltságokat, melyeket törvényeink az erősebb nemnek adtak. Ugy érezte, hogy egész életében valami keserű gúny rejlik.

Hisz kénytelen hamis bálványt imádni, védeni a védőjét, ezt a szegény teremtetést, aki fizetésképpen a feleség állandó odaadásáért, odaveti neki férji hűségét s nem lát a feleségében mást, csak asszonyt és elköveti azt az épp ily nagy igazságtalanságot, hogy nem tud, vagy átall érdeklődni a felesége lelki sorsa iránt és az iránt, hogy miért is szomorkodik és miért sápad egyre a felesége.

Mint a legtöbb férj, aki érzi egy fölényesebb lélek igáját, a márki is azzal mentette meg önző hiúságát, hogy Julie testi gyöngeségéből erkölcsi gyöngeségére következtetett és panaszkodni szeretett, számon kérve a sorstól, hogy miért adott neki feleségül beteges fiatal leányt, szóval, megtette magát áldozatnak, pedig maga volt a hóhér.

És a márkinénak, akire e szomorú életnek minden szenvedései nehezettek, még mosolyognia is kellett ostoba urára, gyászos házát virágokkal kellett ékesítenie és lelke titkos gyötrelmeitől halavány arcán boldogságot kellett hirdetnie. Ez a becsületbeli felelősség, ez a hatalmas önmehtagadás önkéntelenül is női méltóságérzetet, erényes öntudatot adott a márkinénak, melyek megvédehették a világi élet veszedelmeiben. És hogy mélyére lássunk ennek a szívnak: lehet, hogy az a titkolt lelki fájdalom, mely első, naiv leányszerelmének végzete lett, lehet, hogy lelkének az a titkolt balsorsa töltötte irtózattal el a szenvedélyek iránt; lehet, hogy fel se fogta e szenvedélyek elragadó hatalmát, se azokat a tiltott gyönyöröket, melyek némely asszonyokkal elfeledtetik az okosságuk azokat a törvényeit, melyeken a társadalom nyugszik. Lemondván, mint valami álomról, az örömeiről és a gyöngéd összhangról, amelylyel Listomére-Landon asszony régi tapasztalata biztatta, megadással várta gyötrelmeinek végét és azt remélte, hogy fiatalon fog meghalni. A mióta visszatért a Tourainéból, egészsége napról-napra gyengült; úgy vélte, hogy az élet csak szenvedés; még pedig neki elegáns szenvedés, szinte élvezetes betegség, mely a felületes emberek szemében nem egyéb, mint egy finnyás uriasszony kényeskedése.

Az orvosok arra ítélték, hogy maradjon fekvő egy divánon; ott aztán tengett a virágok között, melyek körülvevtek és hervadt, mint a virágok. A gyöngesége eltiltotta a járástól és a friss levegőtől; nem mehetett ki a házból, csak zárt kocsiban. Aki látja így, környezve a divatos fényűzés és az ipar csodaműveitől, inkább közönyös királynőnek tartaná, mint egyszerű, beteg asszonynak. Néhány jóbarátja, akik talán őszintén sajnálkoztak boldogtalanságán és gyöngeségén, bizonyosak lévén, hogy mindig otthon találják s kétségkívül abban bizakodván, hogy előbb-utóbb csak visszatér az egészsége, meghozták neki a híreket, elmondtak neki ezer meg ezer apró eseményt, melyek Párisban olyan változatossá teszik az életet. Melankóliája bármily komoly és mély volt is, mégis csak a gazdagság melankóliája volt.

D'Aiglemont márkiné olyan volt, mint egy szép virág, melynek gyökerén fekete féreg rág. Egyszer-mászor eljárt társaságba, nem kedvtelésből, hanem csak azért, hogy megfeleljen annak az állásnak, melyre a férje tőrtetett. A hangjával és kitűnő énekével megszerezhetette azokat a tapsokat, melyek hízogően szoktak hatni egy fiatal asszonyra. De mire voltak jók ezek neki, hogyha se érzelmeinek, se a reményeinek nem felelnek meg? A férje nem szerette a zenét. Szóval, Julie majdnem mindig kényelmetlenül érezte magát a szalonokban, melyekben pedig a szépségének sok hódolója akadt. A helyzete olyasféle kínos szánakozást és szomorú kíváncsiságot keltett. Lelkét az a nem ritka halálos láng emésztette, melyet az asszonyok fülbesugva szoktak egymásnak megvallani és melynek megjelölésére nyelvujjításunk még nem lelt szót.

Ámbár élete teljes csendben telt, a szenvedéseinek oka nem volt senki előtt sem titok. Bár átszenvedte már a házasság élet minden baját-bosszúságát, még mindig olyan fiatal, mint egy leány s a legcsekélyebb tekintettől is szemérmes szégyenkezés fogja el. Csak azért volt mindig vidám és derült, hogy pirulnia ne kelljen; vidámságot tettetett, mindig azt mondta, hogy jól érzi magát, vagy pedig szemérmes hazugságokkal előzte meg az egészségére vonatkozó kérdezősködéseket.

De az 1817-dik esztendőben egy esemény sokat hatott arra, hogy Julie eddigi szánandó állapotában változás álljon be. Kis leánya született s maga akarta táplálni-dajkálni gyermekét. Két éven át azok az élénk szórakozások és nyugtalan örömek, melyeket az anyai gondok adnak, kissé enyhítettek boldogtalanságán.

Kénytelenségből távol tartotta magát férjétől. Az orvosok jobb egészséget jósoltak neki, de a márkiné nem bízott e föltételes jóvendölésekben. Mint a legtöbbben, a kik nem lelnek az életben semmi örömet, talán Julie is szerencsés megoldást látott a halálban.

Az 1819-dik év kezdetén a márkiné élete gyötrelmesebbé lett, mint valaha. Abban a perczben, mikor már örülni tudott annak a nemleges boldogságnak, a melyet kiküzdött magának, irtóztató örvény előtt látta magát: a férje lassankint elszokott tőle. A férje amugy is langyos és mindenképen önző szerelmének ez elhidegülése sok újabb szenvedést okozhatott, melyeket Julie finom érzékével s okosságával előre látott. Ámbár meg volt győződve, hogy megtarthatja Victor fölött eddigi nagy hatalmát és hogy örökre megszerezte magának férje becsülését: mégis félt, hogy erre a jelentéktelen emberre a szenvedélyek nagy befolyással lesznek.

Julie barátai gyakran azon lepték meg, hogy hosszú elmélkedésekbe merült el; a kevésbé élesszeműek tréfálódzva kérdezték meg a lelkének titka felől, mintha egy fiatal asszony nem gondolhatna egyébre, mint léhaságokra; mintha egy anyának gondolataiban nem volna mindig valami mély értelem.

Aztán meg a boldogtalanság épp úgy, mint az igazi boldogság, álmódózásra viszi a lelkünket. Gyakran, a mint a kis Helénnel játszadozott, Julie elkomorult tekintettel nézett gyermekére és elfelejtett felelni azokra a gyermeteg kérdésekre, melyek olyan édes gyönyörűség az anyának. És szemei könnybe borultak, a mikor valami a Tuileriákban tartott csapatszemle emlékét ébresztette fel a lelkében. Az atyja előrelátó jós-szavai ujra meg ujra visszhangzottak a fülében és lelkiismerete szemére vetette, hogy nem látta akkor, mennyire bölcsek és igazak az atyja szavai. Balga engedetlenségéből eredt minden szenvedése, melyek között nem tudta, melyiket legnehezebb elviselni. Nem csak hogy lelkének drága kincsei maradtak észrevétlenül, ismeretlenül, de sohasem tudott annyira jutni, hogy megértesse magát férjével akár csak az élet legközönségesebb, legegyszerűbb dolgaiban is. Akkor, mikor erősebben és hatásosabban fejlődött ki Julieben a képesség, hogy szeretni tudjon, a megengedett szerelem, a hitvesi szerelem elmúlt, eltűnt a nagy testi és lelki szenvedések közepette. Majd csak azt a megvetéssel rokon szánalmat érezte férje iránt, a mely idővel kiöl minden érzelmet.

Ha némely barátaival való csevegései, ha a jól ismert példák, vagy ha az előkelő társaság bizonyos kalandjai nem tanították volna meg arra, hogy a szerelem mérhetetlen boldogságot ad: akkor szívének sebei ébresztettek volna sejtelmet a lelkében azokról a mélységes és tiszta örömről, a melyek a rokonlelkeket egyesítik. Abban a képben, melyet emlékezése lelkében a multról festett, Arthur jóságos, őszinte arcza napról-napra tisztábban és szebben emelkedett ki, de csak futólag, mert Julie nem mert hosszabban időzni ez emléknél. A fiatal angolnak szótalán és félénk szerelme volt férjhezmenetele óta az egyetlen esemény, mely édes nyomokat hagyott ebben a komor, elhagyatott szívben.

A képzeletnek egy természetes játéka folytán mindazok a csalódott remények, mindazok a be nem telt vágyak, melyek lassankint, fokozatosan elkomorították Julie lelkét, talán ehhez az emberhez fűződtek, kinek érzelemvilága és jelleme oly sokban rokon a Julie lelkének világával. De ez a gondolat mindig úgy tűnt fel Julienek, mint valami szeszély vagy álom. És e képtelen álom után, melyet mindig sóhajokkal zárt be, Julie még boldogtalanabban ébredt föl és még jobban érezte azokat a titkolt fájdalokat, melyeket egy képzelt boldogság szárnyai alatt elaltatott volt.

Gyöttrődései időnkint vakmerő, hóbotos jelleget öltöttek: gyönyörködni, élvezni akart bármi áron; de még gyakrabban valami kifejezhetetlen tompa lelki zsibbadtság ejtette áldozatául: hallgatta, a mit mondanak, de nem értette meg, vagy pedig olyan határozatlan, szétfolyó gondolatokat szövögetett, hogy nem lelt szavakat, a melyekkel kifejezhesse e gondolatait. Bár kegyetlenül megsértették legbensőbb vágyait és szétzúzták ábrándjait, melyeket mint fiatal leány egykor álmodott, mégis vissza kellett fojtani könnyeit. Kinek panaszoja el szenvedéseit?

Ki hallgatná meg és ki értené meg? Megvolt benne az a rendkívül nőies gyöngédség, az érzelemnek az az elragadó szemérmessége, mely abban rejlik, hogy elhallgatja a hiába való panaszt és nem aknázza ki a fölényt, mikor a diadal megalázza a győzőt és legyőzöttet egyaránt. Julie iparkodott a maga képességeit és erényeit beoltani d'Aiglemont urba és a világ előtt azzal dicsekedett, hogy az boldog, bár nem volt az.

Merőben hasztalanul vesztegette minden nőies finomságát arra, hogy kimélje ezt az embert, a ki nem érti meg e gyöngéd kiméletet és a kinek zsarnokságát e gyöngédség még állandósítja is. Egy-egy perczre szinte megrészesítette a boldogtalanság; nem tudott gondolkodni, féktelenné lett; de szerencsére, a lelkének igaz jámborsága visszavezette egy végső reményhez: jövőben életében keresett menedéket s ez ihlette meg azzal a csodás hittel, mely erőt adott neki, hogy újra elvállalhassa fájdalmas feladatát. Ez irtóztató harczok, a lelkének kegyetlen megszakgattatásai, nem hoztak diadalt; hosszantartó elkomorulásait nem tudta senki és nem volt teremtés, a ki felfogta volna fájdalmas-fénytelen tekinteteit s a keserű könnyeket, melyeket magányába rejtőzve ontott.

Annak a válságos helyzetnek a veszedelmei, melyekbe a márkinét a körülmények észrevétlenül sodorták, egész komolyságukban tárultak fel előtte egy este, az 1820-dik év januárjában. Ha két hitvestárs teljesen ismeri egymást és hosszú idő óta összeszoktak; mikor az asszony megérti a férjnek legcsekélyebb mozdulatait is és bele tud hatolni azokba az érzelmekbe és dolgokba, melyeket a férje eltitkol előle: akkor, gyakran esetleg előzetes megfontolások, megfigyelések után, melyekkel vagy a véletlenül, vagy mi különösre sem gondolva foglalkozik az asszony, néha hirtelen világosság támad az asszony lelkében. Így a márkiné is boldognak érezvén magát, hogy néhány nap óta egyedül van, kitalálta elhagyatottságának titkát.

Állhatatlan volt Victor, vagy fáradt, nagylelkű volt a felesége iránt, vagy megesett rajta a szíve: de Julie tudta, hogy a férje többé nem az övé. E perczben nem gondolt többé önmagára, sem szenvedélyeire, sem önfeláldozására.

Csak anya volt, csak leányának sorsa, leányának jövője, leányának boldogsága lebegett szemei előtt; a kis Heléne volt egyedüli kincse, mely az élethez kötötte. Julie most élni akart, hogy megóvja gyermekét attól az irtóztató igától, a mely alatt egy mostoha-anya elfojthatná ennek a drága teremtésnek az életét. Ilyen balsorsu jövőt látván, előre abba a lázas, égető lelkivilágba merült el Julie, a melyben élve, az ember észre sem veszi, hogy évek szállnak el. Maga és a férje közt ezentul a gondolatoknak egész világa fog élni, a melynek terhe egyedül az ő lelkére fog nehezedni. Eddig, meg lévén győződve, hogy Victor szereti, már a hogy Victor szeretni tud, Julie feláldozta magát egy boldogságért, melyben magának nem volt része; de most, mikor nem lehet többé elégtétele abban a tudatban, hogy könnyei örömet okoznak a férjének, most, mikor egyedül áll a világban, most már nem választhat egyebet, mint a türelmet, szenvedést. Annak a csüggedésnek közepette, mely az éjszaka nyugalmaiban és csendjében kimerítette Julienek minden erejét, abban a pillanatban, mikor Julie fölkelvén a divánról a kandalló parázsló tüze mellől odament a bölcshöz s a lámpa bágyadt fényénél, kiszáradt, könnytelen szemekkel nézte... nézte leánykáját, d'Aiglemont ur nagyvigan bejött.

Julie magához intette, hogy Victor is nézze-csodálja, milyen szépen alszik a kis Heléne. De Victor csak valami elcsépett szóval felelt Julie lelkesedésére.

- Ebben a korban - mondta - minden gyermek kedves.

És közönyösen megcsókolván a kis gyermek homlokát, Viktor lebocsátotta a bölcshöz függönyét. Aztán ránézett Juliere, kéznél fogta az asszonyt, leültette maga mellé a divánra, a melyen már annyi végzetes gondolat támadt Julie lelkében.

- Ejnye de szép ma, d'Aiglemont asszony! - kiáltott fel Victor azzal az elviselhetetlen vidámsággal, melyet a márkiné már jól ismert.

- Hol töltötte az estét? - kérdezte Julie teljes közönyt tettetve.

- Sérizy asszonynál.

Levett a kandalló párkányáról egy melegfogó ernyőt s nézegette annak átlátszó képeit és nem vette észre a felesége könyeinek a nyomait.

Julie megborzongott. A nyelvnek nincs elég szava kifejezni a gondolatoknak azt az árját, mely most Julie szívéből fakadt, de melyet vissza kellett fojtania a szívébe.

- Sérizy asszony legközelebb hangversenyt ad és eped a vágytól, hogy te is eljőjj. Tudja, hogy régóta nem jelentél meg társaságban és ezért kíván olyan igen szalonjában látni. Jó asszony és téged nagyon szeret. Meg fogod nekem tenni azt a szivességet, hogy eljössz? Feleltem érte, hogy eljössz.

- El fogok menni! - viszonzá Julie.

A márkiné tekintetében, hangjának csengésében volt olyan feltűnő, olyan sajátságos valami, hogy Victor nemtörődömsége dacára is ámulva nézett a feleségére. Ez volt az egész: Julie kitalálta, hogy Sérizy asszony az, a ki elrabolta tőle a férje szívét.

Kétségbeesett álmodozás zsibbasztotta el lelkét és hosszan belemeresztette szemeit a kandalló tűzébe. Viktor ujjai közt forgatta a melegfogót s olyan unott volt az ábrázata, mint a ki másutt valahol boldognak érezte magát és haza csak az átélvezett boldogság okozta kimerültséget hozta. Ásitott néhányszor, aztán az egyik kezébe gyertyatartót fogott, a másik kezével unott bágyadsággal a felesége nyaka felé nyult, hogy csókot nyomjon rá; de Julie lehajolt, homlokát tartotta előre és fogadta az esti csókot, ezt a gépies, szerelem nélkül való csókot, mely nem is csók, hanem holmi arcfintorítás és a melyet Julie most úgy gyűlölt.

Mikor Victor behuzta maga mögött az ajtót, a márkiné egy székbe hanyatlott; lábai reszketve inogtak; zokogásban tört ki. Csak aki átélte egy ehhez hasonló jelenet gyötrelmeit, csak az tudja felfogni, hogy mennyi fájdalmat rejt ez magában, csak az tudja kitalálni, hogy mily hosszú és rettenetes drámáknak nyit utat az ilyen jelenet. Ezek az egyszerű, szinte együgyű szavak, ez a hallgatás a hitvestársak között, a mozdulatok, a tekintetek s az a mód, a hogy a márki a kandallónál ül s a magatartása, mikor meg akarta csókolni a felesége nyakát: mindez csak arra való volt, hogy ez az óra tragikus megoldása legyen Julie elhagyatott és gyötrelmes életének.

Lázás örültségében térdre borult a diván előtt, ráhajtotta az arcát, hogy ne lásson semmit és imádkozott az éghez, olyan bensőséges értelmet adván az ima közönséges szavainak, hogy megrepedt volna a férjének szíve, ha e zokogó szavakat hallotta volna.

A márkiné, jövőjéről tanakodván, egy hétig zsákmánya volt szenvedéseinek; balsorsát úgy mérlegelte, tanulmányozta, hogy meglelje a módot, melylyel a saját szívének nem kell semmit sem hazudnia, melylyel visszanyerheti a márki fölött való uralmat és melylyel hosszú életet biztosíthat magának, hogy örködhessék gyermeke boldogsága fölött.

Elszánta hát magát, hogy harcolni fog a vetélytársával, hogy újra megjelenik a nagyvilágban és tündökölni fog, hogy szerelmet fog színlelni a férjével szemben, ha nem érez is és hogy férjét újra magához csábítja; majd ha mesterkedéseivel újra hatalma alá hajtja a férjét, akkor majd maga is kaczer lesz vele szemben, mint azok a szeszélyes szeretők, akiknek gyönyörűségük telik benne, ha megkínózzhatják imádóikat. Ez a gyűlöletes magatartás volt bajára az egyetlen képzelhető orvosság. Ily módon uralkodni tud a szenvedésein, kénye-kedve szerint

parancsolhat nekik, rendelkezhetik velük és ritkábbakká teszi a szenvedéseket, ha leigázza férjét és kegyetlen zsarnoksággal megfélemezi.

Nem érez majd egy csepp lelkiismereti furdalást sem, ha kellemetlenné teszi a férje életét.

És Julie egy csapással belevetette magát a közöny hideg számításaiba, hogy megmentse leányát; egyszerre kitalálta a szeretet nélkül való teremtetések alattomos árulásait, hazugságait, a kaczérság csalfaságait és azokat a durva cselszövényeket, melyek miatt a férfiak úgy meg tudnak gyűlölni egy asszonyt s amelyekből a férfiak eredendő romlottságra következtenek. Julie tudtán kívül, asszonyi hiusága, érdeke, bosszúra való határozatlan vágya egyesültek anyai szeretetével, hogy rávigyék arra az utra, melyen új szenvedések vártak rá.

De sokkal nemesebb volt a lelke, sokkal finomabb volt a szelleme és főként sokkal több nyíltság lakozott benne, semhogy soká folytathatta volna az ilyen csalárdságokat. Természete és szokása lévén, hogy olvasson a saját lelkében, a mint megtette az első lépést a bűn útján - mert bűn volt az, mit cselekedni készült - a lelkiismeret szava elnyomta e szenvedélyeknek és az önzésnek hangját. Csakugyan, egy fiatal asszonyban, akinek szíve még tiszta s akiben a szerelem szüzi maradt, még az anyai érzet is alá van vetve a szemérem hangjának. Mert hisz a szemérem az asszony lényege! De Julie nem akart észrevenni új életében semmiféle veszedelmet, semmiféle vétet.

Elment Sérizy asszonyhoz.

A vetélytárs azt hitte, hogy a márkiné sápadt, bágyadt asszony; Julie hát pirosítót használt és ragyogó ékszerekkel jelent meg, melyek még jobban emelték a szépségét.

Sérizy grófné azok az asszonyok közül való, akik Párisban jogot követelnek maguknak arra, hogy uralkodjanak a divat és a társaság fölött; nézeteket hangoztatott és ítéleteket diktált s mert abban a körben, melyben uralkodott, azokat feltétlenül elfogadták, azt hitte, hogy azoknak mindenki megadja magát; ő akarta kiadni a jelszókat és ítélkezett élők és holtak fölött. Irodalmat, művészetet, férfiakat, nőket, mindent alávetett bírálatának, pedig Sérizy asszony, úgy látszik, kihívta mindenkinek a bírálatát. A háza minden tekintetben mintaképe volt a jó ízlésnek. És ez elegáns és szép nőkkel teli szalonokban Julie diadalmaskodott a grófné fölött. Szellemes, élénk és derült lévén, maga köré vonzotta az estélyen a legelőkelőbb férfiakat. A többi asszonyok kétségbeesésére Julie öltözképe kifogástalan volt; mindenki irigyelte vagy a ruhájának szabását, vagy a derekának formáját, szóval: Julie megjelenésének nagy hatását mindenki valami ismeretlen szabónő zsenijének akarta betudni; mert az asszonyok inkább hisznek a ruha szabójának tudományában, mint abban, hogy valakit isten olyan bájosnak és tökéletesnek teremtetett, hogy bármiféle ruhát gyönyörűen tud viselni.

Mikor Julie fölkelt, hogy a zongorához menjen, elénekelni Desdemona románczát, a férfiak valamennyi teremből besiettek, hallgatni azt a híres hangot, mely oly sokáig néma volt. Mély csend lett. A márkinét élénk izgalom fogta el, látva, hogy mint szoronganak egymás mellett a fejek az ajtóknál és hogy minden tekintet ráirányul. A férjét kereste szemeivel s kacér tekintet vetett rá és gyönyörűséggel látta, hogy ez az egész jelenet felette hízelt a férje hiuságának. Ez a diadal olyan boldoggá tette, hogy szebben énekelt, mint valaha.

Mikor a dal ismétlésébe fogott, a csoportokra pillantott és észrevette Arthurt, kinek szeme szünetlenül és kitartóan rászegeződött a márkinéra. Julie egész valójában megremegett és a hangja egyszerre elakadt.

Sérizy asszony hamar fölkelt és a márkinéhez sietett.

- Mi baja van, édesem? Oh, szegény kicsike, olyan gyöngy! Reszkettem, mikor láttam, hogy ilyen nagy dologra vállalkozik, mely meghaladja az erejét.

A románcz félbenmaradt. Julienek bosszuságában nem volt bátorsága folytatni az éneket s megadta magát a vetélytárs hazudott részvétének. Az asszonyok összesugtak. És miközben tanakodtak-fecsegték az esetről, kitalálták, hogy küzdelem kezdődött a márkiné és Sérizy asszony közt, kit persze nem kiméltek szapulásaik közben. Azok a bizzarr sejtelmek, melyek olyan gyakran keltettek izgalmat Julie lelkében, egyszerre valósággá lettek. Arthurral foglalkozván, örömet lelt abban a hitében, hogy egy ilyen nyájas, ilyen gyöngéd, ilyen finom férfi bizonyára hű marad első szerelméhez. Ez egyszer jóleső tudat volt a lelkének, hogy jómagáért dobog ez a szép szenvedély, tiszta és igaz szenvedélye ennek a fiatal embernek, kinek minden gondolata szerelmesét illeti, ki minden percét imádottjának - jómagának - áldozza, ki egyszerű és nyíltszívű, kit elpirít az, ami pírt kerget a nők arczára, aki úgy gondolkodik, mint egy nő, aki nem állít vetélytársat imádottjával szembe és nem törődve becsvágygyal, hirrel, dicsőséggel, vagyonnal, imádottjának - jómagának - adja oda magát egészen. Mindezt álmodta Arthurról, balgaságból, szórakozásból és most egyszerre azt hitte, hogy álma teljesült. A fiatal angolnak szinte nőies arczáról ugyanazokat a mélységes gondolatokat, ugyanazt az édes búbanatot, ugyanazt a fájdalmas lemondást olvasta le, melyeknek maga is az áldozata. Önmagát ismerte fel e fiatal emberben. A balsors és a bánat a legékesszólóbb tolmácsai a szerelmeknek és általuk a szenvedő lelkek hihetetlen gyorsasággal kapcsolódnak össze. A lélekbefogadás és a dolgoknak vagy eszméknek lélekbefogadása náluk tökéletes és teljes.

És annak a megrázkódtatásnak ereje, a mely érte, szintén feltárta a márkiné előtt a jövője veszedelmeit. Örült, hogy rendes beteges állapotában ürügyet lelt zavartságára és ezért készséggel engedte, hogy Sérizy asszony részvéte kifejezése képpen elméskedő vigasztalással halmozza el.

A románcz félbeszakításáról különféleképpen fecsegték a társaságban. Némelyek sajnálták Julie sorsát és panaszkodtak, hogy ez a kiváló asszony elveszett a világ számára; mások tudni szerették volna, hogy mi a márkiné szenvedéseinek és elhagyatottságának oka.

- Nos, Ronquerolles barátom, - mondta Sérizy asszony bátyjához a márki, - ugy-e irigyelted a boldogságomat, mikor megláttad d'Aiglemont asszonyt és a szememre vetted, hogy hűtlen vagyok hozzá? No, tudom, nem tartanád kíváncsúnak sorsomat, ha úgy, a mint nekem, egy szép asszonynyal egy vagy két esztendeig úgy kellene együtt élned, hogy még a kezét sem mered csókolni, mert félned kell, hogy eltöröd. Ne habarodjál bele sohase ezekbe a kényes csecsebecsékekbe, a melyek csak arra valók, hogy üveg alá tegyék őket; olyan törékenyek és olyan drágák, hogy folyton vigyáznunk kell reájuk. Kilovagolsz-e gyakran azon a szép lovadon, a melyiket félted záportól-hótól? Látod, ez az én históriám. Igaz, hogy meg vagyok győződve a feleségem hűségese erényességéről; de a házasságom inkább olyas fényűzésféle és ha azt hiszed, hogy házasság vagyok, nagyon csalódol. A hűtlenségemnek van valami jogos jellege. Szeretném tudni, mint cselekednétek a helyemben, nevető uraim? A legtöbb férfi kevesebb kimélettel bánná a feleségemmel, mint én. Meg vagyok győződve, - fűzte szavaihoz halk hangon, - hogy d'Aiglemont asszony nem kételkedik bennem egy cseppet sem. És bizony helytelen volna tőlem, ha panaszkodnám; nagyon jól érzem magamat. De higyjétek el, semmi sem olyan unalmas egy érzelmesszívű férjnek, mint szenvedni látni egy szegény teremtet, a kihez az ember hozzá van kötve.

- Hát te olyan érzelmesszívű vagy? - felelte Ronquerolles ur. - Mert ritkán vagy odahaza.

Ez a barátságos gúny megkaczagtatta a hallgatókat. De Arthur hideg és nyugodt maradt, gavallér lévén, a kinek jellemének a komolyság az alapja. A férjnek furcsa szavai kétségkívül keltettek némi reményt a fiatal angolban, aki türelmetlenül leste a percet, melyben egyedül lehet d'Aiglemont urral. És az alkalom nemsokára kínálkozott is.

- Uram, - mondta Arthur a márkihoz, - végtelen fájdalommal látom a márkiné állapotát és ha ön tudná, hogy a szegény márkinének különös kiméletes gondozás híján nyomorultul el kell

vesznie, akkor, azt hiszem, nem mulatna ön a márkiné szenvedésein. Hogy így beszéljek önhez, erre némileg feljogosít az a határozott meggyőződés, hogy én meg tudnám menteni d'Aiglemont asszonyt és visszaadhatom az életnek és a boldogságnak. Nem igen szokásos, hogy a magamrangjabeli ember orvos volna. De a véletlen úgy akarta, hogy én az orvosi tudományokkal foglalkozzam. Azonban eleget unatkozom - folytatta, hideg önzést tettetve, melylyel szándékait próbálta leplezni - és így közönyös nekem, hogy időmet s utazásaimat valami ostoba szeszély helyett egy szenvedő teremtés javára pazarlom. Az olyan betegségek, mint a milyenek d'Aiglemont asszonyé, ritkán gyógyulnak; vagyonra van hozzá szükség, meg utazgatni kell, pontosan követni a rendeléseket, melyek napról-napra változnak, de azért egyáltalán nincs semmi kellemetlen hatásuk. Mind a ketten gavallérok vagyunk - mondta az angol gentleman-szó értelmét adva e szónak - és így meg tudjuk érteni egymást. Kijelentem, hogy ha elfogadja ajánlatomat, minden tettem és egész viselkedésem fölött feltétlenül ítéltet. Semmire se fogok vállalkozni a nélkül, hogy a tanácsát és a felügyeletét ki ne kérjem s felelek a sikerért, ha ön kijelenti, hogy engedelmeskedik nekem. Igen, ha beleegyeznek, hogy hosszabb időn át ne legyen d'Aiglemont asszony férje, - sugta a márki fülébe.

- Az bizonyos, - felelte a márki nevetve, - hogy csak egy angol tehet nekem ilyen furcsa és eredeti ajánlatot. Engedje meg, hogy az ajánlatát se el ne utasítsam, se el ne fogadjam. Majd gondolkodom róla. És mindenek előtt a feleségem elé kell terjesztenem.

E pillanatban Julie újra megjelent a zongoránál. A *Semiramis*-ból énekelt egy áriát: *Son regina, son guerriera*. Egyhangu általános tapsolás, de, hogy úgy mondjam, néma tapsok, a Faubourg Saint-Germain udvarias tapsai tanusították, hogy milyen lelkesedést keltett az ének.

Mikor d'Aiglemont ur vissza vezette a feleségét a palotájukba, Julie nyugtalan gyönyörűséggel vette észre a kísérleteinek gyors sikerét. A férje felbuzdulva azon a szerepen, melyet Julie az imént játszott, hizelgő bókokkal akarta megtisztelni az asszonyt s ezt nem különösebben izléssel cselekedte, mint amelylyel egy színésznőt dicsért volna. Julie mulatságosnak találta, hogy ő, az erényes, házas, férjes asszony, ily elbánásban részesül; megpróbált játszani a hatalmával és ebben az első ütközetben a jósága miatt elvesztette a csatát, de ez volt a legborzasztóbb lecke, melyet a sors tartogatott számára. Éjfél után két-három óra felé elborulva, álmatagon ült hitvesi ágyában; egy homályos fényű lámpa gyenge világossággal árasztotta el a szobát; mélységes csend honolt köröskörül; és a márkiné körülbelül egy óra óta, lelkiismereti furdalásoktól mardosva, egyre hullatta könyeit, melyeknek keserűségét csak azok az asszonyok tudják felfogni, a kik már voltak hasonló helyzetben. Csak akiben Julie lelke élne, csak az tudná Julievel együtt átérezni azt az irtózatot, melyet az előre kiszámított kedveskedés kelt a lelkében, csak azt sértené annyira, mint a márkinét, egy hideg, érzéstelen csók. A szívének hitehagyottságát pedig betetézte azzal, hogy fájdalmában megalázta önmagát.

Megvetette önmagát, átkozta a házasságot; lenn szeretett volna már lenni a sír mélyén... És ha a gyermeke véletlenül meg nem szólal, kivetette volna magát az ablakon, le a kövezetre.

D'Aiglemont ur nyugodtan aludt mellette; nem ébresztették fel a forró könyvek, melyeket a felesége reá hullatott.

Másnap Julie tudott derülni. Volt ereje, hogy boldognak tette magát a világ előtt és ha bánatosságát nem is tudta leplezni, de legyőzhetetlen irtózatát igen.

E naptól fogva nem tekintette magát kifogástalan asszonynak. Nem hazudott-e önmagának is? Hiszen most már tud színlelni is, később bámulatos mélységet fejthet majd ki a hitvestársi vétkezésben. A házassága volt az oka *a priori* romlottságának, amelyet egyelőre még senkin és semmin sem érvényesített. Pedig gyakran kérdezte magát, miért álljon ellent egy imádónak, akit szeret, mikor a szive és a természet szava ellenére megadja magát egy férjnek, akit nem

szerelem többé? Minden véteknek és talán a bűnöknek is rossz okoskodás, vagy az önzésnek tultengése az alapja. A társadalom csak azok az egyéni áldozatok által tud fennállani, amelyeket a törvények követelnek. Ha elfogadjuk az előnyöket, nem vállaljuk-e el ezzel azt is, hogy megtartjuk a feltételeket, melyeken a társadalom léte alapul? A kenyér nélkül szűkölködő és éhező szerencsétleneket, mikor kényszerítették, hogy tiszteljék a tulajdonjogot, épp úgy sajnálni lehet, mint azokat az asszonyokat, akiknek vágyait és természetadta finom érzékenységüket megsebzik.

Néhány nappal e jelenet után, melynek titkait a hitvesi ágy temette magába, d'Aiglemont ur bemutatta feleségének Grenville lordot. Julie olyan udvarias hidegséggel fogadta Arthurt hogy diszére vált színlelő tehetségének. A tekintetéből látszott, hogy hallgatást parancsolt a szívének, szilárdságot adott a hangjának és így ura maradhatott jövőjének. Majd, miután ez eszközök segítségével, melyek, hogy úgy mondjam, szinte vele születnek minden asszonynyal, felismerte, hogy milyen nagy az a szerelem, melyet Arthur szívében fakasztott, remény mosolygott d'Aiglemont asszonyra, hogy hamar meg fog gyógyulni és nem ellenkezett többé a férje akaratának, ki erőszakkal kényszerítette, hogy fogadja el a fiatal orvos gondozását. Mégis csak akkor akarta rábizni magát Grenville lordra, ha már kitanulmányozta szavait és viselkedését, hogy meggyőződjék, megvan-e benne az a nemeslelkűség, hogy csendben, némán is tud szenvedni. Korlátlan hatalma volt ez ember fölött; már is visszaélt e hatalommal: hiszen asszony volt!

Montcontour ódon kastély, azoknak a sárga szikláknak egyikén, a melyeknek lábai alatt a Loir elfolyik. Nem messze volt ez a kastély attól a helytől, a hol Juliet 1814-ben feltartóztatott volt. A Touraine azon kis kastélyai közül való ez is, a melyek fehérek, takarosak, kedélyesek és apró, faragott tornyocskáikkal mint valami belga csipkével szegélyezvők; olyan csinosak ezek a bájos, cziczomás kis kastélyok, a mint eperfalombjaikkal, venyigéikkel, vájt utakkal, hosszú, nyílt oszlopkorlátaikkal, szikla-üregeikkel, folyondár-diszükkel és meredek falaikkal visszatükröződnek a folyó színén. Montcontour tetői csillognak a nap fényében, minden izzó és sugárzó rajtuk. Spanyolország közelségének ezer meg ezer nyoma teszi elragadóvá ezt a helyet; arany színű rekettye és harangvirágok illattal töltik be a szellőt; a levegő enyhe, a mező köröskörül mosolygó.

Édes bűvölet szállja meg itt a lelket, ellankasztja, szerelmessé, lágygyá teszi és elringatja. Ez a kedves és édes táj elaltatja a fájdalmakat és felébreszti a szenvedélyeket. Senki se marad hideg e tiszta ég alatt és e ragyogó vizek mellett. Itt elhal a becsvágy; itt pihenni térsz a nyugodalmas boldogság ölébe, mint a nap lepihen esténként biborszínű és azur pólyáiba.

Egy gyönyörűsége augusztusi estén, az 1821-dik évben, két utas hágott föl a köves uton, mely átszeli a sziklákat, melyeken a kastély áll. A magaslatok felé haladtak, bizonyára azért, hogy megcsodálhassák a kilátást, mely az ott fenn körültekintő szem elé tárul. Julie és Grenville lord volt e két utas; de mintha ez a Julie egészen új asszony volna. A márkiné orcáit az egészség üde színei borítják. Dús erőtől eleven szemei párás nedvességen át csillognak, mely hasonlított arra a nedvességre, a mely olyan ellenállhatatlan bájot ad a gyermekek szemeinek. Derűtlen mosolygott, örült az életnek és felfogta, hogy lehet szeretni az életet. Azon a fürgeségen, a melylyel lábcskáit emelte, könnyű volt meglátni, hogy nincsenek, mint azelőtt, szenvedései, melyek legapróbb mozdulatait is lankadtá tették, tekintetét és szavait elbágyasztották. A fehér selyem-napernyő alatt, mely védte a nap forró sugarai elől, lefátyolozott arára hasonlított, ártatlan leányra, a ki éppen készül magát megadni a szerelem bűvöletének. Arthur olyan gyöngéd gonddal kísérte, mint valami szerelmes, vezette, mint egy kis gyermeket szokás, kikereste számára a legjobb utat, kikerülte vele a köveket, megmutatta neki a nyílásokat, honnan kilátás nyílt, vagy megállott vele az utjukba akadó virágok előtt.

Beteg és orvosa egyenlő léptekkel haladtak és nem is csodálkoztak ezen a megegyezésen, mely, úgy látszik, fennáll köztük az első nap óta, hogy együtt járnak. Ugyanannak az akaratnak engedelmeskedtek; ugyanazok az érzelmek hatása alatt állottak meg; tekinteteik s szavaik kölcsönös gondolatoknak feleltek meg. Egy szőlőhegy tetejére érve, mind a ketten ugyanazon az egy kövön akartak letelepedni, egy fehér kövön, a melyet pinczének kivájt sziklából szoktak kiemelni. De mielőtt leültek volna, Julie megtekintette a tájat.

- Gyönyörű vidék; - sóhajtott fel Julie, - verjünk itt tanyát és éljünk itt. Victor, - kiáltott lefelé, - jöjjön csak, jöjjön!

D'Aiglemont ur tölcserbe fogta kezét s azon át kiáltott vissza alulról, de nem siettette lépteit; azonban időnkint a felesége felé tekintgetett, ha ugyan az ut kanyarulatai nem zárták el a tekintetét. Julie fölvetvén fejét, gyönyörködve szívta magába a levegőt és olyan finom pillantást vetett Arthur felé, a milyennel a szellemes asszonyok ki tudják fejezni minden gondolatukat.

- Ah, - kezdte el újra, - örökké itt szeretnék maradni. Belefáradhat az ember valaha ennek a szép völgynek a nézésébe? Tudja e bájos folyónak a nevét, milord?

- Ez a Cise.

- A Cise! - ismételte Julie. - És odalenn, itt előttünk, mi az?

- Ezek a Cher halmai.

- És jobboldalt? Ah, ez Tours! De, nézze, milyen pompásan hatnak a távolban a székesegyház harangtornyai.

Elhallgatott és kezét, melyet a város felé nyújtott ki, Arthur kezére bocsátotta le. Ketten szótlanul bámulták a tájat és ez összhangzatos természet szépségeit. A patakok mormolása, a légnek és az égnek tisztasága, minden összhangban volt azokkal a gondolatokkal, melyek tömegesen támadtak most szerető, fiatal szíveikben.

- Oh, istenem, mennyire szeretem ezt a vidéket! - ismételte Julie, egyre növekvő, gyermeteg lelkesedéssel. - Soká lakott itt? - fűzte kis szünet mulva szavaihoz.

E szókra Grenville lord megremegett.

- Amott... ott, - felelte bánatos, méla hangon s egy utmenti diófa-csoportra mutatott. - Ott láttam meg önt először... Akkor fogoly voltam.

- Igen; de akkor én nagyon szomorú voltam. Akkor vadnak láttam ezt a természetet és most...

Nem folytatta. Grenville lord nem mert ránézni.

És hosszú hallgatás után Julie végre folytatta:

- Igen, és csak önnek köszönhetem most ezt a gyönyörűséget! Hát ne legyen az ember eleven, hogy átérezhesse az élet örömeit? És nem voltam-e idáig mindenki számára halott. Többet adott ön nekem, mint egészséget: megtanított érezni és felfogni az élet becsét...

A nőknek van valami utánozhatatlan tehetségük arra, hogy érzelmeiket ki tudják fejezni a nélkül, hogy tulságosan élénk kifejezéseket kellene használniok; ékesszólásuk, főként a hanglejtésükben, a mozdulataikban, a testtartásukban és a tekintetükben rejlik.

Grenville lord kezeibe rejtette arcát, mert könyek peregtek le orczáin. Ezek voltak ugyanis Julie első köszönő-szavai azóta, hogy eljöttek Párisból. Már egy teljes év óta gondozta a márkinét önfeláldozó odaadással. D'Aiglemont urral együtt elkísérte a márkinét Aix gyógyforrásaihoz, majd a tengerpartra La Rochellebe. Minden perczben lesve-figyelve a változásokra, melyeket okos és egyszerű rendelései a Julie megrongált szervezetében keltettek, úgy ápolta a márkinét, mint a szenvedélyes kertész szokta a ritka virágot. A márkiné úgy tűntette

fel, mintha Arthur értelmes gondozását a hódolatokhoz szokott párisi asszonyok ismert önzésével fogadná, vagy pedig egy félvilági hölgy gondatlanságával, aki nem ismeri se a dolgok árát, se az emberek értékét és kinek mennyi hasznát látja, annyira becsüli.

Figyelemre érdemes dolog, hogy mennyire hat a lélekre egy-egy vidék. Ha a komorság teljesen hatalmába kerít bennünket, mikor a tengerparton vagyunk, fogékony természetünk egy más törvénye folytán érzelmeink megtisztulnak, mihelyt hegyvidékre megyünk: a szenvedély itt annyival gazdagodik mélységében, a mennyivel, látszat szerint, élénkségen megapad. A Loire hatalmas tükrének látása, annak a dombnak emelkedettsége, amelyen a két szerelmes ült: talán ezek keltették azt az édes nyugalmat, melyben most élvezték azt a boldogságot, melyet akkor érez a lélek, mikor látszólag jelentéktelen szavak leple alatt nagy szenvedélyt sejt.

Abban a pillanatban, melyben Julie befejezte azt a mondatot, mely annyira megindította Grenville lordot, enyelgő szellő rezzentette meg a fák koronáját s a víz friss párázatát árasztotta szét a levegőben; a napot néhány felhő takarta el és a könnyed, lágy, árnyas borulatban láthatóvá lett e bájos természetnek minden szépsége. Julie elfordította a fejét, hogy a fiatal lord ne lássa meg könnyeit, melyeket vissza tudott tartani és titkon fel tudott száritani; mert Arthur ellágyulása mihamar átszállt a márkinéra. Nem merte Arthurra emelni szemeit, mert félt, hogy Arthur nem sok örömet olvashat a tekintetében. Asszonyi ösztönével megérezte, hogy e veszedelmes órában szíve mélyére kell temetnie szerelmét. Pedig a hallgatás épp oly félelmes lehet.

Julie látván, hogy Grenville lord képtelen csak egy szót is kiejteni, elkezdte újra gyöngéd, édes hangon:

- Önt meghatotta az, amit mondtam, milord. De lehet, hogy ennek az élénk megindulásnak az lesz a hatása, hogy egy olyan nyájas és jó lélek, mint a milyen az öné, téves ítéletre ragadtatja magát. Bizonyára hálátlannak hitt, mert hideg és tartózkodó voltam, vagy mert gúnyolódó és érzéketlen voltam ez utazás alatt, mely hála istennek, nemsokára véget ér. Nem lettem volna méltó az ön gyöngéd gondozására, ha nem tudtam volna azt kellőleg megbecsülni. Milord, én nem felejtettem el semmit. Fájdalom, nem is fogok semmit elfeledni; se a gondosságot, melylyel úgy örködött fölöttem, mint egy anya örködik gyermeke fölött; se azt a nemes bizalmasságot, mely testvéries társalgásunkat áthatotta; se egész viselkedésének gyöngéd finomságát; se a csábokat, melyekkel szemben fegyvertelenek vagyunk. Milord, nincs módom viszonzni...

E szónál Julie hirtelen eltávolodott tőle és Grenville lord nem tett egy mozdulatot se, hogy visszatartsa. A márkiné egy közeli sziklára ment és ott maradt mozdulatlanul. Megindultságuk lelkük titka maradt; bizonyára sirtak is csendben, magukban. A madarak éneke, mely naplementekor oly vidám és lágy érzelmekben olyan gazdag, még fokozhatta azt a heves fölindulást, mely kényszerítette őket, hogy eltávolodjanak egymástól. A természet vállalta magára, hogy kifejezze azt a szerelmet, melyet ők nem mertek kimondani.

- És most, milord, - szólalt meg újra Julie, olyan méltóságos tartásban lépvén előre, hogy bizvást megfoghatta Arthur kezét, - most arra kérem, hogy hagyja tisztának és szentnek azt az életet, melyet visszaadott nekem. Itt el fogunk szakadni egymástól. Tudom... - fűzte hozzá szavaihoz, látván, hogy Grenville lord elhalványodik, - tudom, hogy odaadásáért most egy még nagyobb áldozatot követelek, melynek nagyságát nekem kellene legjobban belátnom... De meg kell lennie... Ön nem fog Franciaországban maradni. Mert ha biztatnám, hogy maradjon itt, nem azt jelentené-e ez, hogy jogokat adok önnek, olyan érzelmekkel szemben, a melyeket szenteknek kell tartanom? - fejezte be és dobogó szívére szorította a fiatal ember kezét.

- Igaza van, - felelte Arthur fölemelkedve.

És e pillanatban d'Aiglemont urra mutatott, a ki karjaiba hozta leányát s aki éppen kilépett a sziklákba vajt utból, mely a kastély oszlopkorlátja fölött vonult.

- Julie, nem fogok önnek szerelemről beszélni; a lelkeink nagyon is jól megértik egymást. Bármily mélyek, bármily titkosok voltak is szívem örömei, ön osztozott bennük. Ezt érzem, tudom és látom. Most megkaptam sziveink állandó vonzalmának gyönyörűsége bizonyosságát, de én futok, menekülök. Sokkal gyakrabban és sokkal ügyesebben eszeltem ki a módokat, hogy mikép lehetne megölni ezt az embert, semhogy végleg ellent tudnék állani a kísértésnek, ha az ön közelében maradok.

- Bennem is ugyane gondolatok támadtak, - felelte a márkiné és zavarodott arcán fájdalmas meglepetés fejeződött ki.

De annyi érény, annyi önérzet s a szerelem fölött titkon aratott annyi diadal fejeződött ki Julie hangjában és mozdulataiban, hogy Grenville lord elámult. A bűnnek még árnya is eloszlott e naiv lelkiismeretben.

A vallásos érzelem, mely e szép homlokon honol, mindig el fogja üzni az önkéntelen rossz gondolatokat, melyeket tökéletlen természetünk szül, de amelyek végzetünk nagyságát és veszedelmeit egyaránt bizonyítják.

- Akkor, - folytatta Julie, lesütvén szemeit, - magamra vontam volna az ön megvetését, de legalább megmenekültem volna. Elveszteni az ön becsülését: ez annyi volna, mint meghalnom.

A két hősies szerelmes egy perczig szótlan maradt; ezalatt iparkodtak fájdalmaikat elfojtani. Akár jók, akár rosszak voltak gondolataik, de hűségesen egyazok voltak és legbensőbb örömeikben épp úgy megértették egymást, mint legrejtettebb fájdalmaikban.

- Nem szabad zúgolódnom; életem balsorsa a magam műve volt, - füzte Julie a szavaihoz, ég felé emelvén könyekkel teli szemeit.

- Milord, - kiáltotta a tábornok onnan, ahol épp állott és az ujjával előre mutatott, - ott ni, ott találkoztunk először. Ön talán már nem is emlékszik rá. Nézze, ott lenn, a nyárfáknál.

Az angol hirtelen és ridegen hátravetette a fejét: ez volt a felelete.

- Meg fogok halni, - viszonzá Julie, - fiatalon, boldogtalanul. Igen, ne higgye, hogy élni fogok. A fájdalom épp oly halálos lesz, mint az az irtóztató betegség, melyből ön kigyógyított. Nem tartom magamat vétkesnek. Nem, az érzelmek, melyek ön iránt fakadtak bennem, ellenállhatlanok, örökké tartók, de egészen önkéntelenek és én erényes akarok maradni. És egyaránt hű leszek hitvestársi lelkiismeretemhez, anyai kötelességeimhez és szívem vágyaihoz. Hallgasson ide, - mondta izgatott hangon, - nem leszek többé ez emberé soha!

És Julie irtózatot és igazságot ijesztően kifejező mozdulattal a férjére mutatott.

- A világ törvényei, - kezdte el Julie ujra, - azt követelik, hogy ez ember életét boldoggá tegyem és én engedelmeskedem. Szolgája leszek neki; önmegadásom határtalan lesz, de mától fogva özvegy vagyok. Nem akarok se a magam, se a világ szemeiben bectelen asszony lenni; ha nem vagyok d'Aiglemont uré, nem leszek soha másé se. Az öné belőlem csak az lesz, a mit bensőmből ragadott ki, a mit a lelkemből tépett ki. Ezt az ítéletet vállalam magamra, - mondta büszkén, Arthurra tekintve. - És ez visszavonhatatlan ítélet, milord. Most pedig, tudja meg, ha ön engedni találna valami bűnös gondolatnak, d'Aiglemont ur özvegye klastromba vonul, Itáliában vagy Spanyolországban. A balsors úgy akarta, hogy szerelmünkről beszéljünk. E vallomások talán kikerülhetetlenek voltak, de bármint legyen is, utoljára esett meg, hogy

szívünk ilyen erősen rezdült meg. Holnap ön azt fogja mondani, hogy levelet kapott, mely Angliába szőlítja s mi elszakadunk egymástól, hogy ne lássuk viszont egymást többé soha.

Juliet e nagy lelkierőfeszítés kimerítette, érezte, hogy térdai meginognak, halálos borzongás futotta át és valami igazi asszonyi gondolat folytán, egyszerre csak leült, hogy Arthur karjaiba ne essék.

- Julie! - kiáltotta Grenville lord.

Ez az erős kiáltás úgy visszhangzott, mint valami égzengés. Ez a szívszakgató sikoltás kifejezett mindent, amit az eddig néma szerelmes nem tudott kimondani.

- Nono, mi baja van Julienek? - kérdezte a tábornok.

A márkí, mikor a kiáltást hallotta, sietőre fogta lépteit és tüstént a szerelmes pár mellett termett.

- Semmi, - mondta Julie azzal a csodás hidegvérrel, melyet az asszonyoknak természetes ravaszságuk ad, még az élet legnagyobb válságaiban is. - Ez alatt az árnyas diófa alatt olyan hűvös a levegő, hogy majdnem elaléltam és a doktorom bizonyára megijedt. Ami nem csoda, mert én neki csak amolyan művészi munka vagyok, amelyet még nem fejezett be. Talán azért remegett meg, mert azt hitte, hogy a munkája elpusztult...

Vakmerően karonfogta Grenville lordot és rámosolygott a férjére, kipillantott a tájra, mielőtt lelépett a szikla csúcsáról s megfogván az utitársa kezét, vonta maga után.

- Igen, ez a legszebb vidék, amelyet csak láttunk, - mondta. - Nem fogom elfeledni ezt a vidéket soha. Nézze, Victor, milyen messzeségek, milyen tág szemhatár és milyen változatosság. Egészen szerelmes lettem ebbe a vidékbe.

Szinte görcsös nevetéssel, de úgy nevetve, hogy a férjét megtéveszsze, vigan beleszökkent a mély utba és eltűnt.

- Ej, ilyen hamar? - mondta, mikor már messze volt d'Aiglemont urtól. - Ah, barátom, egy pillanat és nem lehetünk többé és nem is leszünk többé önmagunk; szóval, nem fogunk többé élni.

- Menjünk lassabban, - felelte Grenville lord. - A kocsik még messzire vannak. Együtt megyünk és ha szabad legalább tekintetünkkel beszélünk egymáshoz, a szívünk még egy perczzel tovább fog élni.

Szinte szótlánul haladtak a hegyi uton, majd a víz partján, a nap utolsó sugaraiban, határozatlan kusza szavakat ejtve, melyek édesek voltak, mint a Loire mormolása, de azért megmozgatták a lelket. Az épp aláhanyatló nap mielőtt eltűnt, a szerelmes párt vörös fénybe vonta, végzetes szerelmük bánatos képe gyanánt.

A tábornok nyugtalankodván, hogy nem leli a kocsijukat ott, a hol hagyta, majd a két szerelmes mögött ment, majd elébük került és nem ártotta magát a beszélgetésükbe. Mivelhogy a lord olyan nemesen és finoman viselkedett az egész utazás alatt, a márkí gyanuja teljesen eloszlott és egy idő óta szabadra hagyta a feleségét, bizván az orvos-lord puni becsületében.

Arthur és Julie még mindig megtört szívük fájó és bánatos hangulatában haladtak egymás mellett.

Az imént, mikor fölhágtak Montcontour meredélyein, mindkettejük szívében valami bizonytalan reménység, valami nyugtalan boldogság fészkelte, melyről nem mertek önmaguknak se számot adni, de mikor lefelé jöttek a hegy oldalán, fölforgatták a képzeletük alkotta, gyenge, roskatag épületet, a melyet lehelletükkkel se mertek illetni, mint a gyermekek, mikor vissza-

fojtják lélekzetüket, félvén, hogy összeomlik a kártyavár, melyet építettek. Most már nem élt bennük reménység.

Grenville lord még az este elutazott. Az utolsó tekintet, melyet Juliera vetett, boldogtalan bizonyossága volt annak, hogy igaza volt, mikor nem bizott magában attól a pillanattól fogva, melyben a kölcsönös vonzalom feltárta előttük szenvedélyük erejét és nagyságát.

Mikor d'Aiglemont ur és a felesége másnap a hintójuk mélyén ültek, - az utitárs nem volt velük - és sebesen robogtak azon az uton, melyet a márkiné, akkor a szerelmet még nem ismerve és szinte átkozva a szive hűségét, 1814-ben tett meg: ezer meg ezer elfeledett benyomás ébredt föl Julieben. A sziv is tud emlékezni és megvannak a maga emlékei. Van asszony, a ki képtelen emlékezetébe idézni a legkomolyabb eseményeket is, de egész életén át emlékezik olyan dolgokra, melyek érzelmeit illetik. Julie is tökéletesen emlékezett még a legjelentéktelenebb részletekre is; boldogan idézte föl első utazásának legapróbb eseményeit s még azokat a gondolatokat is, melyek akkor az ut egyes pontjain a lelkében támadtak volt. Victor, ki ismét szenvedélyesen beleszeretett a feleségébe, a mióta ez visszanyerte ifjúsága üdeségét és teljes szépségét, a szerelmesek módjára hozzásimult Juliehez. Megpróbálta karjaiba venni az asszonyt, ez gyöngéden kibontakozott és talált, isten tudja miféle ürügyet arra, hogy kikerülje ezt az ártatlan bizalmaskodást. Majd irtózat fogta el Victor érintésétől, kinek melegét, a mint úgy egymás mellé szorulva ültek, érezte, maga is átveszi. A hintó előülésére akart áthelyezkedni, hogy ott egyedül ülhessen, de a férje megtette neki azt a szivességet, hogy otthagyta egyedül a hátsó ülésen. Julie ezt a figyelmességet egy sóhajtással köszönte meg; de a márki félremagyarázta ezt a sóhajtást és a garnizóznak ez a régi, híres csábítója a maga előnyére magyarázta a felesége levertségét és este olyan tolakodó hevesiséget tanusított a feleségével szemben, hogy ez kénytelen volt parancsoló határozottsággal beszélni:

- Barátom, - mondta a márkiné, - ön már majdnem megölt engem, hisz tudja! Ha tapasztalatlan, fiatal leány volnék, újra elkezdhetném életem feláldozását. De most anya vagyok; egy gyermeket kell fölnevelnem és vagyok legalább annyira a gyermekemé, mint az öné. Viseljük el a bajt, mely mindkettőnket ért. Önnek legkevésbé van oka és joga panaszkodnia. Ön talált vigasztalást; de ettől engem a kötelességtudatom, közös becsületünk, és még inkább a természetem eltiltott. Lássá, - folytatta, - ön meggondolatlanságában egyik fiókjában felejtette Sérizy asszony három levelét; itt vannak, nézze. Hogy eddig hallgattam, ebben bizonyosságát láthatja annak, hogy türelmes felesége van, a ki nem követeli öntől azokat az áldozatokat, a melyekre őt a törvények kényszerítik. De eleget elmélkedtem erről s beláttam, hogy szerepeink nem ugyanazok és hogy csak az asszony van boldogtalanságra szánva. Az én erényem határozott és szilárd elveken nyugszik. Tudni fogok kifogástalanul élni; de hagyjon élni.

A márki elképedt az ilyen logikára, a melylyel az asszonyok bele tudnak világítani a szerelmi ügyekbe és egészen leigázta ez a méltóság, mely szinte természetes az asszonyoknál az ilyenfajta válságokban. Az az ösztönszerű ellenszenv, melyet Julie tanusított minden ellen, a mi szerelmét, vagy szive vágyait sértette, az asszonyok legszebb vonásai közé tartozik és talán valami természetes erényből ered, melyet sem a törvények, sem a művelődés nem tudtak elhallgattatni. De ki merné gáncsolni az asszonyokat. Mikor az asszonyok hallgatást erőszakolnak arra a kizárólagos érzelmükre, a mely nem engedi meg nekik, hogy két férfiú legyenek, nem hasonlítanak-e akkor a papokra, a kikben nincs hit? Ha némely szigorú lelkek rosszalják az olyan egyezséget, melyet Julie a szerelme és a kötelessége között kötött: azok, a kiknek lelkében hév és szenvedély lakozik, egyenest bűnnek mondják ezt az egyezséget. Ez az általános kárhoztatás vagy a balsorsot vádolja, mely a törvények iránt való engedetlenségre készíttet, vagy azoknak az intézményeknek szomorú tökéletlenségét panaszolja, a melyeken az európai társadalom nyugszik.

Két év telt el. Ez alatt d'Aiglemont ur és d'Aiglemont asszony úgy éltek, mint az előkelő világban szokás; mindegyikük ment a maga útján; gyakrabban találkoztak a szalonokban, mint otthon; az az elegáns válás volt ez is, a melyben az előkelő világban annyi házasság végződik.

Egy este megesett az a rendkívüli eset, hogy férj és feleség összekerültek otthon a saját szalonjukban. D'Aiglemont asszonynak vendége volt ebédre: egy barátnője.

A tábornok, a ki különben nem szokott otthon ebédelni, ma itthon maradt.

- Nagy öröm vár önre, márkiné, - szólt d'Aiglemont ur, asztalra tevé a csészét, melyből kávéját itta.

A márki félig gúnyos, félig bosszus arczczal nézett Wimphen asszonyra és folytatta:

- Hosszu vadászatra megyek a fővadászmesterrel. Legalább nyolcz napig teljesen özvegy lesz, márkiné: s ez az, a mit olyan nagyon kívánt, ugy-e bár... Guillaume, - szólt az inashoz, ki bejött leszedni az asztalról a csészéket - fogasson be.

Wimphen asszony volt az a Louisa, a kinek d'Aiglemont asszony egykor azt akarta tanácsolni, hogy maradjon leány.

A két asszony összenézett; megértették egymást, ezt fejezte ki a tekintetük, mely bizonyosága volt annak, hogy Julie ez asszonyban bizalmas barátnőt lelt, kinek elpanaszolhatta gyötrelmeit; és pedig drága és szerető barátnőt, mert Wimphen asszony igen boldog volt házasságában. És hogy ilyen ellentétes helyzetben voltak, talán épp ez tette azt, hogy az egyik, a boldog, odaadó és hűséges volt a másik, a boldogtalan iránt.

- Hát most van az ideje a vadászatoknak? - mondta Julie, közönyös tekintetet vetve a férjére.

Márczius vége felé járta.

- A fővadászmester akkor vadászik, a mikor akar, és ott, a hol akar. A királyi erdőkbe megyünk vadkanra vadászni.

- Vigyázzon, hogy valami baj ne érje.

- A bajt sose látja az ember előre! - felelte a márki mosolyogva.

- A kocszi előállt! - jelentette Guillaume.

A tábornok felállt, megcsókolta Wimphen asszony kezét és Julie felé fordult.

- Hátha valami vadkan elpusztitana, asszonyom, - szólt a márki szinte könyörgő ábrázattal.

- Mit jelentsen ez? - kérdezte Wimphen asszony.

- Nos, jöjjön ide! - mondta d'Aiglemont asszony Viktorhoz.

És mosolygott, mintha ezt akarná mondani Louisának: »Mindjárt meglátod.«

Julie előre nyújtotta nyakát, a férje felé közelebb lépett, hogy megcsókolja a márkinét. De Julie hirtelen lehajolt, úgy hogy a hitvestársi csók a nyaka helyett csak a gallérja fodrát érte.

- Ön lesz a tanum isten előtt, - kezdte el újra a márki, Wimphen asszony felé fordulva, - hogy utilaput kell a talpam alá kötni, hogy feleségemtől ezt a kis kegyet elérhessem. Látja, így fogja fel a feleségem a szerelmet. Idáig juttatott engem, nem tudom miféle ravaszsággal. Jó mulatást!

És kiment.

- De hiszen a te szegény férjed igazán jó fiu! - kiáltott föl Louisa, mikor a két asszony egyedül maradt. - És szeret...

- Egy hangot se füzzél többet az utolsó szóhoz. Irtózom a névtől, melyet viselek.

- De hiszen Viktor teljesen engedelmeskedik neked! - viszonzá Louisa.

- Az ő engedelmissége, - felelte Julie, - részben azon a nagy tiszteleten alapszik, a melyet keltettem benne. A törvények szerint én igen erényes asszony vagyok; kellemessé teszem a házat; behunyom a szemeimet és nem látom meg, hogy a férjemnek kalandjai és viszonyai vannak, nem költök semmit a vagyonából; maga pazarolhatja a jövedelmeit kénye-kedve szerint; én csak arról gondoskodom, hogy a tőke megmaradjon. Ezen az áron aztán békeségem van. Nem kutatja, hogy mint élek, vagy nem is akarja kutatni. De ha így vezetem is a férjemet, azért bizony félek, hogy kitör a természete, a jelleme. Olyan vagyok, mint egy medvetánczoltató, a ki mindig remeg, hogy a fenevad egyszer csak széttépi a szájkosarát. Ha Viktor egyszer azt fogja hinni, hogy joga van engem nem tisztelni, gondolni se merek rá, hogy akkor mi fog történni. Mert Viktor erőszakos ember, tele önzéssel és hiusággal. És nincs eléggé finom érzéke ahhoz, hogy okosan tudja magát elszánni az olyan kényes helyzetben, melyben az ő rút szenvedélyei kerülnek kockára; gyöngé és határozatlan jellemű; hirtelenségében talán megölne, de holnap már meghalna bánatában. De ettől a szerencsés végzettől nem kell félni...

Egy pillanatra csend lett; ez alatt a két barátnő gondolatai e helyzet titokzatos okain jártak.

- Kegyetlen engedelmisség az, a melylyel irántam vannak, - folytatta Julie, olyan tekintetet vetve Louisára, mely azt jelezte, hogy lelkeik megértették egymást. - *Neki* nem tiltottam el, hogy irjon. Ah, *ő* elfelejtett és igaza volt, jól tette. Nagyon gyászos volna, ha az *ő* lelkét is széttörné a sors. Nem elég, hogy az enyémet széttörte? Hidd el édesem; angol lapokat olvasok, csak azért, mert azt remélem, hogy nyomtatva láthatom bennük az *ő* nevét. De még nem jelent meg a lordok házában.

- Hát tudsz angolul?

- Nem mondtam még el? Megtanultam.

- Szegény kicsikém! - kiáltott föl Louisa, megfogván Julie kezét. Hát hogy tudsz még élni?

- Ez az én nagy titkom, felelte Julie, naiv, szinte gyermeteg mozdulatot ejtve. - Hallgass ide. Opiumot szedek. *** hercegnő története, mely Londonban esett meg, az adta nekem az eszmét. Tudod, ugy-e, Mathurin regényt irt ebből a történetből. Az én laudanum-cseppjeim igen gyöngék. Alszom tőlük. Csak hét órát vagyok ébren, ezt a hét órát a leányomnak szentelem.

Louisa a tűzbe nézett; nem mert barátnőjére tekinteni, kinek nyomorúságai csak most tárultak föl a szemei előtt.

- Őrizd meg a titkomat, Louisa, - mondta Julie egy percnyi hallgatás után.

Egyszerre csak egy inas levelet hoz be a márkinénak.

- Ah! - kiált fel a márkiné elhalványodva.

- Nem fogom kérdezni, hogy kitől van a levél, - mondja Wimphen asszony.

A márkiné a levelet elolvasta; nem hallott többé semmit. A barátnője a legerősebb érzelmeket, a legveszedelmesebb izgatottságot látta kifejeződni d'Aiglemont asszony arcán, ki változva majd elpirult, majd elsápadt. Végre Julie a levelet a tűzbe dobta.

- Ez a levél vérlázító! Oh, megfojt a szívem!

Fölállt, járt-kelt; a szemei égtek.

- El sem hagyta Párist! - kiáltott fel a márkiné.

Szakgatott beszédét, melynek Wimphen asszony nem mert közbevágni, ijesztő szünetek szakították meg. Minden félbeszakításnál egyre mélysegebb kifejezéssel törtek ki szavai. Utolsó szavaiban volt valami rettenetes.

- Folyton látott s figyelemmel kísért, tudtomon kívül. Az tartotta benne a lelket, hogy mindennap elfogta egy-egy tekintetemet. És képzeld csak, Louisa: haldoklik és kér, hogy istenhozzádot mondhasson nekem. Tudja, hogy a férjem ma este több napra eltávozott és ő egy perc múlva itt lesz. Oh, elpusztulok! Elvesztem! Kérlek, maradj nálam! Két asszony előtt még sem mer majd! Oh maradj itt, mert én félek.

- De a férjem tudja, hogy nálad ebédelttem - viszonzá Wimphen asszony - és valószínűleg eljön értem.

- Oh, hisz mire te elmégy, rég elküldtem. Hóhérja leszek mindkettőnknek. Oh jaj, azt fogja hinni, hogy nem szeretem többé. És ez a levél! Olyan szavak vannak benne, édesem, melyeket lángbetűkkel látok írva magam előtt.

Hintó gördült be a kapun.

- Ah! - kiáltott föl a márkiné, szinte örvendve, - nyíltan jön, mindenki szemeláttára, titkolódzás nélkül.

- Grenville lord! - jelentette az inas.

A márkiné állva maradt, mozdulatlanul. Látva, hogy Arthur milyen sápadt, milyen sovány és elvéznuult, nem tudott tovább szigorú lenni. Ámbár nagyon bántotta Grenville lordot, hogy Juliet nem találta egyedül, mégis nyugodtnak és hidegnek látszott. De ez a két asszony, a kik be voltak avatva Arthur szerelmének titkába, a lord magatartásában, a hangja csengésében, a tekintete kifejezésében éreztek valamit abból a zsibbantó hatalomból, melyet a villamos rájának szoktak tulajdonítani. A márkinét és Wimphen asszonyt mintha valami irtóztató fájdalom élénk és közvetlen átáradása kábította volna el.

Grenville lord hangja olyan kegyetlenül megdobogtatta d'Aiglemont asszony szívét, hogy nem mert felelni az ifjú szavaira, félvén, hogy feltárul előtte annak a hatalomnak a nagysága, melyet Arthur reá gyakorol. Grenville lord sem mert Juliere tekinteni s így aztán Wimphen asszony maga tartotta szóval-hanggal az érdektelen társalgást. Julie megindító hálával teli pillantást vetett barátnéjára, ezzel köszönte meg neki, hogy segítségére jött. Ekkor a szerelmesek elhallgattatták érzelmeiket s így meg tudtak maradni a kötelesség és ildomosság szabta korlátok között.

De nemsokára Wimphen urat jelentették. Mikor Wimphen urat belépni látták, a két jó barátnő egymásra tekintett; szót se váltván, megértették a helyzet új nehézségeit. Lehetetlen volt Wimphen urat beavatni e dráma titkába és Louisa nem tudott semmiféle elhihető ürügyet mondani, a melylyel rábirhatná férjét, hogy hagyja még tovább barátnőjénél. Mikor Wimphen asszony felvette a sálját, Julie fölállt, mintha segíteni akarna Louisának a sált fölilleszteni és odasugta Louisának:

- Bátor leszek. Minthogy nyíltan jött hozzám, mitől félek? De ha te nem lettél volna itt, az első pillanatban, mikor láttam, hogy mennyire megváltozott, a lábai elé estem volna.

- Nos, Arthur, hát nem engedelmeskedett nekem, - szólt d'Aiglemont asszony remegő hangon, mikor ismét visszatelepedett a kis pamlagra, melyre Grenville lord nem mert leülni.

- Nem tudtam tovább ellentállani a vágynak, hogy az ön hangját hallhassam s hogy az ön közelében lehessenek. Hóbort volt, örület. De nem vagyok többé ura magamnak. Alaposan tanulmányoztam magamat, nagyon gyöngé vagyok. Meg kell halnom. De meghalni a nélkül,

hogy önt látnám, a nélkül, hogy hallottam volna a ruhája susogását, a nélkül, hogy felfogtam volna könnyeit: milyen halál!

El akart távolodni Julietól, de hirtelen-heves mozdulatától egy pisztoly esett ki a zsebéből. A márkiné rátekintett e fegyverre; tekintetében ekkor nem fejeződött ki se szenvedély, se gondolat. Grenville lord fölemelte a pisztolyt; látszott rajta, hogy nagyon megzavarta ez a kis baleset, melyet Julie esetleg egy szerelmes ember előre kicsinált cselének tekinthetett volna.

- Arthur? - kérdezte Julie.

- Asszonyom, - felelte Arthur, lesütvén szemeit, - kétségbeeséssel teli lélekkel jöttem ide. Meg akartam...

Nem folytatta.

- Meg akarta magát ölni nálam?! - kiáltott föl a márkiné.

- Nemcsak magamat! - felelte Arthur gyöngéd hangon.

- Mit, talán a férjemet is?

- Nem, nem! - kiáltotta Grenville lord fojtott hangon. - De nyugodjék meg, - folytatta, - végzetes tervem eloszlott, lemondtam róla. Mikor beléptem és önt láttam, akkor azt éreztem, hogy van bátorságom hallgatni és egyedül meghalni.

Julie felállt, Arthur karjaiba vetette magát, ki szerelmese zokogásából is kiértett egy szenvedéllyel teli szót.

- Megismerni a boldogságot és meghalni - rebegte Julie. - Nos, igen!

Julie egész története benne volt ebben a mélységes kitörésben, mely a természetnek és annak a szerelemnek kitörése volt, a mely elbuktatja a hitükvesztett asszonyokat. Arthur megragadta és a kanapéra tette, azzal a vad hévvel, a melyet a nem remélt váratlan boldogság kelt. De egyszerre a márkiné kitepte magát szerelmese karjaiból s olyan határozott, szigorú tekintetet vetett rá, a milyen az asszonyok szemében a legnagyobb kétségbeesésben szokott megjelenni; megragadta Arthur kezét, gyertyát fogott, bevezette hálósobájába: és ott az ágyhoz érve, melyben a kis Heléna aludt, gyöngéden, vigyázva fölemelte az ágyacska függönyét, feltakarta gyermekét, egyik kezét a gyertya elé tartván, hogy a fény ne sértse a kis leány alig lecsukott, átlátszó pilláit. Heléne meztelen karocskákkal aludt és mosolygott álmában. Julie egy tekintettel megmutatta gyermekét Grenville lordnak. Ez a tekintet mindent kifejezett.

»A férjet, igen, el tudjuk hagyni, még akkor is, ha szeret bennünket. A férfi erős teremtmény, lel vigasztalást. Meg tudjuk vetni a világ törvényeit. De gyermeket anya nélkül hagyni!«

Mind e gondolat és ezer még gyöngédebb gondolat fejeződött ki e tekintetben.

- Elvihetjük a gyermeket magunkkal, - suttozta az angol. - Én is nagyon szeretem a kicsikét.

- Mama! - szólalt meg Heléne, fölébredvén.

E szóra Julie zokogva fakadt. Grenville lord leült s karjait összefonván, némán, sötétben nézett maga elé.

- Mama!

Ez a kedves, ez a gyermeteg hang annyi nemes érzelmet és annyi ellenállhatatlan szeretetet ébresztett, hogy a szerelmet egy percze megsemmisítette az anyaság hatalmas hangja.

Julie nem volt többé asszony: anya volt. Grenville lord nem állt soká ellen, ő is együtt zokogott Julievel.

E pillanatban egy ajtó heves fölrántása csapott zajt és a két szerelmes szívére villámként csaptak le e szavak:

- D'Aiglemont asszony, hol vagy?

A márki tért vissza.

Még mielőtt Julie visszanyerhette volna lélekjelenlétét, a tábornok már jött a saját szobájából a felesége szobája felé. E két szoba egymásba nyilott. Szerencsére Julie intett Grenville lordnak, a ki hamar besurrant egy kis öltöző-szobába, melynek ajtaját Julie gyorsan bezárta mögötte.

- Nos, feleségem, - szólt Victor, - itt vagyok. A vadászból nem lett semmi. Megyek, lefekszem.

- Jó éjszakát, - viszonzá Julie, - én is mindjárt lefekszem. Hagyjon hát magamra, hogy levetkőzhessen.

- Ejnye, de fanyar kedvű ma! Jó, engedelmeskedem, kegyelmes márkiné.

A tábornok visszament a szobájába. Julie elkísérte, hogy bezárja a közajtót és visszasietett, hogy kiszabadítsa Grenville lordot. Most már teljesen visszatért Julie lélekjelenléte és azt gondolta, hogy lehet az egykori orvosának jelenlétét egészen természetesnek is feltüntetni: a lord a szalonban várt, mialatt maga bejött a gyermekét lefektetni. Odament az öltöző-szobácskához, hogy megmondja Arthurnak, hogy menjen vissza nesztelenül a szalonba. De mikor kinyitotta az öltözőszobácska ajtaját, hangosan felsikoltott. Grenville lord ujjai beleszorultak volt a zárba és szétroncsolódtak.

- No, mi bajod van? - szólt át a tábornok a másik szobából.

- Semmi, semmi! - felelte Julie. - Megszurtam egy tüvel az ujjamat.

Hirtelen újra megnyílt a közajtó. A márkiné azt hitte, hogy a márki figyelmes érdeklődésből jön és átkozta ezt a tettetett gondosságot, melyben a szívnak nincs semmi része.

Alig volt annyi ideje, hogy hamarosan bezárja a kis öltöző-szobácska ajtaját; és Grenville lord még nem huzhatta vissza kezét a zárból.

A tábornok csakugyan újra megjelent. De a márkiné tévedett: a tábornokot a saját ügyes-bajos dolga hozta be.

- Nem kölcsönözhetnél nekem egy selyemkendőt? Ez az ostoba Charles nem készített ki nekem egyetlen egy kendőt sem. Házasságunk első napjaiban olyan, a kicsinyességig menő gonddal avatkoztál dolgaimba, hogy szinte untattál vele. Ah, a mézeshetek nem tartottak soká rám nézve, se a fehérenemüim részére. Most ezeknek a renyhe cselédeknek vagyok kiszolgáltva, a kik közül egy sem törődik velem.

- Tessék egy kendő. Nem ment be a szalonba?

- Nem.

- Talán még ott találta volna Grenville lordot.

- Párisban van?

- Ugy látszik!

- Oh, ez a jó doktor. Sietek be hozzá.

- De bizonyára már elment.

A márki e pillanatban közepén volt a felesége szobájának és felkötötte fejére a selyemkendőt, miközben tetszelegve a tükörbe nézett.

- Nem tudom, hová lettek ezek a cselédek, - mondta. - Háromszor is csöngettem Charlesra és nem jött. Ön is komorna nélkül van? Csöngessen rá; szeretném, ha ma éjjelre egy takaróval többet kaphatnék az ágyamba.

- Pauline nincs itthon, - felelte a márkiné száraz hangon.

- Ilyen későn? - mondta a tábornok.

- Megengedtem neki, hogy az operába menjen.

- Különös! - viszonzá a férj, miközben vetközni kezdett. - Pedig feljövet mintha láttam volna a lépcsőn.

- Akkor valószínűleg már hazajött, - felelte a márkiné, türelmetlenséget tettetve.

D'Aiglemont márkiné, hogy gyanút ne ébresztszen férjében, meghuzta a csengő-zsinórt, de gyöngén.

Nem tudódott ki teljesen, hogy mi történt ez éjszakán. Egyszerű, de irtóztató események folyhattak le a márkinénál, a mint egyszerűek és irtóztatóak voltak azok a közönséges házi ügyek-bajok, a melyek ez eseményeket megelőzték. Másnap d'Aiglemont márkinének le kellett feküdnie és több napig ágyban kellett maradnia.

- Micsoda olyan rendkívüli történt nálad, hogy az egész világ a feleségedről beszél? - kérdezte Ronquerolles ur d'Aiglemont urtól néhány nappal e balvégzetes éjszaka után.

- Fogadd meg a tanácsomat, maradj legényember, - felelte d'Aiglemont. - A tűz belekapott az ágyba, melyben Heléne aludt; a feleségem úgy megrendült az ijedelemtől, hogy tessék, az orvos azt mondja, legalább egy esztendeig beteg lesz belé. Csinos asszonyt veszsz feleségül: megcsunyl. Fiatal leányt veszsz feleségül, a ki csak úgy ragyog az egészségtől: betegessé lesz. Azt hiszed, hogy szenvedélyes: kitünik, hogy hideg. Vagy pedig hidegnek látszik: valóságban olyan szenvedélyes, hogy elpusztít vagy szegyet hoz a fejedre. A nyájas teremtsz szeszélyessé, házsártossá válik; a szeszélyes, házsártos asszony azonban sohasem lesz nyájassá; majd meg a gyermek, a kit együgyűnek és gyöngének tartottál, vasakaratot, ördögi szellemet fejt ki ellened. Megelégetem a házasságot.

- A feleségedet?

- No ez nehéz lett volna! Igaz is, eljössz velem az aquinoi Szent-Tamás-egyházba, megnézni Grenville lord temetését?

- Különös időtöltés! De - kérdezte Ronquerolles - tudják már határozottan, hogy mi volt a halálának az oka?

- A komornyikja azt állítja, hogy egy egész éjjelen át kinn ült egy ablakpárkányon, hogy megmentse a szeretője becsületét. Pedig ördögös hideg volt mostanában.

- Ez az önfeláldozás nagyon tiszteletreméltó dolog volna nálunk, vén rókáknál; de Grenville lord fiatal volt és... angol. Ezek az angolok mindig különczködni akarnak.

- Pah, - felelte, d'Aiglemont, - az ilyen hősies felbuzdulások mindig az asszonytól függnék, a ki ilyesmikre lelkesíteni tud. Az bizonyos hát, hogy nem az én feleségem miatt halt meg ez a szegény Arthur!

II. Ismeretlen szenvedések.

A Loing folyócska és a Szajna közt nagy síkság terül el, melyet a fontainebleau-i erdő, Moret, Nemours és Montereau városok szegélyeznek. Ezen a terméketlen vidéken alig lát a szem halmot; a mezők közepén itt-ott kis erdőfoltok tűnnek fel, melyek a vadak menedékeül szolgálnak; és mindenütt köröskörül kiemelkednek azok a szürke vagy sárgás végtelen vonalak, melyek különös sajátságai Sologne, Beauce és Berri vidékének.

E síkság közepén Moret és Montereau között az utas egy ódon kastélyt lát, - Saint-Lange a neve, - melynek közvetlen környékéből nem hiányzik a nagyszabású és az előkelő, méltóságos vonás. Vannak itt remek szilfa-sorok, árkok, bosszú bástya-falak, rengeteg kertek és hatalmas urasági épületek, melyek arra valóak, hogy hasznat huzzanak belőlük az uzsorások és a bérlők, ezek a törvényileg szabadalmazott zsarolók, kik manapság a polgári törvénykönyv védelme és leple alatt elpusztítják a nagy, főúri vagyont.

Ha művész, vagy valami álmodozó lélek véletlenül idetéved ezekre a kerékvágásokkal mélyen behasított utakra, vagy erre a nehezen járható földre, mely szinte megközelíthetlenné teszi ezt a vidéket: bizonyára gondolkodóba esik, hogy micsoda szeszély vetette ezt a poétikus kastélyt ebbe a gabona-pusztába, ebbe a kréta-, márga- és homoksvatagba, a hol elhal a vidámság, a hol feltétlenül megszületik a szomorúság, a hol a lelket valami néma elhagyatottság, az egyhangú szemhatár és a tájnak rideg szépségei, melyek azonban a vigasztalást nem óhajtó szenvedéseknek kedvére vannak, folytonosan fárasztják és kimerítik.

Egy fiatal asszony, a ki Párisban híres volt bájosságáról, szépségéről és szellemességéről s a kinek társadalmi állása és vagyona összhangban volt nagy hírével, az 1820-dik esztendőben egyszerre csak letelepedett Saint-Lange kastélyban, nagy ámulatra a kis községnek, mely a kastélytól körülbelül egy mértföldnyire feküdt. A községbeli bérlők és parasztok emberemlékezet óta nem láttak urat a kastélyban. Ámbár tekintélyes jövedelmet hajtott a birtok, egészen egy ispán gondjaira és néhány régi cseléd őrizetére volt bízva.

Hogy a márkiné áthajtatott a falun, már ez is jókora izgalmat támasztott. Sokan összegyűlekeztek a falu végén egy silány vendégfogadó udvarán, mely a Nemoursnak és Moretnek vezető utak szétágazásánál feküdt, hogy lássák, mint halad el egy hintó, mely csak lassan gördült tova az uton, minthogy a márkiné saját lovaival jött Párisból. A hintó kisülésén a komorna egy kis leányt tartott ölében; inkább merengő, mint mosolygó arcza volt a kis leánynak. Az anya a hintó főülésén hevert hátradőlve; olyan volt, mint egy haldokló, a kit az orvosok falura küldenek. E gyöngéd, finomalkatu asszony levert ábrázata nem igen elégitette ki a falu előkelőit, a kikben az, hogy a márkiné megérkezett Saint-Langebe, holmi reménységet ébresztett, hogy a községben mozgalmasabb lesz ezután az élet. Ennek a fájdalmas arczu asszonynak nyilván láthatólag ellenszenves minden mozgalom.

Saint-Lange község legokosabb embere este, a csapszékben, abban a szobában, a hol a község előkelőségei ittak, kijelentette, hogy a márkiné vonásairól leolvasható szomorúságból következtetve, a kegyelmes asszony bizonyára tönkrement. A márki urnak távollétében, a ki, mint azt az újságok írják, Angoulême herceget spanyolországi útján kísérenni fogja, a márkiné eljött Saint-Langeba, összeteregetni azt a pénzt, melyre azért volt szükségük, hogy kiegyenlíthessék a különbözeteket, melyeket a márki rossz tőzsdespekulációi okoztak. A márki a legvakmerőbb játékosok közé tartozik. Talán el lehetne adni a birtokot és így kisebb parcellákban jó fogást lehetne csinálni. Ki-kik számolja össze a garasát, szedje elő a pénzét a ládafiából, tegyen pénzzé a mit tud, hogy részt szerezhessen magának a saint-langei parcellákból. Ez a

kilátás olyan szép volt, hogy minden tehetős paraszt türelmetlenül leste, van-e valami alapja és kutatta-tudakolta a kastély cselédségétől, mi igaz a dologból?

De senki sem tudott felvilágosítást adni arról a katasztrófáról, mely a márkinét a tél kezdetén épp Saint-Lange ódon kastélyába hozta, mikor vannak más birtokai is, melyek híresek derüs fekvésükről és szép kertjeikről. A polgármester ur megjelent tisztelegni a kastély asszonyánál; de a márkiné nem fogadta. A polgármester után az ispán jelentkezett, de ő is csak úgy járt, mint a polgármester.

A márkiné nem ment ki szobájából, csak mikor takarított benne; ez alatt pedig egy szomszédos kis szalónban tartózkodott, a hol étkezni is szokott, ha ugyan étkezésnek lehet nevezni, ha valaki asztalhoz ül étvágy nélkül, nézegeti az ételeket és csak éppen annyit vesz belőlük, a mennyi arra szükséges, hogy meg ne haljon az éhségtől. Aztán újra visszatér az ódon karosszékbe, a hol reggeltől fogva ül, az egyetlen ablaknak mélyedésében, melyen át világosság árad a szobába. A leánykáját csak arra a néhány perczre látja, melyet szomoru ebédje vesz igénybe és e kis időig is, úgy látszik, kínos neki maga körül látni gyermekét. Nem hallatlan, kimondhatlan fájdalmak lehetnek-e azok, a melyek egy fiatal asszonyban el tudják hallgattatni az anyai érzelmeket? A cselédség közül senki se közeledhetett hozzá. A komorna volt az egyedüli teremtés, a kinek szolgálatát a márkiné elfogadta. Teljes csendet követelt a kastélyban; a gyermeke csak valami távoli szobában játszhatott. Olyan nehezére esett a legcsekélyebb neszt is elviselnie, hogy minden emberi hang, még a gyermekéé is, kellemetlenül hatott rá. A környékbeli sokat foglalkoztak a márkiné furcsa különczködéseivel; és mikor aztán már minden képzelhetőt kieszeltek, se a szomszédos város lakói, se a parasztok nem gondoltak többé a beteg asszonynyal.

A márkiné így magára hagyatva teljesen békében maradhatott a csend közepett, melyet maga teremtett maga körül és nem volt oka elhagyni a kárpitokkal bevont szobát, a hol a nagyanyja meghalt volt és a hová most maga is eljött meghalni, csendben, békében, tanu nélkül, alkalmatlankodásoktól menten, kikerülve a részvétet színlelő önzés alakoskodó tettetéseit, melyek a városokban kétszeresen nehézzé teszik a haldoklók halálküzdelmét.

Ez az asszony huszonhat esztendő volt. Ilyen korban az olyan lélek, mely tele van költői illúziókkal, szereti megízlelni a halált, ha üdvöt és megváltást remél tőle. De a halál csak kaczerkodikni szokott a fiatal teremtésekkel: feléjük megy és visszahúzódik, előtünik és elrejtőzik, lassan közeledik, hogy kiábrándítsa őket és a bizonytalanság, a melyet elmaradása kelt, visszaveti a fiatal teremtések a világba, az életbe, a hol a szenvedés vár rájuk, mely irgalmatlanabb, mint a halál s mely nem várat magára, hanem lesújt rájuk.

Ennek az asszonynak is, a ki el akarta magától távoztatni az életet, szintén ki kellett tapasztalnia elhagyatott magányában a halál késlekedésének ezt a keserűségét és lelki haldoklásában, mely nem ért halálban véget, ki kellett állnia az önzésnek azt a rettenetes tanulságát, mely szívét majd elvirágoztatja és a világhoz hozzáalakítja.

Ez a kegyetlen és szomoru tanulság mindig első fájdalmaink gyümölcse. A márkiné valóságban először és talán egyetlen egyszer szenvedett. Hát nem tévedés hinni, hogy az érzelmek megújulnak? Ha egyszer felfakadtak, nem élnek-e örökké a szív mélyén? Elülnek és újra felébrednek, a szerint, a mint az események váltakoznak az életben; de megmaradnak a szívben és ottlétük szükségképpen alakítja a lelket.

Igy minden érzelemnek csak egy nagy napja van a szívben; hosszabb vagy rövidebb ez a napja, a szerint, a mint az érzelem első vihara tart. Így a fájdalom, mely legállhatatosabb érzelmünk, nem élénk igazán, csak első kitörésekor; többi nyilvánulásainál egyre gyengül vagy mert megszokjuk a válságot, vagy mert van természetünknek egy törvénye, mely hogy

eleven maradjon e pusztító erővel szemben, egy épp ilyen nagy, de rendithetlen erőt állít, melyet az önzés számításából merít.

De minden szenvedések közt melyiket illeti a fájdalom-név? A szülők elvesztése olyan csapás, melyre a természet előkészítette az embereket; a testi betegség elmulik, nem zárja magába a lelket és ha kitart s nem mulik el, akkor nem szenvedés többé, hanem halál. Ha egy fiatal asszony elveszti ujon szülött gyermekét, a hitvesi szerelem mihamar utódot ad az elvesztett gyermek helyébe. Ez a bánat is mulékony tehát. Mindezek a szenvedések és még sok más hasonlóak ugyan csapások és sebek, de egyik sem támadja meg az életerőt lényegében és nagyon tömegesen és gyorsan kell követniök egymást, hogy kiöljék belőlünk azt az érzelmet, mely boldogságot keresni hajt bennünket. A nagy és igazi fájdalom azonban olyan gyilkos szenvedés, hogy magába tudja foglalni a múltat, jelent és jövőt, nem hagyja meg épségben az életünk egyetlenegy részét sem, örökre ki tudja forgatni gondolkodásunkat, kitörülhetlenül kiül ajkainkra és homlokunkra, kiszáritja vagy megapasztja örömeink forrásait e világ minden dolgai iránt, közönyösséget és kellemetlenséget oltván szívünkbe.

S e szenvedésnek, hogy mérhetetlen lehessen és ránehezedhessék a testre s lélekre, az élet egy olyan pillanatában kell föllépnie, midőn a testnek és léleknek erői még fiatalok és midőn még virágában lévő szívet zúzhat szét. Ilyenkor a csapás nagy sebet vág; a szenvedés nagy és nincs élő teremtés, a ki valami poétikus változás nélkül ki tudna szabadulni e bajból: vagy az ég felé vesz utat, vagy ha idelelni marad, visszamegy a világba, hogy hazudjon a világnak és szerepet játsszék benne; és akkor aztán jól ismeri a szinfalakat, a hová vissza lehet vonulni, számítani, sirni és tréfálni. Ez ünnepies válság után nincs többé rejtély a társadalmi életben, mely fölött az ilyen szív föltétlenül pálczát tör. Azoknál a fiatal asszonyoknál, a kik a márkiné korában vannak, ezt az első, ezt a leglesújtóbb fájdalmat mindig ugyanaz okozza. Egy asszony, és kivált egy fiatal asszony, a ki nagylelkű és szép, élete súlypontját mindig oda helyezi, a honnan a természet, az érzelmei és a társadalom teljesen vissza akarják vetni.

Ha ez az élet azután nem sikerül és ha az asszony itt marad a földön, a legkegyetlenebb fájdalmakban lesz része, ugyanabból az okból, a mely az első szerelmet minden érzelmek legszebbikévé avatja. Miért nem akadt még a lélek e balsorsának festője vagy költője? De vajjon lehet-e a lélek e balsorsát megfesteni vagy megdalolni? Nem, azoknak a fájdalmaknak természete, a melyeket a lélek e balsorsa szül, elhárítja magától az elemzést és a művészetnek színeit. Azonfelül e szenvedéseket nem bizza a lélek senkire: hogy valaki egy asszonyt e szenvedések miatt megvigasztalhasson, ki kell tudnia találni e szenvedéseket; mert ámbár az asszonyok mindig keservesen gyötrődnek miattuk és őszintén átérzik e szenvedéseket, ezek mégis egyszerre törnek a lélekbe, mint a hógörgeteg, mely lezuhanván a völgybe, mindent elpusztít ott és ezzel csinál magának benne helyet.

A márkiné most zsákmánya volt e szenvedéseknek, melyek soká ismeretlenek maradnak a világ előtt, minthogy a világon minden kárhoztatja a szenvedéseket; az érzelm ellenben hizeleg nekik s az igazi asszony lelkiismerete mindig szentesíti is őket. Olyanok ezek a szenvedések, mint azok a gyermekek, a kiktől a sors menthetetlenül megtagadta az életet: ezek a szegény teremtések erősebb kapocscsal vannak hozzáfűzve az anya szívéhez, mint a természetűtől életre szánt gyermekek. Ez az iszonyu katasztrófa, mely megöl mindent, a miben élet van, talán még sosem volt olyan igazi, olyan teljes s a körülmények folytán annyira kegyetlenül megnövekedett, mint a mely a márkinét sujtotta.

Egy szeretett, nemeslelkű fiatal ember, a kinek vágyait a márkiné sohase hallgatta meg, mert engedelmeskedni akart a világ törvényeinek, igen, ez a fiatal ember meghalt, hogy megmentse a márkinénak azt, a mit a világ úgy hív, hogy az *asszony becsülete*. Kinek mondhatta el a márkiné:

- Szenvedek!

A könnyei sértették volna a férjét, a katasztrófának legfőbb okozóját. A törvények és az erkölcsök kárhoztatva tiltották el panaszait; barátnőinek jól estek volna s örültek volna miattuk, a férfiak a maguk javára kiaknázták volna e panaszokat. Nem, ez a szegény, lesujtott, bánatos asszony nem sirhatott szíve szerint, csak egy pusztaságban; ott elfojthatta volna fájdalmát, vagy elpusztult volna beléjük, ott meg tudott volna halni, vagy megölhetett volna magában valamit, talán a lelkiismeretét.

Néhány nap óta szemeit egyre a kopár szemhatárba meresztette ki, a melyben, mint a maga jövőendő életében, nem kereshetett semmit, nem remélhetett semmit, a melyben egy tekintettel mindent átpillantathatott és a melyben a hideg vigasztalanságnak ugyanazokra a képeire akadt, mint a melyek egyre, folytonosan a szívét tépdesték.

A ködös reggelek, bágyadt fényű ég, a szürke menybolt alatt közvetlenül a föld színe fölött tovaszálló fellegek megfeleltek a márkiné lelki betegsége egyes szakainak. A szíve nem volt összeszorítva, le sem volt hervasztva; nem, hanem friss, viruló természete kövült meg lassu hatásától egy fájdalomnak, mely elviselhetetlen volt, mivel nem volt vége. Maga miatt és magának szenvedett. Így szenvedni nem annyi-e, mint befogadni a lélekbe az önzést?

És irtóztató gondolatok jártak át a lelkén, kinezva-gyötörve. Őszinte lélekkel megkérdezte magát és azt találta, hogy két teremtés lakozik magában: egy asszony, a ki gondolkodik és egy asszony, ki nem akar szenvedni. Visszaképzelte magát ifjusága örömeibe, melyek elmultak a nélkül, hogy boldognak érezte volna magát s a melyeknek tiszta képei tömegesen ujultak meg, hogy vádolják s kárhoztassák annak a házasságnak a csalódásait, mely alvilág szemében tetszetős, de valóságban irtóztató volt. Mire voltak jók ifjusága szép, szemérmes erényei; mire volt jó, hogy elfojtotta gyönyörökre való vágyódásait és hogy áldozatokat hozott a világnak? Ámbár egész valója szerelmet fejezett ki és szerelmet várt, kérdezte magától, miért van meg még most is mozdulatainak összhangja, miért van meg még most is mosolya és bájossága? Nem szerette többé magát üdének és gyönyörre vágyódónak érezni, a mint nem szereti az ember, ha egy hang végnélkül, folyton ismétlődik. Szépsége is terhére volt, mint valami olyan, a minek nem veheti semmi hasznát. Irtózva látta előre, hogy ezentul nem lehet többé tökéletes.

Hiszen belső énjé elvesztette azt a képességet, hogy érezni tudja azoknak az édes új dolgoknak benyomásait, melyek az életet olyan derüssé teszik. A jövőben érzelmei legnagyobb része gyakran épp oly gyorsan el fog törlnödni, mint a milyen gyorsan fakad és sok érzelme, mely azelőtt indulatot keltett a lelkében, ezentul közönyössé lesz neki. Testi valójának gyermekkora után szívének gyermekkora következett. És ezt a gyermekkort szerelmese magával vitte a sirba. Vágyaiban még fiatal, de azért a lelkében nincs meg többé az a teljes ifjuság, mely az életben mindennek becset és kellemet ad. Hisz a lelkében a szomorúságnak és a bizalmatlanságnak egy kútforrása lakozik, mely elrabolja indulataitól a kitörő ifjuerőt és a lelkesítő hatalmat. Mert semmi sem adhatja vissza lelkének a reménylett boldogságot, melyet olyan szépnek álmodott.

Első igaz könnyei eloltották azt a menyői tüzet, mely fénynyel árasztja be a sziv első indulatait; örökké szenvednie kell, hogy nem lett azzá, a mivé lehetett volna. Nyilván e hitéből ered az a keserű boszúság és ellenszenv, mely miatt elfordítja a fejét, mikor a gyönyör ujfent megjelenik. Ugy ítélte hát meg az életet, mint egy aggastyán, a ki már költözni készül ebből az életből. Ámbár fiatalnak érezte magát, örömtelen napjainak tömege ránehezedett szívére s pusztította és idő előtt öreggő tette a lelkét. Kétségbeesett kiáltással kérdezte a világtól, hogy mit ad neki cserébe a szerelemért, mely az életet tartotta benne és melyet most elvesztett. És kérdezte önmagától, hogy elfojtott s olyan szűzi és tiszta szerelmében a gondolat nem volt-e bűnösebb, mint lett volna a tett. Hiszen gyönyörűsége telt vala benne, hogy bűnösnek tette magát csak azért, hogy daczoljon a világgal s vigasztalhassa magát azzal a tudattal, hogy nem

volt azzal, a kit megsiratott, abban a teljes összeköttetésben, mely két lélek összeforrása által apasztja a fájdalmát annak, a ki azzal a tudattal tartja fönn magát, hogy teljesen kiélvezte a boldogságot s hogy teljes boldogságot tudott adni és őrizi magában mását annak az érzelmenek, mely már nincs többé. Elégedetlen volt magával, mint egy színésznő, a ki belebukott a szerepébe; mert ez a fájdalom megtámadta minden izmát-idegét, a szívét és a fejét.

Megsértették legbensőbb vágyaiban? Nos, hát akkor a hiuság nem sértődött meg kevésbé, mint a jóság, mely az asszonyt önfeláldozásra ragadja. És az által, hogy fölvetett minden kérdést, hogy megmozgatta a lét különböző rugóit, melyek a társadalmi, morális és fizikai természetet adják az embernek: annyira meglazította lelkének erőit, hogy egymásnak teljesen ellentmondó gondolatai közül egyet sem tudott megragadni.

És néha, mikor köd ereszkedett alá, kinyitotta ablakát és ott maradt állva az ablaknál, mozdulatlanul, gondolatok nélkül, gépiesen belehelve a földnek a levegőben terjengő gőzét; ott állt, mintha valami eszebomlott volna, mert a fájdalmának zúgása, a természet harmóniái s a gondolatok bája iránt egyaránt süketté tették.

Egy napon déltájban, a mikor a nap legragyogóbban süt, a komornája hivatlanul belép és így szól:

- Már negyedszer van itt a lelkész ur. Minden áron beszélni akar a márkinéval. És ezuttal olyan határozottan kéri, hogy bocsássák be, hogy igazán nem tudunk neki mit felelni.

- Bizonyára pénzt jött kérni a község szegényei számára. Adjon neki a nevemben huszonöt louis.

- Asszonyom, - felelte a komorna, egy percz múlva visszatérve, - a lelkész ur nem akarja elfogadni a pénzt és beszélni óhajtana a márkinéval.

- Hát akkor jöjjön be, - viszonzá a márkiné rosszkedvű mozdulatot ejtve, mely azt jelzé, hogy szomorú fogadtatásban fog részesülni a lelkész ur, kinek zaklatásainak a márkiné bizonyára rövid és nyílt kijelentéssel szándékozott véget vetni.

A márkiné még gyermekkorában elvesztette édes anyját s a neveltetését természetesen befolyásolta az a lazulás, mely a forradalom alatt Franciaországban a hit kötelékeit megoldotta. A jámborság az az erény, melyet csak az asszonyok tudnak terjeszteni; és a márkiné a XVIII-dik század gyermeke volt, melynek filozófiai hitelveit a márkiné atya is vallotta. A márkiné nem folytatott semmiféle vallásos gyakorlatot. Neki a pap közhivatalnok volt, még pedig olyan, a kinek hasznossága fölött vitatkozni lehet. Abban a lelkiállapotban, a melyben most volt, a vallás szava még jobban elmérgesíthette szenvedéseit; és nem hitt sem a falusi lelkészekben, sem a prédikációikban; elhatározta tehát, hogy a maga falujának lelkészét szépszerivel eltávoztatja magától és a gazdagok módjára, jótékonysággal lerázza a nyakáról.

A lelkész bejött. S a láttára sem változtak meg a márkiné nézetei. Potrohos, kövér, kis ember volt, a kinek az arcza vörös, de vén és ránczos, a ki mosolygást tett, de rosszul és kellemetlenül. Számtalan ránczczal keresztülbarázdált tar koponyája kereken belehajlott a képébe, úgy, hogy az arcza kisebbnek látszott. A nyaka fölött a feje alját néhány fehér hajfürt fogta körül, melyek előrenyultak a füléig. De azért ennek a papnak olyan volt az arcza, mint a ki természettől fogva derült kedélyű. Vastag ajkai, kissé felnyomott orra, álla, mely egészen eltűnt a kétszeresen vetődött ránczokba, mind szerencsés jellemre vallottak. A márkiné eleinte csak ezeket a fővonásokat látta; de az első szóra, melyet a lelkész kiejtett, egészen meglepte, hogy milyen lágy és kellemes a hangja; figyelmesebben megnézte ezt az embert és észrevette, hogy ezek a szemek, a szürkülő szemöldökök alatt, ki vannak sirva; és az arcznak körvonala, oldalról nézve, a fájdalomnak olyan fenséges kifejezését adta e fejnek, hogy a márkiné fölismerte a lelkészben az embernyi embert.

- Oh, márkiné, a gazdagok csak akkor a miéink, mikor szenvednek; és egy fiatal, szép, gazdag férjes asszonyról, ki nem vesztette el se gyermekét, se rokonát, ki lehet találni, hogy szenved. E szenvedéseket olyan sebek okozzák, a melyeknek nyilallásait csak a vallás tudja megnyihiteni. Az ön lelke, asszonyom, veszedelemben van. Nem beszélek önnek e perczben az új életről, mely a másvilágon vár reánk. Nem, most nem gyóntatok. De nem kötelességem-e felvilágositanom önt társadalmi életének jövője felől? Bocsásson meg hát nekem, vén embernek, ha alkalmatlankodó és tolakodó vagyok az ön boldogsága érdekében.

- Boldogság?... uram, abból többé nem jut ki nekem. Nemsokára az öné leszek, a mint mondotta, még pedig örökre.

- Nem, asszonyom, ön nem fog belehalni abba a fájdalomba, mely most ránehezedik a lelkére s mely kifejeződik arcvonásain is. Ha önnek bele kellett volna hálnia e fájdalomába, akkor nem volna most Saint-Langeban. Az ember nem vész el akármiféle bánat hatásától, hanem inkább a csalódott reményektől. Ismertem még sokkal elviselhetlenebb, még sokkal irtóztatóbb fájdalmakat, melyek nem voltak halálosak.

A márkiné olyan mozdulatot ejtett, mely azt fejezte ki, hogy nem hiszi.

- Asszonyom, tudok egy embert, a kinek a balsorsa és a boldogtalansága oly nagy volt, hogy ön a saját gyötrelmeit jelentékteleneknek tartaná, ha összevetné annak az embernek a gyötrelmeivel.

Lehet, hogy a hosszú, elhagyatott magány nehezedett már rá a márkiné lelkére, lehet, hogy az a reménység kapta meg, hogy végre talán akadt egy baráti szív, a ki előtt feltárhatja fájdalmas gondolatait; de olyan kérdő-esdeklő arcczal nézett a lelkészre, hogy ez nem tévedhetett.

- Asszonyom, - folytatta a lelkész, - ez az ember apa volt, a kinek egykor számos tagu családjából már csak három gyermeke maradt. Egymás után vesztette el szüleit, aztán egy leányát és a feleségét: mindkettőt nagyon, de nagyon szerette. Egyedül maradt valami vidéki fészekben, kis birtokán, a hol egykor sok boldog időt töltött. Megmaradt három fia a katonaságnál szolgált; mindegyik a szolgálati idejének megfelelő rangban volt. Az emlékezetes »száz nap« alatt a legidősebb belépett a gárdába és ezredes lett; a középső fiu zászlóaljparancsnok volt egy tüzérezredben, a legfiatalabbik kapitány volt a dragonyosoknál...

»Asszonyom, ez a három gyermek épp úgy szerette az apját, mint az apjuk őket szerette. Ha ön ismerné a fiatal emberek gondtalanságát, a kiket szenvedélyeik kötnek le s így nem marad idejük, melyet a családi érzelmekre szánhatnának: akkor egyetlenegy tényből is megérthetné, hogy milyen élénk szeretettel viseltettek a szegény, elhagyatott aggastyán iránt, a ki már csak a fiai által és a fiaiért élt. Ez az egyetlen tény az, hogy nem telt el hét, hogy legalább valamelyik fiától ne kapott volna levelet. De maga sem tanusított gyermekeivel szemben gyengeséget,... az apa gyengesége ugyanis csökkenti a gyermekek tiszteletét; de nem volt gyermekeivel szemben igazságtalanul szigorú se,... a szigorúság sérteni szokta a gyermekek lelkét; és nem sóvárgott a gyermekeitől áldozatokra se,... a gyermekek szíve el szokott hidegülni, ha az apa sok áldozatot követel tőlük. Igen, ez az öreg ember több volt, mint atya; gyermekei testvérévé és barátjává avatta magát. Végül elment ez az atya Párisba, hogy bucsut vegyen gyermekeitől, a kik Belgium felé készültek elvonulni; meg akarta látni, jó lovaik vannak-e a fiainak s hogy nincsenek-e valaminek híján. Mikor aztán a fiuk utnak indultak csapataikkal, az atya hazatért. A háború elkezdődik; az atya levelet kap Fleurisból, Lignyből; minden rendben van. Megesik a Waterlooi ütközet, asszonyom tudja, minő eredménynyel. Franciaország egy csapásra gyászba borult. Minden család a legnagyobb aggodalomban leledzett. Gondolhatja, asszonyom, hogy ez az atya is várta-leste a híreket; nem volt se nyugodalma, se pihenése; bujta a lapokat, maga ment a postára naponta. Egy napon alkonyodóra jelentik neki, hogy megjött ezredes fiának a szolgálja. Láttá, hogy a szolgálja a gazdája lován

jött, nem is kellett hát kérdeznie: az ezredes meghalt, egy ágyúgolyó szét tépte. Késő este a legfiatalabb fiának a szolgálja gyalog kopogtatott be: a legfiatalabb fiu meghalt a csatát követő napon. Végre éjjélkor egy tűzér azzal a hírrel jött, hogy meghalt az atya legutolsó gyermeke is, a ki igen rövid ideig az édes atya életének végső reménysége volt. Igen, asszonyom, mindhárman elestek.»

Kis szünet alatt a lelkész leküzdte felindultságát és nyájas hangon e szókat füzte elbeszéléséhez:

- És az atya életben maradt, asszonyom. Belátta, hogy ha isten itt hagyta a földön, hát tovább kell szenvednie és szenved is; de a vallás karjaiba vetette magát. S mi lett belőle?

A márkiné szemeit a lelkész arczára emelte, melyet fenségessé tett a bánat és a lelki önmegadás s várta ezeket a szókat, melyek aztán könyeket fakasztottak ki szemeiből.

- Mi lett belőle? Pap, asszonyom. A könyei fölszentelték, még mielőtt az oltár színe elé járult.

Egy perczre csend lett. A márkiné és a lelkész az ablakon át kinéztek a ködös szemhatárra: mintha odakünn a messze ködben láthatnák azokat, a kik nincsenek többé.

- Nem valami városi pap, hanem egyszerű lelkész, - folytatta az öreg ember.

- Saint-Langeban, - mondta a márkiné, könyeit törülvén.

- Igen, asszonyom.

Soha a fájdalom fönségét Julie ilyen hatalmasan nem látta megnyilatkozni; és ez az »*Igen, asszonyom*« úgy ránehezedett a szívére, mint valami végtelen szenvedésnek a terhe. Ez a hang, mely olyan nyájas-lágyan csengett, velőjéig hatott. Ah, a balszerencse hangja volt ez a komor hang, mely, úgy látszik, szivígható áramot rezget magával.

- Uram, - szólt a márkiné szinte alázatosan, - és ha nem halok meg, mi lesz akkor belőlem?

- Nincs gyermeke, asszonyom?

- Van, - felelte a márkiné hidegen.

A lelkész olyan tekintetet vetett a márkinéra, a melyet az orvos szokott vetni a nagy veszedelemben forgó betegre; és elhatározta, hogy minden képességével azon lesz, hogy elriaszssa a gonosz szellemet, mely immár kinyújtotta kezét ez asszony felé.

- Láthatja, asszonyom, hogy fájdalmainkkal együtt kell élnünk és csak a vallás nyújt igazi vigasztalást. Engedje meg újra eljönnöm, hogy hallhassa, asszonyom, egy embernek a hangját, aki meg fogja önt barátkoztatni minden gyötrelmekkel és akiben, úgy hiszem, nincs semmi ijesztő.

- Igen, uram, csak jöjjön. Nagyon köszönöm, hogy gondolt rám.

- Eljövök nemsokára. A viszontlátásra, asszonyom.

Ez a látogatás, mondhatni, megkönnyítette a márkiné lelkét, melynek erejét a bánat és a máglya már tulontul izgatottá tették. A lelkész balzsamillatot árasztott lelkébe, melyben a vallásos szavak üdvöt s enyhét adón zengtek vissza. A márkiné majd azt a bizonyos elégedettséget érezte, mely a rabnak lelkét deríti fel, a ki, miután felismerte elhagyatottságának mélységességét és bilincseinek súlyát, egy szomszédra akad, a ki kopogtat a falon, olyan hangokat jelezvén, a melyekkel közös gondolataik fejeződnek ki. De a márkiné nemsokára visszaesett keserű töprengéseibe és azt mondta magához, mint a rab, hogy még nem könnyebbült meg se a bilincse, se a jövője, azzal, hogy társat lelt a fájdalomban. A lelkész nem akarta mindjárt az első látogatáskor elriasztani a márkiné teljesen önző fájdalmát, de remélte, bizakodván a maga

ügyességében, hogy egy újabb látogatás alkalmával majd már többre haladhat a márkinénál a hit tanaival.

Harmadnap csakugyan el is jött és a márkiné olyan szívesen fogadta, hogy a lelkész meggyőződött, hogy a márkiné vágyódott erre a látogatásra.

- Nos, márkiné, - szólt az aggastyán, - gondolkodott egy kissé az emberi szenvedések nagy tömegéről? Emelte-e szemeit az ég felé? És látta-e a világoknak azt a végtelen sokaságát, melyek apasztván a magunk jelentőségét, eloszlatván hiuságainkat, enyhítik a fájdalmainkat.

- Nem, uram, - felelte a márkiné. - A társadalom törvényei sokkal jobban ránehezednek a szívemre és sokkal erősebben megtépdesték, semhogy az ég felé emelkedném lelkemben. De a törvények talán nem is olyan kegyetlenek, mint a világ szokásai. Oh, a világ...

- Engedelmeskednünk kell, asszonyom, a törvényeknek is, meg a szokásoknak is. A törvény a társadalom szava, a szokások a társadalom cselekvései.

- Engedelmeskedni a társadalomnak?... - folytatta a márkiné, irtózó mozdulatot ejtve. - Oh, uram, minden bajunknak ez az eredete. Isten egyetlen egy törvényt sem alkotott, melyből balsors ered; de az emberek, mikor egyesültek, meghamisították isten művét. Velünk, asszonyokkal a művelődés sokkal rosszabbul bánt, mint a természet. A természet testi gyötrelmeket mért ránk, melyeket önök, férfiak, nem enyhítettek; a művelődés azonban olyan érzelmeket fejlesztett ki bennünk, melyek ellen a férfiak folyton és szünetlenül vétkeznek. A természet el akarja fojtani és pusztítani a gyöngye teremtményeket; önök, férfiak, arra kárhozzátják őket, hogy éljenek az állandó boldogtalanság rabjaiként. A házasság, a mely intézményen ma a társadalom alapul, minden terhét velünk, asszonyokkal érezteti: a férfinak a házasság szabadság, a nőnek kötelesség. Mi a férfiaknak egész életünkkel tartozunk; a férfiak nekünk csak egy-egy ritka pillanattal tartoznak. Szóval: a férfi választhat, nekünk pedig vakon alá kell magunkat vetnünk. Oh, uram, ön előtt mindent kimondhatok. Nos hát, a házasság úgy, a milyennek ma divik, nekem amolyan törvényes prostitúciónak tetszik és ebből fakadnak szenvedéseim. De annyi szerencsétlenül összepárosított boldogtalan teremtés közül nekem, egyedül nekem, hallgatnom kell. Mert magam vagyok a boldogtalanságom okozója: magam akartam ezt az én házasságomat.

Félbeszakította szavait, keserű könnyeket ontott és csendben maradt.

- E mélységes nyomorúságban, - kezdte el újra, - a fájdalom ez oceánjának közepén találtam egy kis zátonyra, amelyen megvettem a lábamat, amelyen úgy szenvedhettem, a hogy a lelkemnek legjobban esett. Egy szélvész aztán mindent elragadott. És most itt vagyok egyedül, támasz nélkül, gyengén a viharokkal szemben.

- Sohasem vagyunk gyengék, mikor isten velünk van, - viszonzá a lelkész. - Aztán meg ha szeretetet már nem kell szolgálnia idelenn, nincsenek-e kötelességei, melyeket be kell töltenie?

- Mindig csak kötelességek! - kiáltott fel a márkiné olyas türelmetlenségfélével. - De hol vannak számomra az érzelmek, amelyek erőt adnak a kötelességek teljesítéséhez? Uram, semmiből nem lesz semmi és semmiért nem adnak semmit: ez a legigazabb természeti, erkölcsi és fizikai törvény. Kívánja ön, hogy ezek a fák lombokat növeljenek, ha nincs meg az az életnedvük, mely a leveleket kirügyezteteti? A léleknek is megvan a maga életnedve! Nálam ennek a nedvnek a forrása kiszáradt.

- Nem vallásos érzelmekről akarok beszélni, melyek önmegadást szülnek a lélekben, - felelte a lelkész. - De az anyaság, asszonyom, ez nem...

- Megálljon, uram! - viszonzá a márkiné. - Önnel szemben őszinte és igaz leszek. Mással azonban, fájdalom, nem lehetek az. Hamisságra, alakoskodásra vagyok kárhoztatva. A világ folyton tettetést és fintoításokat követel és meggyaláztatás terhe alatt parancsolja, hogy engedelmeskedjünk szabályainak. Kétféle anyaság van, uram. Azelőtt nem ismertem ilyen megkülönböztetéseket, most már tudom őket. Nem vagyok én anya, csak félig; jobb volna, ha egyáltalán nem volnék az. Heléne nem az ő gyermeke! Oh, ne borzadjon meg! Sainte-Lange olyan örvény, melyben a hamis érzelmek elsüllyednek, a melyből a balvégzetű csillámlások kihunytak, a melybe beleomlottak a természetellenes törvények roskatag épületei. Van gyermekem, ez elég; anya vagyok, így akarja a törvény. De ön, uram, a kinek olyan gyöngéden együttérző szive van, ön talán megérti egy szegény asszony kiáltásait, a ki nem engedett be a szívébe egyetlenegy mesterkélt, hamis érzelmet se. Isten majd itélni fog fölöttem, de nem hiszem, hogy vétkeztem volna törvényei ellen, mikor engedtem a vonzalmaknak, melyeket a szívembe adott: ezt érzem a lelkemben. A gyermek, uram, nem két teremtménynek képemása-e, nem két szabadon összeolvadó érzelmenek gyümölcse-e? Ha nem foglalhatja két test minden izmának-idegének és két szív minden gyöngéd érzelmeinek; ha nem emlékeztet gyönyörtadó szerelmekre s olyan helyekre és időkre, melyekben e két teremtmény szive csupa boldogság volt, a nyelvük csupa emberi zene, elméjük csupa édes gondolat: akkor ez a gyermek elhibázott teremtmény. Igen, nekik ez a gyermek elragadó miniatűr kell hogy legyen, a kiből megjelenülnek titkos pároséletüknek költeményei; termékeny indulatok forrását kell hogy megnyissa a számukra, egész múltjuk és egész jövőjük kell hogy legyen egyszerre. Az én szegény kis Helénem az apjának gyermeke, a kötelességnek és a véletlennek szülötte; csak az asszonyi ösztönt kelti bennem, azt a törvényt, mely arra hajt bennünket ellenállhatatlanul, hogy védjük azt a teremtményt, a ki ölünkben fogant meg. A társadalom felfogása szerint kifogástalan vagyok. Hiszen gyermekemért feláldoztam életemet és boldogságomat. A gyermekem kiáltozásai felindítják egész benső valómat; ha gyermekem vízbe esnék, utána ugranám, hogy kimentsem. De a szívemben nincs benne. Ah, a szerelem sokkal nagyobb, sokkal tökéletesebb álmot szőtt bennem az anyaságról; egy eloszlott álmomban becézgettem gyermekemet, mely a vágyaimban megfogantatott, még mielőtt apja nemzette volna, szóval: ápolgattam-csókolgattam azt a gyönyörűséges virágot, mely megszületett a szívemben, mielőtt napvilágra jött. Az vagyok Helénének, a minnek az anya a természet rendje szerint szülöttei számára kell, hogy legyen. Ha majd nem lesz szüksége rám, ez a mondás fog illeni rám: az ok megszűnt, megszűnnek az okozatok. Ha az asszonynak megvan az isteni kiváltsága, hogy kiterjesztheti anyaságát gyermeke egész életére, nem erkölcsi termékenység kisugározásának kell-e akkor tulajdonítani érzelmének ez isteni állhatatosságát? Ha a gyermeknek első burkolatja nem az anyja lelke volt, akkor megszűnik az anyaság a szívében, mint megszűnik az állatoknál. S érzem, hogy ez így is van: a mily mértékben nő a kicsikém, épp oly mértékben szorul össze a szívem. Az áldozatok, melyeket hoztam gyermekemért, immár elszakasztottak tőle, míg egy más gyermekkel szemben, az ő gyermekéért érzem, hogy a szívem kimeríthetetlen lett volna; ezért a más gyermekért semmi sem lett volna nekem áldozat, minden gyönyörűség lett volna a lelkemnek. Láthatja hát, uram, hogy okosság, vallás, minden erőtlen a lelkemben érzelmeimmel szemben. Hát lehet kárhoztatni, mert meg akart halni, azt az asszonyt, a ki sem anya, sem feleség, a ki, boldogtalanságára, a szerelemben végtelen szépségeket, az anyaságban határtalan örömeket sejtett? Mi lehet belőle? Megmondom önnek én, hogy mit érez. Éjjel is százszor, nappal is százszor borzongás hatja át a fejemet, a szívemet és a testemet, mihelyt valami csak gyöngén leküzdött emlék szemeim elé hozza képeit a boldogságnak, melyet én sokkal nagyobbának képzelek, mint a milyen valóságban. Ezek a kegyetlen képzelmelek elhalványítják érzelmeimet és így szólok magamhoz: »Milyen lett volna az életem, ha...?«

Kezeibe rejtette arcát és zokogva fakadt.

- Ime, feltártam lelkem mélyét, - folytatta a márkiné. - Az ő gyermekétől szívesen elfogadtam volna a legirtóztatóbb gyötrelmeket is. Isten, a ki a föld minden bűneitől terhelve meghalt, megbocsátja nekem ezt a reám nézve vészes gondolatot, de a világ, tudom, engesztelhetetlen; a világnak szavaim istenkáromlás; durván megsértem velük összes törvényeit. Ah? szeretnék harcba szállni ez ellen a világ ellen, hogy megújítsam törvényeit, szokásait, hogy megtörjem uralmukat. Nem sebezte-e meg minden gondolatomat, minden porcikámat, minden érzelmemet, minden vágyamat, minden reményemet, jövőmet, jelenemet, multamat?

Nekem a nappal telve van sötétséggel; a gondolatom éles pallos; a szívem egy tátongó seb, a gyermekem egy tagadás. Igen, mikor Heléne szól hozzám, szeretném, ha más volna a hangja; mikor rám néz, szeretném, ha más szemei volnának. Csak azért van a világon, hogy egyre figyelmeztessen arra, hogy mi mindennek kellene lennie s mi minden nincs. Elviselhetetlen, türehtetlen a lelkemnek a gyermekem. Rámosolygok, iparkodom, hogy kárpótoljam azokért az érzelmekért, melyeket megvonok tőle. Szenvedek, oh uram, sokkal jobban szenvedek, semhogy élni tudnék. És még erényes asszonynak tartanak! És nem követtem el semmi vétket! És tisztelni-becsülni fognak! Leküzdtem az önkénytelen, akaratlan szerelmet, melynek nem volt szabad engednem; de ha megtartottam is testem becsületét, megőriztem-e szívemet? Ez - mondta, jobb kezét a keblére szorítva - sohasem volt másé, csak egy teremtetésé. A gyermekem nem is csalódik ebben. Az anyának vannak tekintetei, mozdulatai, hangjai, melyeknek megvan az az erejük, hogy alakítani tudják a gyermekek lelkét; és az én kicsikém nem érzi reszketni karomat, rezgeni a hangomat és nem látja meglágyulni tekintetemet, mikor ránézek, mikor szólok hozzá, vagy mikor karomba fogom. Vádló-panaszoló pillantásokat vet rám, melyeket nem bírok el. Néha remegek, hogy gyermekemben bíróra lelek, a ki elítél a nélkül, hogy meghallgatott volna. Adjá isten, hogy ne lépjen közénk egy napon a gyűlölet! Nagy isten! inkább nyisd meg előbb számomra a sirt, hadd, hogy befejezzem életemet Saint-Langeban! El akarok menni abba a világba, a hol újra feltalálom másik lelkemet, hol egészen anya lehetek. Oh bocsánat, uram, örült vagyok. Ezek a szavak megfojtanak; de kimondtam! Ah, ön is sir! Akkor nem fog megvetni!... Heléne, Heléne, édes kis leányom, gyermekem, jer ide! - kiáltotta szinte kétségbeesetten, látván, hogy gyermeke visszatért sétájáról.

A kicsike mosolyogva és kiáltozva jött hozzá; lepkét hozott, melyet az imént fogott. De mikor meglátta, hogy az édes anyja szemei könnyektől áznak, elhallgatott, leült melléje és csendben-nyugton engedte, hogy az édes anyja homlokon csókolja.

- Nagyon szép leány lesz a kicsikéből, - szólt a lelkész.

- Egészen az atyja, - felelte a márkiné, forrón megölelve leányát, mintha tartozását róna le, vagy mintha a lelkiismeretét akarná ezzel elhallgattatni.

- Olyan forró vagy, mama!

- Menj most, anygalkám, hagyj bennünket, - felelte a márkiné.

A gyermek könnyű szívvvel ment, rá sem nézett az anyjára, szinte boldogan, hogy menekülhet egy szomorú arc elöl; mintha már felfogta volna, hogy nem kedvezők reá nézve azok az érzelmek, melyek ez arczon kifejeződnek.

A mosoly jutalma, nyelve és kifejezése az anyaságnak. A márkiné nem tudott mosolyogni. Elpirult, mikor most a lelkészre nézett, azt remélte, hogy anyának fog mutatkozhatni, de sem maga, sem gyermeke nem tudott hazudni. Csakugyan, egy őszinte asszony csókjában van valami isteni méz, mely mintha egy lelket öntene bele szerető enyelgésébe; van benne valami finom tűz, mely áthatja a szívet. A csókok, melyek meg vannak fosztva ettől az édes balzsamtól, fanyarak és szárazak. A lelkész észrevette ezt a különbséget; meg tudta mérni azt az örvényt, mely a hús anyasága és a szív anyasága közt tátong. És fürkésző pillantást vetvén ez asszonyra, így szólt hozzá:

- Igaza van, asszonyom, jobb volna önnek, ha már sírban volna.

- Ah, látom, megértette szenvedéseimet, - felelte a márkiné, - akkor hát, keresztény lelkész lévén, találja ki és helyeselje azokat a végzetes elhatározásokat is, melyeket e szenvedések fakasztottak bennem. Igen, meg akartam halni a saját kezem által; de hiányzott a kellő bátorságom, hogy végrehajtsam szándékomat. A testem gyáva volt, mikor a lelkem erős volt és mikor a kezem már nem reszketett, a lelkem ingadozott. Nem ismerem e lelki harcoknak, s e lelki zavaroknak titkát. Bizonyára szánandó asszony vagyok, a kinek akarata állhatatlan s a ki csak szerelemre erős. Megvetem magamat! Éjszaka, mikor háznépeim aludtak, elindultam a víz felé; a parthoz érve, gyöngye természetem irtózott a pusztulástól. Megvallom önnek gyöngeségemet. Mikor újra ágyamban voltam, szégyenkezés fogott el és ismét fölbátorodtam. Egy ilyen pillanatban laudanumot vettem be; de csak újabb szenvedéseket okozott és nem haltam meg tőle. Azt hittem, hogy kiittam az egész üveggel, pedig megállottam a felénél.

- Ön elveszett, asszonyom, - szólt a lelkész komolyan s könyekkel teli hangon. - Ön vissza fog térni a világba és meg fogja csálni a világot; ön a világban keresni fogja és meg fogja találni azt, a mit úgy tekint, mint kárpótlást szenvedéseiért. Azután majd egy napon a lelke gyötrellemmel fog bűnhődni a gyönyörökért...

- Én? - kiáltott föl a márkiné, - én oda dobnám az első jött-ment gazembernek, a ki el tudja játszani egy szenvedély komédiáját, oda dobnám a szívem legnagyobb, legdrágább kincseit és a kétes gyönyör egy pillanataért megrontanám életemet? Nem, az én lelkemet tiszta tűz fogja elemészteni. Uram, minden emberben megvan az emberi fajnak lelkivilága; de olyan lelkivilág, melyben sziv van és a mely kielégíti természetünk minden kívánságait s a melynek dallamos összhangja csak az érzelmek hatásától indul meg, olyan lelkivilágunk nincs kétszer életünkben. A jövőm irtóztató, ezt tudom: az asszony semmi szerelem nélkül; a szépség semmi örömök és gyönyörök nélkül, de nem kárhozná-e a világ a boldogságomat, ha még egyszer részemül jutna?

»Becsületes és becsült anyával tartozom leányomnak. Ah, vasgyűrűbe kerültem, melyből nem tudok gyalázat nélkül kiszabadulni. A jutalom nélkül betöltött családi kötelességek untatni fognak! átkozni fogom az életemet; de a leányom legalább szépet és jót fog gondolni anyjáról. Az erénynek kincseivel fogom megajándékozni, hogy kárpótoljam a szeretet kincseiért, melyektől megfosztottam. Azért sem kívánok élni, hogy élvezzem az örömeket, melyeket az anyáknak gyermekük boldogsága ad. Nem hiszek a boldogságban. Mi lesz Heléne sorsa? Semmi kétség, az, a mi az enyém. Mily eszközeik vannak az anyáknak arra, hogy leányukat biztosítsák, hogy az az ember, a kire rábizzák gyermeküket, szivük szerint való férj lesz. Ön is megveti, ugy-e, azokat a szegény teremtéseket, a kik néhány tallérért eladják magukat akármelyik férfiúnak, a ki elébük kerül: az éhség és a szükség fölmentik e hamar muló egyesüléseket; a társadalom ellenben tűri és bátorítja azt a még sokkal borzasztóbb, gyors és közvetlen egyesülést, mikor egy ártatlan, tiszta fiatal leány egy férfival egyesül, a kit még három hónap óta sem ismer. Az ilyen szegény leány el van adva egész életére. Az igaz, hogy magas áron. És ha már nem is adnak ezeknek a leányoknak semmiféle kárpótlást fájdalomkért, legalább megbecsülnék és tisztelnék őket; de nem, a világ megrágalmazza még a legerényesebb asszonyt is. Ha mindkét oldaláról tekintjük, ez a mi sorsunk: nyilvános prostitúció és gyalázat, titkos prostitúció és boldogtalanság. A sok szegény leány pedig, a kinek nincs hozománya, esztét vesztí és meghal; az ő számukra nincs irgalom! A szépségnek, az erénynek nincs becse az önök emberi bazárjában és az önzésnek ezt a barlangját önök társadalomnak nevezik! Tagadják hát ki az asszonyokat! Így legalább a természet egy törvényét töltik be, ha élettársukat a szivük vágya szerint választhatják ki és vehetik nőül.«

- Asszonyom, szavai arról győznek meg, hogy sem a családi szellem, sem a vallásos szellem nem hat önre. Nem is fog ön ingadozni a társadalom önzése, mely sérti önt és annak a teremtésnek önzése közt, a ki önt gyönyörökkel biztatja.

- Hát van család, uram? Tagadom, hogy volna család egy olyan társadalomban, mely az atya vagy anya halálával fölosztja a vagyont s kinek-kinek azt mondja, hogy menjen a maga utjára-dolgára. A család csak időleges és véletlen társulás, melyet a halál egyszerre szétoszlat. Törvényeink szétszakgatták és megsemmisítették a családokat s nemzetségeket, az örökölt vagyonokat, a példaképek és hagyományok maradandóságát. Nem látok magam körül mást, csak romladékokat.

- Asszonyom, ön nem fog megtérni istenhez, csak akkor, a mikor isten keze rá fog önre nehezedni és kívánom, hogy legyen elég ideje, hogy megbékéljen a lelke istennel. Mikor vigasztalást keres, a föld felé fordítja tekintetét, a helyett, hogy ég felé emelné szemeit. Az álbölcselet és a személyes érdek megtámadták az ön szívet; ön süket a vallás hangjával szemben, mint e hitetlen századnak gyermekei általában. A világ gyönyörei csak szenvedéseket szülnek. Szenvédeéseit más szenvedések fogják felváltani, ez az egész.

- Meg fogom hazudtolni ezt a jóslatát, - felelte a márkiné keserű mosolylyal, - hü lesznek ahhoz, a ki meghalt értem.

- A fájdalom, - válaszolta a lelkész, - csak az oly lelkekben képes megélni, a melyeket a vallás előkészített rá.

A lelkész alázatosan lesütötte szemeit, hogy észre ne vehesse a márkiné a kétségeket, melyek a tekintetében talán kifejeződnek. A márkiné ajkain kifakadt panaszok erélyessége elszomorította a lelkészt. Ismervén az emberi énnnek ezerféle alakjait, nem remélte, hogy megtérítheti s megindíthatja ezt a szívet, melyet a balsors kiszáritott, a helyett, hogy meglágyított volna és melyben az égi Magvető magszeme nem foganhatott meg, mert e szív édes-lágy hangját elfojtotta az önzésnek nagy és irtóztató kiáltozása. Mégis apostoli állhatatosságot tanusított a lelkész és újra meg újra eljött; mindig az a reménység vezette a márkinéhez, hogy isten felé fordíthatja ezt a nemes és büszke lelket; de elvesztette bátorságát, mikor egy napon észrevette, hogy a márkiné csak azért szeret társalogni vele, mert édesen esik a lelkének, hogy arról beszélhet, a ki nincs többé. Nem akarta lealázní hivatását azzal, hogy egy szenvedély kerítőjévé teszi magát; abbahagyta a bizalmas beszélgetéseket és fokról-fokra visszatért a társalgás alakiságaihoz és közhelyeihez.

Eljött a tavasz. A márkiné szórakozásokat lelt mélységes szomorúsága számára; egyéb dolga nem lévén, birtokával foglalkozott, melyen kedvtelésből egy s más munkákat rendelt el.

Október havában elhagyta saint-langei ódon kastélyát, a hol ismét üdév és széppé lett, tétlen lévén a fájdalma, mely eleinte heves és erős volt, mint egy erős kézzel kivetett discos, majd pedig elhalódott a melankóliában, a mint megáll a discos fokról-fokra gyengülő lengések után. A melankólia hasonló erkölcsi lengések sorozatából áll, melyeknek elseje a kétségbeeséssel, utolsója pedig az örömmel határos; a fiatal korban a melankólia a virradat szürkülete; vénségben az esté.

Mikor a kastély urasszonyának hintója áthaladt a falun, a márkiné fogadta a lelkész köszönését, ki éppen vissza ment a templomból a paplakba; de viszonzván a köszönést, a márkiné lesütötte szemeit és elfordította a fejét, hogy ne lássa az öreg embert. A lelkész nagyon is helyes véleményyt alkotott magának erről a szegény ephesusi Artemisről.

(Vége az első kötetnek.)

MÁSODIK KÖTET

I. Harminczéves korban.

Egy nagy reményekkel biztató fiatal ember, a ki ama történeti családok egyikéből származott, melyeknek neve az új törvények daczára is bensőleg össze van fűzve Franciaország dicsőségével, bálon volt Firmiani asszonynál. Ez a hölgy két-három nápolyi barátnőjéhez ajánlóleveleket adott a fiatal embernek. Charles de Vandenesse - így hívták a fiatal embert - eljött az ajánlásokat megköszönni és búcsut venni. Miután több küldetést ügyesen végzett el, Vandenesset néhány nap előtt beosztották a laibachi kongresszusra küldött teljhatalmu miniszterünk mellé; a fiatal ember fel akarta használni a jó alkalmat, tanulmányozni akarta Itáliát. Ez a bál neki olyan bucsuzásféle volt Páris gyönyörűségeitől, ettől a gyors élettől, a gondolatoknak és élvezeteknek ettől a forgatagától, melyet elég gyakran rágalmazunk, de melynek odaadnunk magunkat olyan édes. Charles de Vandenesse három esztendő óta megszokta, hogy beköszöntsön az európai nagyvárosokba s aztán ismét távozzék belőlük a szerint, a mint diplomata pályájának szeszélyei kívánták. Így hát nem igen volt miért bánkódnia, mikor távozni készült Párisból. Az asszonyok már nem keltettek benne semmiféle benyomást; lehet, hogy azért, mert azt vélte, hogy egy igazi szenvedély tulságos sok helyet s időt foglalna el egy politikus életéből. Lehet, hogy azért, mert a felületes udvarlás kicsinyességeit erős lélekhez nem méltó foglalkozásnak tekintette.

Franciaországban egyetlen férfi sem akarja, ha egészen közönséges is, hogy csak szellemes embernek tartsák s nem többnek. Így Charles is fiatal kora daczára - még alig volt harminczéves - a filozófusok módjára megszokta, hogy eszméket, következményeket és módokat lásson ott, a hol a magakorabeli emberek érzelmeket, élvezeteket és illúziókat látnak. A fiataloknál természetes tüzet és hevülést visszafojtotta mélyébe a lelkének, melyet a természet nagynak és nemesnek teremtett. Arra iparkodott, hogy hidegen számító tudjon lenni s hogy vonzó, kedves modorba, szeretetreméltó formákba, csábító mesterkedésekbe öltöztesse azokat az erkölcsi kincseket, melyekkel a véletlen megáldotta. Az ilyen feladatot a nagyratörés szokta maga elé tűzni; de szomorú feladat az ilyen vállalkozás, melynek egyedüli célja elérni azt, a mit manapság *szép állásnak* szoktunk nevezni.

Egy utolsó pillantást vetett a szalónokra, melyekben járta a táncz. Mielőtt távozott a bálból, úgy látszik, magával akarta vinni lelkében az ünnepség képét, valamint a néző sem megy ki az Operában a páholyból a nélkül, hogy még egyszer meg ne tekintené a darabot befejező látványos képet. De könnyen érthető, Vandenesse miért tekintette át ezt a minden ízében francia mozgást-forgást, ezt a párisi ünnepies fényt-csillogást és ezeket a nevető arcokat. Gondolatban összehasonlította ezeket az arcokat azokkal az új ábrázatokkal, azokkal a tarka és színes jelenetekkel, melyek Nápolyban várnak rá. Néhány napot ugyanis Nápolyban szándékozott tölteni, mielőtt állását elfoglalja. Ugy látszott, hogy ezt a változatos és oly hamar kitanulmányozott Franciaországot összehasonlította egy olyan országgal, melynek szokásait és tájait eddig csak egymásnak ellentmondó hallomásokból, vagy többé-kevésbbé rosszul megírt könyvekből ismerte. Elég poétikus, de manapság már egészen közönségesse vált egy s más gondolatok jártak át most a fején és szóltak tudta nélkül szívének titkos vágyaihoz, mely inkább követelő volt, mint magaunt, inkább el nem foglalt volt, mint üres vagy eltompult.

- Ime - így szólt magához - ezek itt Páris legelegánsabb, leggazdagabb, legelőkelőbb asszonyai. Itt vannak a nap hősei, a szószékeknek, az arisztokracziának, az irodalomnak híres alakjai; ott művészek állnak, amott meg a hatalom emberei. És mégis csak apró, kicsinyes cselszövéseket látok, halvaszületett szerelmeket, semmitmondó mosolyokat, ok nélkül való s kicsinylő lenézéseket, tűz nélkül való tekinteteket; sok szellemet, melyet azonban haszontalanul, céltalanul pazarolnak el. Mind e fehér és rózsás arcok nem annyira élvezetet, mint

szórakozásokat keresnek. Semmiféle indulat nem igaz itt. Ha csak jól feltüzött tollakat kívánsz, vagy friss fátvolt, vagy csinos öltözékeket, vagy ingatag asszonyokat; ha az életet nem nézed egyébnek, mint felületes látszatnak, melyben csupa virág terem a számodra: ime, akkor ez a te világod. De itt elégedjél aztán meg ezekkel a jelentésnélkül való, üres frázisokkal, ezekkel az elragadó arcfintorításokkal és ne kíváncsi, hogy a szívekben érzelm is legyen. Nos, legalább én irtózom ezektől az izetlen, apró-cseprő cselszövényektől, melyek célja-vége házasságok összeboronálása, alprefectségeknek vagy főadószedői állásoknak megszerzése, vagy ha szerelem forog szóban, bizonyára csak titkos összejátszások és meg egyezések vannak itt, mert az emberek legnagyobbbrészt szégyenlik a szenvedélyüket. Nem látok e beszédes arcok közt egyetlen egyet sem, mely megbánásféle gondolattól megszállt lélekre vallana. Itt a megbánás, vagy a boldogtalanság szégyenkezik és tréfálkozások alá rejtőzik. Nem látok itt egyetlen egy asszonyt sem, a kivel szívesen szállnék harczba és a ki örvénybe tudna rántani. Hol találhatni erényt Párisban? A tör itt ritkaság, melyet aranszegre akasztanak és csinos tokban díszként tartogatnak. Asszonyok, eszmék, érzelmek itt egymásra vallanak. Személyek nincsenek többé, mert az egyéniségek eltűntek. Rangok, szellemek, gazdagságok egyenlővé lettek, s valamennyien fekete ruhát öltöztünk, mintha a halott Franciaországot gyászolnók. A magunkkal egyenlőket nem szeretjük. Két szerelmes között kell, hogy elhárítandó különbségek és áthidalandó távolságok legyenek. A szerelemnek ez a vonzó bája eloszolt az 1789. esztendőben. A politikai rendszernek unalmunk és izetlen szokásaink az eredménye. Itáliában legalább minden még épp megfordítva van. Az asszonyok ott még ártalmas, gonosz teremtmények, veszedelmes szírének, a kik nem okosak s a kiknek nincs más logikájuk, mint a melyet vonzalmaik és érzéki vágyaik sugálnak nekik és a kiktől félni kell, mint a tigristől...

Firmiani asszony azonban félbeszakította ezt a lelki monológot, melynek ezer meg ezer egymásnak ellentmondó, befejezetlen eszméit szóval kifejezni nem lehet. Az álmodozásnak egész becse épp határozatlan voltában van; mert hisz az álmodozás az agynak amolyan párás gőzölése.

- Be akarom mutatni - szólt Firmiani asszony, megfogva Vandenesse karját - egy asszonynak, a ki azok után, a miket hallott önről, nagyon szeretné önt megismerni.

Bevezette az ifjút egy szomszédos szobába, a hol egy mozdulattal, egy mosolylyal és egy valódi párisi tekintettel rámutatott egy asszonynak, a ki a kandalló sarkánál ült.

- Ki ez a hölgy? - kérdezte Vandenesse gróf élénken.

- Bizonyosan már nem egyszer beszélgetett ön erről az asszonnyal; dicsérte vagy megszólta. Elhagyatott magányban él ez az asszony: valóságos rejtély.

- Ha volt ebben az életben valaha irgalom önben, asszonyom, mondja meg nekem e hölgy nevét.

- D'Aiglemont márkiné.

- Leczkét fogok venni a márkinétól: egészen közepes férjét meg tudta tenni Franciaország pairjének; e mindenképpen jelentéktelen emberből politikai kapacitást tudott csinálni. De mondja, elhiszi ön, a mit néhány asszony hirdetget: hogy Grenville lord a márkinéért halt meg?

- Lehet. Azóta a kaland óta, mely lehet, hogy megtörtént, lehet, hogy nem, ez a szegény asszony nagyon megváltozott. Még nem tért vissza a világba. És nagy dolog Párisban hat évi állhatatosság! Hogy most itt látja...

Firmiani asszony nem folytatta a mondatot; hanem azután ravasz arczczal hozzáfűzte szavaihoz:

- Elfeledtem, hogy hallgatnom kell. Csevegjen vele.

Charles egy perczig mozdulatlan maradt, könnyedén odatámaszkodván az ajtófélfához és elmélyedt ennek az asszonynak a nézésébe, a ki híressé lett a nélkül, hogy bárki számot tudna róla adni, hogy min alapszik a híressége. A világban sok ilyen sajátságos félszepség esik meg. D'Aiglemont asszony híressége sem volt különösebb jelenség, mint azoknak a férfiaknak hire, a kik állandóan valami ismeretlen munkán dolgoznak: statisztikusok, a kiket mély elméknek tartanak számításaik folytán, melyeket óvakodnak nyilvánosságra hozni; politikusok, a kik hírüket egy újságcikknek köszönik; írók és művészek, a kiknek művei mindig az asztalfiókban maradnak; tudósok azok szemében, a kik nem konyítanak a tudományokhoz, a mint Sganarelle is jól tudna latinul azok előtt, a kik egy szót se tudnak latinul; szóval olyan férfiak, a kiknek a világ egyetértőleg valami tekintetben jelentőséget tulajdonít vagy a művészetek világában, vagy a fontos politikai hivatások terén. Ezt a sajátságos mondást: *Ez valami specialitás*, mintha ezek a politikai és irodalmi fejetlenek-eszetlenek részére találták volna ki.

Charles hosszabb ideig maradt így, gondolataiba mélyedve, semmint akarta volna; bosszankodott önmagára, hogy egy asszony ennyire elfoglalta az eszét-lelkét; és ennek az asszonynak a jelenléte megczáfolta azokat a gondolatokat, melyek egy percczel előbb fogantak a fiatal diplomatóban, mikor végigtekintett a báltermen.

A márkiné, a ki ekkor már elérte a harmincz évet, bár kissé betegesnek látszott, szép és ritkamód finom s gyöngéd külsővel birt. A legnagyobb bájt valójának az arczvonásai adták, melyeknek nyugodtsága csodás lelki mélységre vallott.

A szeme csupa fényesség; de mintha valami állandó gondolat ezt a fényességet befátyolozta volna. Lázás életről s végtelen lemondásról tanuskodtak e szemek. Pillái, melyeket mindig szűziesen lebecsátott a föld felé, ritkán vetődtek föl. Ha maga körül tekintett, valami szomorú mozdulat kíséretében cselekedte és azt hinnéd, hogy szemeinek tüzét valami titkos belső szemlélődésre tartogatja. Még az emelkedettebb lelkű férfiak is mind sajátos módon vonzódtak e bájos és csendes asszonyhoz. Ha az elme iparkodott kitalálni sejtelmeit annak az örök visszahatásnak, mely ez asszonynak a jelenében a múlt iránt s a nagyvilági társaság közepett a magányosság iránt megnyilatkozott, a lélek nem kevesebb érdeklődéssel iparkodott behatolni titkaiba e szívnak, mely bizonyos tekintetben büszke volt szenvedéseire. Nem volt ez asszonyon semmi, a mi meghazudtolta volna azokat a gondolatokat, melyeket mindjárt az első látásra keltett. Mint majdnem valamennyi asszony, a kinek nagyon hosszú haja van, a márkiné halavány és teljesen fehér volt. Bőre pazarul finom volt; ez a jelenség, mely ritkán csal, arra vallott, hogy a márkinében igazi érzékiség lakozik; ezt arczvonásai is igazolják, melyekben megvolt az a csodás tökéletesség, melyet a kínai festők szoktak adni fantasztikus alakjaiknak. A nyaka talán kissé hosszú is volt; de az ilyenfajta nyak a legkedvesebb; az asszonyi fej mozgását szinte hasonlóná teszi a kigyó testének bűvöletes hullámvásáraihoz. Ha nem lenne annyi ezer jel közül egyetlen egy sem, melylyel a legalakoskodóbb jellemek is megnyilvánulnak a szemlélő előtt, elég volna figyelmesen tanulmányozni a fej mozdulatait s a nyaknak olyan változatos és annyira kifejező hajladozásait: ezekből is meg lehet ítélni egy asszony egyéniségét.

D'Aiglemont asszonynál a külső összhangban volt az egész valóján uralkodó gondolattal. Széles hajfonatai a fején magas koronát alkottak, melyben nem ékeskedett semmiféle disz; mert a márkiné, úgy látszott, örökre bucsut mondott az öltözködésnél szokásos asszonyi mesterkedéseknek. S nem lehetett rajta sohase fölfedezni a kaczérságnak apró számításait sem, melyek sok asszony jó hírének ártanak meg. De bármily egyszerű és szerény volt is az öltözete, a dereka nem rejtette el teljesen természetének előkelő finomságát.

Hosszu ruhájának fő disze a kitünő szabás volt, és ha szabad eszmét keresni a szövet rendezésében, mondhatni, hogy a ruha számos, de egyszerű redője nemes méltóságot adott a

márkiné megjelenésének. Mégis azzal a kényes gonddal, melyet a kezére és a lábára fordított, a márkiné is elárulta az eltörülhetetlen asszonyi gyöngeségeket; szívesen vonzotta is a szemeket kezeire és lábaira, de azért még rosszakaratubb vetélytársa se mondhatta a mozdulatait mesterkélteknek, olyan önkénteleneknek látszottak e mozdulatok, mintha gyermekkorától megszokta volna így tartani s mozgatni a kezét és a lábát. A kacérságnak ezt a kis nyomát is jóvá tette bájos könnyedségével. A jellemző vonások e tömegére, ez apróságoknak összességére, melyek széppé vagy rúttá, vonzóvá vagy kellemetlenné tudnak tenni egy asszonyt, csak épp utalni lehet, kivált mikor, mint d'Aiglemont asszonynál is, a lélek kapcsolja össze mind e részleteket és bájos egységbe vonja valamennyit. A márkiné testtartása is tökéletes összhangban volt az arcza kifejezésével és öltözkéivel. Csak bizonyos korban és csak bizonyos kiválasztott asszonyok tudják kifejezővé tenni testtartásukat. Vajjon a fájdalom-e, vagy a boldogság-e az, a mi a harminczéves asszonyt, a boldog, vagy boldogtalan asszonyt megtanítja e kifejező tartás titkára? Ez örökké élő talány marad, melyet kiki a maga vágyai vagy reményei, vagy gondolkodása módjához képest magyaráz. A hogy a márkiné két könyökét a széke karjaira támasztotta és mindegyik kezének ujjahegyeit összefogta, mintha játszának; a nyakának hajlása, a mint fáradt, de hajlékony teste hanyag elegáncziával könnyedén ott pihent a karos-székekben; lábainak előrenyújtása; egész testtartásának gondtalan kényelmesége; lankadsággal teli mozdulatai: mindez olyan asszonyra vallott, a kit nem igen érdekel ez az élet; a ki soha nem ismerte a szerelem gyönyöreit, de álmodott róluk és a ki meghajlik emlékeinek terhe alatt; olyan asszonyra, a ki régóta kétségbeesett a jövője és jómaga fölött; olyan asszonyra, a kinek a szíve nincs elfoglalva s a ki ezt az ürességet a legridegebb semmisségnek tekinti.

Charles de Vandenesse csodálta ezt a remek képet, de azt hitte, hogy ez a kép is az asszonyi tetszeni akarás mesterségének terméke, mely mesterség ezuttal sokkal ügyesebben nyilatkozott meg, mint az átlagos, mindennapi asszonyoknál szokott. Mikor legelőször vetett pillantást erre az asszonyra, a kit eddig még nem látott, a fiatal diplomata mindjárt fölismerte a férj és feleség közti aránytalanságot, vagy használjuk a helyes kifejezést, a kettő közti összeférhetetlenséget, mely sokkal határozottabb és erősebb volt, semhogy a márkiné szerethette volna a férjét. De d'Aiglemont asszony kifogástalanul viselkedett; és az erényessége még nagyobb becsüvé tette mindazokat a titokzatosságokat, melyeket, a ki ez asszonyt megfigyelte, bizonyára megsejthetett benne.

Mikor a meglepődés keltette első indulata elmúlt, Vandenesse tanakodott, hogy mi módon ereszkedhetnék legalkalmasabb módon szóba d'Aiglemont asszonynyal; és egy egész közkeletű diplomata-cselből elhatározta, hogy zavarba hozza a márkinét, hogy így megtudhassa, miként fogad ez valami badarságot.

- Asszonyom, - szólt, leülve a márkiné mellé, - egy reám nézve szerencsés indiskrécióból értesültem, hogy az a szerencse ért... nem tudom, minek köszönhetem... hogy figyelmével tüntetett ki. Annál inkább is hálával tartozom ezért, mert ilyen kegyben még nem volt részem. És ön lesz felelős egy hibáért: tudniillik azért, hogy ezentul nem akarok többé szerény lenni...

- Nincs igaza, uram, - felelte a márkiné. - Azokra kell bízni a hiuságot, a kiknek nincs egyebük, mivel büszkélkedni.

Most a márkiné és a fiatal ember közt társalgás fejlett ki, mely, mint az már szokás, egy pillanat alatt a tárgyak egész sokaságára kiterjeszkedett: festőművészetre, zenére, irodalomra, politikára, személyekre, eseményekre, dolgokra. Majd észrevétlen átmenettel a francziák és más nemzetbeliek csevegésének örök tárgyához, a szerelemhez, az érzelmekhez és az asszonyokhoz értek el.

- Rabszolgák vagyunk mi, asszonyok.

- Nem rabszolgák... királynők!

Charlesnak és a márkinének többé-kevésbé szellemes szavai visszavezethetők erre az egyszerű párbeszédre, mely foglaltatja a jelenben és a jövőben minden e tárgyról folyó beszélgetésnek. És ez a párbeszéd egy bizonyos időpontban mindig ezt akarja kifejezni:

- Szeress!

- Szeretni foglak!

- Asszonyom, - szólt Charles de Vandenesse nyájasan, - ezután, hogy önnel csevegtem, igazán sajnálnom kell, hogy elhagyom Párist. Ilyen szellemes percekben nem lesz részem Itáliában, mint most volt az ön társaságában.

- De talán rá fog akadni, uram, Itáliában a boldogságra. És ez többet ér mindazoknál a hamis vagy igaz, de mindig szellemes ötleteknél, melyeket Párisban az emberek esténként egymásra pazarolnak.

Mielőtt elköszönt a márkinétől, Charles engedelmet kapott, hogy bucsuzóra meglátogathassa a márkinét. És mikor este lefekvéskor s másnap egész nap nem tudta elűzni fejéből ez asszonynak az emlékét: boldognak érezte magát, hogy viselkedésének meg tudta adni az őszinteség színét. Majd kérdezte magától, miért tüntette ki a márkiné? S mi lehetett a szándéka, mikor kijelentette, hogy szívesen látja viszont? És egyre keresett magyarázatokat, kimeríthetetlenül. Majd azt hitte, hogy megtalálta e sajátságos dolog okait. És belemámorosodott a reménybe, vagy ismét lehűlt, a szerint, a milyen magyarázatot adott a márkiné ez udvarias, de Párisban éppen nem szokatlan kívánságának. Majd mindent, de mindent, majd meg semmit se látott benne. Végül aztán ellent akart állani annak az érzelemnek, mely a márkiné felé vonta. De mégis elment a márkinéhez.

Vannak gondolatok, melyeknek engedelmeskedünk, a nélkül, hogy ismernők és felfognók őket: tudtunk nélkül élnek bennünk. Ámbár ez a megjegyzés inkább paradoxnak látszik, mint igaznak, minden őszinte ember ezer meg ezer bizonyítékát lelte éltében e gondolatnak. Charles, mikor a márkinéhez ment, a lelkében már előzetesen élő valamely gondolatnak engedelmeskedett, mely gondolatnak a később támadó tapasztalat és tudat csak érzékelhető alakban való kifejlődése. A harminczéves asszonynak ellenállhatatlan bájai vannak egy fiatal ember számára, nincs semmi, a mi természetesebb, a mi erősebben kialakult, a mi előreláthatóbb, mint a mély vonzalom, egy olyan asszony, mint a márkiné s egy olyan fiatal ember közt, mint a milyen Vandenesse; a minek annyi példája akadt már a világban. Csakugyan: a fiatal, ártatlan leányban sokkal több az illúzió, sokkal több a tapasztalatlanság és nemes gyöngédségének sokkal több része van a szerelmében, semhogy egy fiatal emberre nézve nagyon hizelgő lehetne egy fiatal leány szerelme; az asszony azonban ismeri egész nagyságát annak az áldozatnak, melyet szerelméért hoznia kell. Mig az egyiket a kíváncsiság, vagy minden szerelemtől idegen csábitgatások ragadják el; a másik öntudatos szerelemnek enged. Az egyik enged, a másik választ. És ez a választás nem végtelen hizelgés-e arra nézve, a kit ér? Mikor a tapasztalt asszony, a ki a tudást szinte mindig drágán vásárolta meg szenvedései árán, oda adja magát, úgy látszik, mintha többet adna magamagánál; a tapasztalatlan, hiszékeny fiatal leány azonban, minthogy nem tud semmit, nem bír semmit se összemérni, se méltatni; elfogadja a szerelmet s kitanulmányozza. Az egyik oktat bennünket és tanácsokat ad abban a korban, a melyben még szeretjük magunkat vezetetni s a melyben az engedelmisség még élvezet; a másik maga akar mindent tanulni és naivnak mutatkozik ott, mikor az egyik gyengéd. A leány egyetlen egy diadalt ad, az asszony folytonos küzdelmekre kénytet. Az első csak sirni és örülni tud, a második érzéki gyönyöröket és lelkiismereti furdalásokat érez. Hogy egy fiatal leány a szeretődde legyen, nagyon romlottnak kell lennie; s az ember irtózva hagyja el; az asszonynak ellenben ezerféle eszköze van, hogy befolyását, hatalmát és méltóságát

egyaránt meg tudja őrizni. Az egyik nagyon engedelmes lévén, a nyugalom szomorú biztosságát adja meg, a másik sokkal többet veszít, semhogy meg ne követelné a szerelem ezerféle változatosságait. Az egyik csak önmagát becsteleníti meg, a másik egy egész család becsületét teszi tönkre érted. A fiatal leánynak csak egyetlen egy kaczérsága van és azt hiszi, hogy mindent kimondott, mihelyt levetette a ruháját; az asszonynak ellenben számtalan kaczérsága van és ezer meg ezer fátyol alá tud rejtőzni. Végül pedig: az asszony minden hiúságodnak hizeleg, a tapasztalatlan leány, a ki még kezdő, csak egynek. Aztán meg a harminczéves asszonyban határozatlanságok, aggodalmak, félelmek, nyugtalanságok és viharok támadnak; ilyesmi egy fiatal leány szerelmében sohasem fordulnak elő. Az asszony e korba jutva, azt követeli a fiatal embertől, hogy szerezze vissza neki azt a becsülést, melyet maga feláldozott; csak szerelmeséért él, csak szerelme jövőjével foglalkozik, szép életet kíván teremteni neki, dicsőségessé akarja tenni sorsát; engedelmeskedik szerelmesének, kéri, parancsol neki, megalázkodik és fölemelkedik s ezer meg ezer alkalommal tud vigasztalni, mikor a fiatal leány nem tud egyebet, csak nyögdécselni, sóhajtozni. És helyzetének mindez előnyeik kívül a harminczéves asszony tud úgy viselkedni, mint egy fiatal leány.

Minden szerepet el tud játszani, tud szemérmes lenni, sőt még szenvedéseivel is szépíteni tudja magát. Megmérhetetlen különbség van a kettő közt, mint van az előrelátott és előre-láthatatlan, vagy az erő és gyöngeség között. A harminczéves asszony mindent ki tud elégíteni, a fiatal ártatlan leány ellenben nem elégíthet ki semmit, mert akkor nem fiatal s nem ártatlan s nem leány többé.

Mindezek a gondolatok föltámadnak a fiatal emberek szívében és a legerősebb szenvedélyt fejlesztik ki, mely szenvedély az erkölcsök által mesterségesen teremtett érzelmeket a természet fakasztotta valódi érzelmekkel egyesíti.

A legfőbb és legdöntőbb lépés egy asszony életében az, amelyet az asszony maga mindig a legjelentéktelenebbnek tart. Ha férjhez megy, nem önmagáé többé; királynője és rabszolgája a házi tüzhelynek. Az asszony illethetetlen szentsége nem egyeztethető össze a világi kötelességekkel és szabadságokkal. Emancipálni az asszonyokat annyi, mint megrontani az asszonyokat. A ki megadja egy idegennek a jogot, hogy belépjen a család szentélyébe, nem bizza-e magát annak az idegennek kényére-kedvére? És ha az asszony nemcsak belépni engedi, de behívja-vonzza az idegent a családi szentélybe, nem véték-e ez, vagy hogy szabatosabban beszéljünk, nem kezdete-e ez egy vétéknek? El kell fogadni ezt az elméletet egész szigorában, vagy jogosoknak kell nyilvánítani a szenvedélyeket. Mindeztideig Franciaországban a társadalom meg tudta találni, hogy mi a *mezzo termine*, a középut: nevetett azon, a kité a sors utolért. Mint a spártaiak, a kik csak az ügyetlenséget büntették, a francia társadalom is megengedte a lopást. És talán nagyon okos is ez a rendszer. Az általános megvetés a legszigorubb büntetés; mert az asszony szívére éri.

Az asszonyok sokat adnak arra s kell is, hogy adjanak, hogy a világ tisztelje-becsülje őket; mert e becsülés nélkül nem élhetnek; az első érzelmek is, melyet a szerelemtől kívánnak: a becsülés. A legromlottabb asszony is, mikor eladja jövőjét, legelőbb is fölmentést követel a múltja számára és azt iparkodik elhítni szerelmesével, hogy az ellenállhatatlan boldogságokért azt a tiszteletet és becsülést adja cserébe, melyet a világ meg fog tagadni tőle. Nincs asszony, a kiből, mikor először fogad egy fiatal embert a lakásán és egyedül van vele, ne foganna meg néhány ilyes gondolat, kívánság, ha az a fiatal ember olyan csinos és férfias és olyan okos, mint Charles de Vandenesse. Hasonlóképpen kevés fiatal ember mulaszt el ilyenkor titkos vágyakat alapítani ezer meg ezer gondolatra, melyekkel mentegetni próbálják velük született szerelmüket, melylyel a szép, szellemes és boldogtalan asszonyokért hevülnek, a milyen d'Aiglemont asszony is. A márkinét is, mikor Vandenesse urat bejelentették, némi zavartság fogta el: a fiatal ember pedig szinte szemérmes és félénk lett, daczára föllépése

biztosságának, mely a diplomata létére szinte jól betanult szokása volt. De a márkiné mihamar fel tudta öltetni azt a mosolygó arcot és azt a szíves magatartást, a melylyel magukat az asszonyok hiuságuk megnyilatkozása ellen védeni szokták. Az ilyen magatartás kizár minden hátsó gondolatot és hogy úgy mondjuk, beleavatkozik az érzelembe is, csillapítva azt az udvariasság külsőségeivel. Ebben a kétértelmű magatartásban az asszonyok addig meg tudnak maradni, a meddig akarnak; amolyan keresztut ez, mely egyaránt vezet a tisztelethez, a közönységhez, a bámulathoz, vagy a szenvedélyhez. Csak harminczéves korában tud az asszony ily helyzetben igazán ügyesen viselkedni. Tud ily helyzetben nevetni, tréfálni és ellágyulni, a nélkül, hogy kompromittálná magát. Ekkor megvan benne már a kellő tapintat és ügyesség, hogy bele tudjon kapni a férfinál az összes érzékeny húrokba és ki tudja tanulmányozni a hangokat, melyeket e húrokból fakasztani lehet. Az asszony hallgatása ekkor épp oly veszedelmes, mint a beszéde. E korban sohase tudod kitalálni, hogy az asszony őszinte-e vagy hamis, hogy tréfát üz-e belőled, vagy igaz érzelmeket fejez-e ki vallomásaiban. Megadja neked a jogot, hogy küzdelembe bocsátkozzál vele, de azután egy szóval, egy tekintettel, vagy egy mozdulattal, melynek hatalmát maga nagyon jól ismeri, egyszerre bezárja és eltiltja a küzdelmet, elhanyagol és ura marad titkodnak s ha akar, feláldozhat egy tréfának, s ha akar, tovább is foglalkozik veled, mert egyképen védi a maga gyenge volta és a te erőd. Ámbár a márkiné ez első látogatás alatt semleges álláspontra helyezkedett, ezen is meg tudta őrizni előkelő női méltóságát. Mint valami könnyű felleg, mely kissé eltakarja a napot, úgy lebegtek titkolt fájdalmai mesterkélt derűtsége fölött. Vandenesse, kit eddig ismeretlen gyönyörűség hatott át e látogatás alatt, távozott; de megmaradt benne az a meggyőződés, hogy a márkiné azok az asszonyok közül való, a kiknek meghódítása sokkal nagyobb árba kerül, semhogy az ember vállalkozhatnék arra, hogy beléjük szeressen.

És távozóban így szólt magához:

- Ez olyan érzelem volna, melynek senki se láthatja be a végét. Az ilyen viszony kifáraszt egy törekvő attasét. Pedig ha igazán akarnám...

Ez a végzetes: *Ha igazán akarnám....* mindig veszte volt a csökönyös embereknek. Franciaországban az önzés mindig szenvedélybe visz. Charles újra eljött d'Aiglemont asszonyhoz és úgy tapasztalta, - legalább úgy hitte, hogy azt tapasztalta, - hogy a márkiné szívesen társalog vele. A helyett, hogy naivul átengedte volna magát a szerelem boldogságának, kettős szerepet akart most játszani. Szenvédeyesnek iparkodott mutatkozni, hogy aztán hidegen bonczolgathassa e cselének lefolyását; szerelmes és diplomata akart lenni egyszerre.

De lelkes volt és fiatal s ennek a bonczolgotó vizsgálatnak végtelen szerelemre kellett vezetnie; mert a márkiné, akár mesterségesen, akár természetből, erősebb volt a fiatal embernél. Valahányszor távozott d'Aiglemont asszonytól, Charles megmaradt bizalmatlanságában és egyre fejlődő érzelmeit, melyek a lelkét áthatották, szigorú vizsgálatnak vetette alá, mely megölte felbuzdult indulatait.

- Ma - mondta magához a harmadik látogatásnál - értésemre adta ez az asszony, hogy nagyon boldogtalannak, egyedülvalónak érzi magát a világban; ha leánya nem volna, hő vágya volna meghalni. Teljes önmegadás nyilatkozott meg benne. Pedig én nem vagyok se a bátyja, se a gyóntatója, miért bizta hát reám szenvedéseinek titkát? Szeret.

Két nappal később, hazatérve márkinétől, a divatos erkölcsöket kezdte szapulni:

- A szerelem mindig rávall a maga századára. Az 1822-dik esztendőben doktrinär. Ahelyett, hogy, mint régen, tettekben nyilvánulna, vitatkoznak fölötté, értekeznek róla és szószékeken fejtegetik. Az asszonyok három eszközre szorítkoznak: legelőbb is kételkednek szenvedélyünkben és tagadják, hogy képesek volnánk úgy szeretni, mint ők. Kaczérság! Valóságos kihívás volt, a hogy a márkiné ma este velem szemben viselkedett. Azután nagyon boldog-

talánoknak tettetik magukat, hogy fölkeltsék természetűtől való nagylelkűségünket, vagy hiuságunkat. Mert nem hízog-e egy fiatal ember hiuságának, hogy megvigasztal egy nagyon boldogtalan asszonyt? Végül: valósággal mániájuk, hogy azt akarják elhíttetni, hogy még érintetlenül tiszták, szűzek. A márkiné talán azt hitte, hogy egészen kezdőnek tartom a szerelemben. Ugyálszik, becsületes jóhiszeműségemre alapítja ezt a kitűnő számítását.

De egy napon, miután kimerítette összes bizalmatlan gondolatait, azt kérdezte magától, hogy őszinte-e a márkiné? Hogy csak játssza-e a sok szenvedést? Miért tetteti az önmegadó lemondást? Hiszen teljes elhagyatottságban él és csendben lelkébe zárja fájdalmait, melyeket még egy-egy közbevetett szó többé-kevésbbé mesterkéltséggel hangsúlyozásával is alig sejtet. E percztől fogva Charles élénken érdeklődni kezdett d'Aiglemont asszony iránt. Mégis, mikor elment a szokásos találkozásra, arra az órára, mely kölcsönös ösztönük folytán mindkettejüknek szinte lelki szükségükké lett, Vandenesse még mindig inkább ravasznak, mint igaznak látta szerelmesét és az utolsó szó a lelkében mégis ez volt:

- Határozottan igen ügyes ez az asszony.

Belépett s látta a márkinét abban a szokott ülő helyzetében, mely csupa melankólia volt. A márkiné minden mozdulat nélkül fölemelte szemét s olyan nyílt tekintetet vetett rá, mely szinte mosolygásra hasonlított. D'Aiglemont asszony bizalmat és igazi barátságot fejezett ki e tekintetével, de szerelmet nem. Charles leült, de nem tudott semmit se mondani. Olyan érzélem indította meg, melynek nincs szava.

- Mi baja van? - kérdezte a márkiné gyöngéd hangon.

- Semmi.... De igen, - folytatta, - valami olyan dologra gondolok, a mi önnek bizonyára még nem jutott eszébe.

- És mi az?

- Az, hogy a kongresszusnak vége van.

- Hát el kellett volna önnek mennie a kongresszusra? - mondta a márkiné.

A kerek, határozott válasz lett volna a legékesszólóbb és a legügyesebb vallomás. De Charles nem tette meg. D'Aiglemont asszony arcza olyan tiszta és őszinte barátságot fejezett ki, hogy egyszerre széteszlott a hiuság minden számítása, a szerelem minden reménysége s a diplomata minden bizalmatlansága; nem tudta, vagy úgy látszott az arczáról, mintha nem tudná, hogy ez az ifju szereti és mikor Charles egészen megzavarodván, egy perczre magába szállt, kénytelen volt megvallania magának, hogy nem tett semmit, a miből joggal gondolhatná ez az asszony, hogy szereti. Vandenesse ur ez este alatt épp olyannak látta a márkinét, mint mindig: egyszerű, szives, fájdalmában igaz; boldog, hogy barátira lett, büszke, hogy akadt egy lélekre, mely megérti az ő lelkét; semmiben sem megy túl a határon és nem hiszi, hogy egy asszony el tudna másodszor is ragadtatódni; de megismerte a szerelmet és a szive még most is vérzik belé; nem képzeli, hogy a boldogság kétszer is meg tud mámorítani egy asszonyt, mert nem csak a szellemben hisz, hanem a lélekben is; és a szerelem maga nem csáb neki; de megenged minden nemes vonzalmat. E pillanatban Charles ismét ifjává lett; leigázta egy ily nagy jellem varázsa és be akarta lelkét avatni minden titkába ennek az életnek, melyet a véletlen hervasztott el, s nem valami vétek. D'Aiglemont asszony csak egyetlen egy pillantást vetett barátjára, mikor ez számon kérte, hogy miért nő egyre a lelkében a bánat, mely szépségébe belevarázsolja a szomorúság minden összhangját: de ez az egy mélységes tekintet olyan volt, mint a pecsét egy ünnepélyes szerződésen.

- Ne tegyen hozzám több ilyen kérdést, - felelte a márkiné. - Négy év előtt az, a ki szeretett, az egyetlen férfi, a kinek boldogságáért feláldoztam volna még önbecsülésemet is, egy épp ily téli napon meghalt; meghalt azért, hogy megmentse a becsületemet. Ez a szerelem fiatalon,

tisztán, illúziókkal telve szakadt meg. - Mielőtt rabjává lettem volna egy szenvedélynek... pedig a végzet ellenállhatatlanul egy nagy szenvedélyre szánt: már elcsábított az, a mi annyi ártatlan leánynak veszte: egy semmitérő férfi kellemes külsője. A házasság reményeimet egyiket a másik után szakasztotta le. Ma már elvesztettem törvényes boldogságomat és azt a boldogságot is, melyet bűnösnek szoktak nevezni: pedig a boldogságot még nem ismertem meg. Nem maradt meg a számomra semmi. Ha nem tudtam meghalni, legalább hünek kell maradnom emlékeimhez.

E szavaknál nem sirt; lesütötte szemeit és könnyedén fölhajlította ujjait, melyeket szokott módjára összekulcsolt. Egyszerűen beszélt, de a hangja, melyben épp oly mélységes kétségbeesés rezgett, mint a milyen mélységesnek látszott a szerelme, Charles szívéből kiüzött minden reményt.

Ez a néhány mondattal kifejezett, egy kézhajlással magyarázott rettenetes élet, ez az erős fájdalom ebben a gyöngé asszonyban, ez az örvény ebben a csinos fejben, végül a melankólia és a négy esztendő óta tartó gyász könyei, mind elbűvölték Vandenesset, a ki csendesen állt ott és törpének érezte magát ez előtt a nagy és nemes asszony előtt; nem látta többé a márkiné remek és tökéletes testi szépségeit, hanem csak a lelkét, mely ilyen hatalmasan válik ki. Találkozott hát végre azzal az ideális lényvel, melyről élénk képzeletű emberek álmodoznak s olyan vágyódva idéznek mindazok, a kik egész életüket beleárasztják egy szenvedélybe, lángoló vágygyal keresik és sok esetben meghalnak a nélkül, hogy részük lett volna ez álmodott kincsek gyönyörűségeiben.

Mikor hallotta ezt a nyelvet és mikor itt állott e magasztos szépség előtt, Charles szükeknek és korlátoltaknak tartotta a maga eszméit. Tehetetlen és képtelen lévén szavait ez egyszerű és mégis oly fenséges jelenet nagyságához mérni, nem tudott egyebet felelni, mint közhelyeket az asszonyok sorsáról:

- Asszonyom, az ember vagy feledje el fájdalmait, vagy ássa meg a maga sírját.

De az ész az érzelem mellett mindig szegényes és kicsinyes; az egyiknek természetesen határa van, mint mindennek, a mi valóságos, pozitív; a másik végtelen. Okoskodni ott, a hol éreznie kell: ez az érték és képesség nélkül való lelkek tulajdonsága. Vandenesse tehát hallgatott és hosszan nézte d'Aiglemont asszonyt; azután távozott. Rabjául esvén új eszméinek, melyek a lelki szemei előtt egyszerre megnövesztették ezt az asszonyt, hasonlított arra a festőre, a ki miután lemintázta a műterme közönséges modelljeit, egyszerre a híres *Mnémosyné*re akad, mely az ókori szobrok között legszebb, bár a legkevésbé méltatott. Charles mélységesen szerelmes lett. Szerette d'Aiglemont asszonyt az ifjúságnak azzal a becsületes őszinteségével s azzal a lángolásával, mely az első szenvedélyeknek olyan kifejezhetetlen bájt s olyan tisztaságot ad s melynek már csak roncsait leli fel az ember újra, mikor később is szeret: gyönyörűségesek ezek a szenvedélyek s azok az asszonyok is, a kik ébresztik, gyönyörűséggel élvezik, mert abban a szép harminczesztendő korban, mely az asszonyok életének legpoétikusabb magaslata, át tudják tekinteni egész pályájukat s látni tudnak a multba és jövőbe egyaránt.

Az asszonyok ekkor ismerik a szerelemnek egész becsét, élvezik attól a félelemtől áthatva, hogy elveszthetik; a lelkük akkor még szép a távozni készülő ifjúságtól és a szenvedélyük egyre erősíti az ijesztő jövőnek tudatát.

- Szeretek! - mondta ezuttal Vandenesse, mikor távozott a márkinétól - és szerencsétlenségemre, olyan asszonyra leltem, a ki emlékeken csügg. Nehéz küzdeni egy halott ellen, a ki nincs többé, a ki nem követhet el badarságokat, a ki sohasem kelthetett nemtetszést s a kinek csak szép tulajdonságait látni. Nem a tökéletességet akarom-e megfosztani trónjától, mikor ki próbálom ölni az emlékeknek varázsát és a reményeket, melyek túlélnek egy elvesztett

szerelmest, még pedig azért, mert csak vágyakat ébresztett, vagyis azt, a mi a legszebb s a legcsábosabb a szerelemben.

Ez a szomorú elmélkedés, - mely a bátortalanságból és a balsikertől való félelemből eredt, melyekkel minden igazi szenvedély kezdődni szokott, - utolsó fellobbanása volt Charles kihunyóban levő diplomata-természetének. Ettől fogva nem voltak többé hátsó gondolatai, játékbábjá lett szerelmének és beleveszett annak a kifejezhetetlen boldogságnak semmiségeibe, mely egy szóból, egy kószá, bizonytalan reményből, vagy hallgatásból is tud táplálkozni, élni. Platonikusan akart szeretni; eljött mindennap szívni ugyanazt a levegőt, mint d'Aiglemont asszony; szinte betelepedett a márkiné házába és elkísérte a márkinét minden-hová egy olyan szenvedélynek zsarnokságával, melynek önzéséhez a legteljesebb odaadás járul. A szerelemnek megvan a maga ösztöne; megtalálja a szívhez vezető utat, a mint a leghitványabb férget is a virágához vezet valami ellenállhatatlan akarat, mely nem ijed meg semmitől. És ha egy érzélem igaz, a sorsa nem kétséges.

Hát hogy ne fognának el egy asszonyt a rettegés minden kétségbeesett, szívszorogató aggodalmai, ha arra a gondolatra jut, hogy az élete többé-kevésbé attól az őszinteségtől, attól az erőttől és attól az állhatatosságtól függ, a mely szerelmese vágyaiban rejlik. Nos hát lehetlenség, hogy egy asszony, egy házas asszony, egy anya meg tudja magát óvni egy fiatal ember szerelme ellen; az egyetlen, a mit hatalmában van megtenni, az, hogy nem fogadja többé ezt a fiatal embert attól a percztől fogva, hogy kitalálja szívének e titkát... s egy asszony ezt mindig kitalálja. De ez az elhatározás sokkal döntőbbnek látszik, semhogy egy asszony rászánhatná magát oly korban, melyben teher neki a házas élet, untatja és fárasztja s melyben a hitvestársi vonzalom csak amolyan langyos, ha ugyan a férje egészen el nem hanyagolja. Ha csunya az asszony, hizeleg neki az olyan szerelem, mely szépíti; ha szép és bájos az asszony, a csábnak, mely hat rájuk, egyívásúnak kell lennie a maga csábjával.... tehát végtelen legyen; ha éretnyes az asszony, valami magasztos földi érzélem arra ihleti őt, hogy isten tudja miféle mentséget találjon még a legnagyobb áldozatokért is, melyeket szerelmeséért hoz és dicsőséget leljen ebben a nehéz küzdelemben. Minden kelepce és tör. És nincs intő leczke, mely elég erős volna ilyen erős kísérletekkel szemben. A házierkölc egyetlen védelme: elzárni az asszonyt, mint elzárták egykor Görögországban és a Keleten s a mint divatossá kezd válni Angliában; de ez elszigetelési rendszer mellett elpusztulnak a világ örömei és a társasélet, a finomság és mindenféle kedves, szórakoztató szokások lehetlenné lesznek. A nemzeteknek választaniok kell a két rendszer között.

Néhány hónappal azután, hogy Vandenessel először találkozott, d'Aiglemont asszony úgy érezte, hogy élete szorosan össze van kötve e fiatal ember életével; csodálkozott, de nem igen zavarta-bántotta e dolog, sőt szinte némi gyönyörűsége telt benne, hogy osztja ez ifjú vonzalmait és gondolatait. Jómaga fogadta-e magáévá Vandenesse gondolatait, vagy Vandenesse tette magáévá az ő legapróbb szeszélyeit is?... d'Aiglemont asszony nem kutatta. Már elragadta a szenvedély árja és így szólt magához ez a harminczesztendő asszony, félelem hamis becsületességével:

- Oh, nem, hű maradok ahhoz, a ki meghalt értem!

Pascal mondotta: »Aki kételkedik istenben, az hisz benne.« Épp így az asszony is csak akkor száll harczba érzelmei ellen, ha már fogva van a szíve. Azon a napon, mikor, a márkiné megvallotta magának, hogy a fiatal ember szereti, hánykódni kezdett ezer meg ezer egymásnak ellenmondó érzélem közt. A tapasztalatokból szerzett tudata szólalt meg. Boldog lesz-e? Megtalálhatja-e a boldogságot, ha kívül helyezkedik azokon a törvényeken, a melyeknél a társadalom - joggal vagy jogtalanul - a maga erkölcsstanát kovácsolta? Ez idáig az élet csak a keserűségből juttatott ki számára. Alakulhat-e szerencsés megoldás két olyan teremtes közt, a kiket a társadalmi illendőség elválaszt egymástól? Viszont lehet-e a boldogságot tulságos

drágának mondani, bármily nagy áldozat is az ára? És ráakad-e végre arra a hön óhajtott boldogságra, melyet, hisz olyan természetes, hogy keres?

A kíváncsiság mindig pártjára áll a szerelmesek dolgának. A márkiné épp ily titkos elmélkedésekkel foglalkozott, mikor egyszerre jött Vandenesse. A fiatal ember megjelenése eloszlatja az ész alkotta metafizikus fantómot. Ha ilyen, egymást követő, gyors alakulásokon megy át egy hirtelen lobbanó érzelmek egy fiatal ember és egy harminczéves asszony közt, van egy perc, melyben az árnyalatok egymásba mennek át, melyben az eszmélkedések egyetlen eszmébe szűrődnek le, egy utolsó gondolatba, egy vágyba olvad, mely aztán megszilárdítja a gondolatot. Mennél hosszabb volt az ellenállás, annál hatalmasabb a szerelem hangja. Itt vége szakad a leczkének, vagy, ha szabad a festőművészet e furcsa műszavát használni, véget ér a megnyuzott izomembernek mintázása; mert ez a történet inkább kifejti, mint festi, a szerelem veszedelmeit és tevékenységét. De e perctől fogva minden nap egy-egy színt vetett a vázra, felruházta az ifjúság bájaival, megelevenítette a húsát, életet adott a mozdulatokba, ragyogást, szépséget árasztott rá, az érzelmek csábjait, és az élet varázsát lehelte rá. Charles úgy vette észre, hogy d'Aiglemont asszony lelkét gondolatok kötik le; és mikor azon az érzelmekkel átrezgett hangon, melyet a szív édes bűbái olyan ékesszólóvá tesznek, még kérdezte: »Min gondolkodik?« a márkiné óvakodott attól, hogy feleljen. Ez az édes kérdés a két lélek teljes összhangjára vallott; és a márkiné a maga csodás asszonyi ösztönével megértette, hogy szinte biztatás volna, ha most panaszkodni kezdene, vagy kifejezné a lelke boldogtalanságát. Milyen mély örvény felé közeledik, ha már e szavak mindegyikének is volt valami titkos jelentése, melyet mind a ketten megértettek. Tiszta, világos tekintettel olvasott önmagában és hallgatott. És a hallgatásban Vandenesse is követte.

- Szenvedek, betegnek érzem magamat, - mondta aztán a márkiné, megijedvén nagy jelentőségétől e perceknek, melyekben a szemek beszéde teljesen pótolta a nyelv tehetetlenségét.

- Asszonyom, - felelte Charles gyöngéd, de erősen megindult hangon, - lélek és test erős és ép önben. Ha ön boldog volna, fiatal és üde volna. Miért nem akarja kérni a szerelemtől mindazt, a mitől eddig megfosztotta. Azt hiszi, hogy az élete befejeződött, pedig csak most kezdődik az élet az ön számára. Bizza magát egy jóbarát gondjaira. Hisz olyan édes, ha a szív érzi, hogy szeretve van.

- Már vén vagyok. - felelte a márkiné. - Semmi se mentene tehát, hogy nem folytatom a szenvedést úgy, mint a múltban. Nemde azt mondja, hogy *kell* szeretni. Nos, nekem nem szabad szeretnem és nem lehet szeretnem. Önön kívül, a kinek barátsága némi gyönyörűséget áraszt életemre, senki sem tetszik nekem, senki se tudja kitörölni emlékeimet. Barátot elfogadok, de szerető elől menekülnék. Szép és nemes cselekedetet mivelnék-e, ha hervadt szívet adnék cserébe egy fiatal szívért, ha elfogadnék illuziókat, melyekben nem tudok többé osztozni, ha boldogságot fakasztanék, mikor magam nem hiszek a boldogságban, vagy mikor egyre remegnem kell, hogy elvesztem a boldogságot? Csak önzéssel viszonzom az odaadást és számítanék, mikor az értem hevülő szív érez; emlékeim szünetlenül sértenék az értem égő szívet. Nem, lássa, az első szerelmet nem lehet sohase pótolni. Nos, hát melyik férfi kívánná ilyen áron a szívemet?

E szavak, melyekben valami irtóztató kaczérság fejeződött ki, utolsó erőlködései voltak a márkiné fontoló mérsékletének.

»Ha elveszti a bátorságát, nos jó, akkor egyedül maradok és hű maradok.« Ez a gondolat támadt most ez asszony szívében és ez a gondolat az volt a lelkének, a mi valami gyöngyfüzfa-ág az uszónak, melybe befogódzik, mielőtt elragadja az ár.

Mikor Vandenesse ezt a döntést hallotta, valami önkéntelen remegés fogta el, mely hatalmasabban hatott a márkiné szívére, mint a fiatal ember eddigi összes figyelmességei. A mi az

asszonyokat legjobban megindítja, az, hogy bennünk a magukéval egyenlő gyöngédséget és a magukéval összehangzó szép érzéseket lelnek fel; mert náluk a gyöngédség és kedvesség az *igaznak* megnyilatkozásai. Vandenesse egész valója igaz szerelemre vallott. D'Aiglemont asszony a saját fájdalmának erejéből ismerte fel az ifju szerelmének erejét. A fiatal ember hidegen felelte:

- Talán igaza van önnek. Uj szerelem, uj bánat.

Ezután másra terelte a beszédet és közönyös dolgokról beszélt, de az izgatottsága meglátszott rajta és feszült figyelemmel nézte d'Aiglemont asszonyt, mintha utoljára látná. Végre azután elbucsuzott a márkinétól és felette izgatottan ezt mondta:

- Isten önnel, asszonyom!

Mikor Charles már nem volt ott, mikor csak üres széke beszélt helyette, a márkiné nagyon, de nagyon sajnálkozott és az egész miatt csak magát okolta. Abban a pillanatban, mikor egy asszony azt hiszi, hogy nem cselekedett nemeslelkűen, vagy hogy megsértett egy nemes szívet, a szenvedély óriásilag megnőtt benne. Rossz szándékok és gonosz érzelmek miatt nem kell aggódni a szerelemben; sőt még üdvösek és hasznosak is; az asszonyok csak az erény csapásaitól buknak el. »Az ut a pokol felé csupa jószándékkal van kikövezve« - ez nem csupán elméleti bölcselkedés.

Vandenesse néhány napig elmaradt. A márkiné Charles látogatásának szokott órájában napon-ta türelmetlenül várta. Levelet írni a fiatal emberhez: kész vallomás lett volna. De különben is asszonyi ösztöne azt sugta, hogy a fiatal ember el fog újra jönni. A hatodik napon csakugyan jelentette is az inas. Soha nagyobb örömmel nem hallotta a márkiné Charles de Vandenesse nevét. Szinte megijedt a márkiné, olyan nagy öröm fogta el.

- Nagyon megbüntettet, - mondta a márkiné az ifjuhoz.

Vandenesse csodálkozó ábrázattal nézett a márkinéra.

- Megbüntettem? - ismételte. - Mivel?

Charles nagyon jól értette a márkinét; de mikor fölismerte, hogy a márkiné sejti, milyen szenvedéseknek volt zsákmánya e hat napon át, meg akarta magát boszulni.

- Miért nem látogatott meg? - kérdezte d'Aiglemont asszony.

- Azóta nem beszélt senkivel? - felelte Charles, hogy ne adjon közvetlen választ.

- Ronquerolles ur és Marsay ur voltak itt, az egyik tegnap, a másik ma reggel volt itt vagy két óráig. S ugy emlékezem, Firmiani asszonyt és az ön hugát, Listomére asszonyt is fogadtam.

Ujabb szenvedés! Nem értik ezt a fájdalmat azok, a kik nem azzal a pusztító és vad zsarnoksággal szeretnek, melynek legenyhébb megnyilatkozása valami irtóztató féltékenység, valami örökös vágy, elvonni a szeretett teremtest minden befolyástól, mely a szerelemtől idegen.

- Hogyan, - mondta magában Vandenesse, - a márkiné fogadott, látott elégedett teremteseket, beszélt velük, mialatt én boldogtalanul a magányt kerestem!

Eltitkolta fájdalmát és a szerelmet a szive mélyére temette, mint a koporsót szokták a tenger mélyébe. Olyan gondolatok szállották meg, melyeket nem lehet kifejezni s melyek sebesen szállnak el, mint a savak, melyek elszálltuk közben ölnek.

És a homloka most fellegekbe borult és d'Aiglemont asszony valamely asszonyi ösztön folytán osztozott e szomorúságban a nélkül, hogy megértette volna. A márkiné nem érezte magát vétkesnek abban, hogy fájdalmat okozott és Vandenesse ezt észrevette. Charles beszélni kezdett a helyzetéről és féltékenységről, mintha ez olyan tárgy volna, a melyről a szerelme-

sek beszélgetni szeretnek. A márkiné most már értett mindent és annyira megindult, hogy nem tudta visszafojtani könyeit. E percztől fogva megnyílt számukra a szerelem mennyországa. Az ég és a pokol két nagy költemény; azt az egyedüli két pontot fejezik ki, mely körül létünk forog: az örömet és a fájdalmat. Az ég nem-e most is s nem lesz-e mindig érzelmeink végtelenségének képe, melynek csak egyes részleteit lehet megfesteni, mert a boldogság magában egy és egész; és a pokol nem fejezi-e ki fájdalmaink végtelen gyötrelmeit, melyekből nem tudunk költeményt alkotni, mert egyik sem hasonlít a másikra.

Egy este a két szerelmes egyedül volt; egymás mellett ültek, csendben, elmélyedve; nézték a gyönyörű eget, a tiszta mennyboltot, melyre a nap utolsó sugarai gyöngéd aranybiborszint vetettek. A nap e szakában a fénynek lassu, fokozatos fogyatkozása mintha gyöngéd érzelme-
ket ébresztene; szenvedélyeink ilyenkor lágyan rezdülnek és a béke és a nyugalom közepett valami érthetetlen izgalom shev nyugtalanságait érezzük. Azzal, hogy a természet a boldogságot így határozatlan, sejtelmes képekben mutatja meg nekünk, egyszersmind felhív bennünket, hogy élvezzük a boldogságot, míg közel van hozzánk, vagy fájó vágyat kelt bennünk a boldogság után, ha már tovaszállt.

E búbájban gazdag perczekben, e ragyogásba vont ég alatt, melynek gyengéd harmóniái mind egyesülnek, hogy elcsábítsák a lelkünket, nehéz ellentállani a szív vágyainak, melyekben ekkor oly sok varázslat van. Ekkor a bánat elapad, az öröm mámorossá lesz és a fájdalom oszladozik. Az est pompája jelzi a szív vágyainak ébredését és biztatja s bátorítja a vágyakat. A hallgatás ilyenkor veszedelmesebb, mint a beszéd, mert beoltja a szemekbe a végtelennek csodás hatalmát, melyet az ég ekkor kisugároz.

Ha ekkor az ajkak beszédre nyílnak, a legegyszerűbb szóban is ellenállhatatlan hatalom lakozik. A hangban fény van ekkor s a tekintetben bíbor. Az ég van ekkor a lelkünkben vagy mi érezzük a lelkünket az égben? Vandenesse és Julie, - mert néhány nap óta a márkiné engedte, hogy az ifju egyszerűen csak így családiasan Julienek szólítsa s magának is jól esett az ifjut Charlesnak szólítani - most mind a ketten beszéltek, de a beszélgetésüknek egyszerű, szinte gyermeteg tárgya nem volt összefüggésben a lelkükkel; és ha már nem fogták fel többé a szavaik értelmét, gyönyörűséggel élvezik a titkos gondolatokat, melyeket e szavak kifejeznek. A márkiné keze most Vandenesse kezében pihent és odaengedte kezét az ifjunak, nem gondolván arra, hogy ez odaengedésben nagy kegy rejlik.

Egymáshoz hajoltak, hogy lássák a fenséges hó- és jégborította tájat és a szürke árnyakat, melyek a fantasztikus hegyek oldalait elborítják, nézték ezt a képet, mely merő ellentétes színekkel a vörös láng és a fekete tinta színe közt a színek számtalan változatával tele s a mely kép az eget utánozhatatlan légi költészettel vonja be; remek csikok e színek, melyekben ujjaszületik a nap; szép szemfedő e kép, melyben a nap kihuny. E pillanatban Julie haja hozzáért Vandenesse arcához. Julie megérezte ezt a könnyed érintést és hevesen megrezdült belé, Charles még jobban; mert mind a ketten fokozatosan egy olyan megmagyarázhatatlan lelki válsághoz értek, melyben a nyugalom az érzékeknek olyan végtelen fogékonyságot ad, hogy a leggyengébb rázkódás is könyeket fakaszt és szomorúságot kelt, ha a szív már beleveszett a melankóliába, vagy kimondhatatlan gyönyört ad, ha a szív már eltévedt a szerelem szédületes utvesztőjében. Julie akaratlanul megszorította barátja kezét. Ez a biztató kézszorítás bátorságot adott a félénk szerelmesnek. E percz gyönyörei és a jövő reményei, mind egyesültek egy olyan hevülésben, mely a szerelem első jele és első megnyilatkozása, mind egyesültek egy szüzi és gyengéd csókban, melylyel d'Aiglemont asszony orcáját engedte illetni. Kevés kegy volt ez, de annál hatalmasabb s annál veszedelmesebb volt a márkinéra nézve. Szerencsétlenségükre - mindkettőjükére - nem volt e hevület sem látszat, sem hamisság, hanem két szép lélek összedobbanása volt, mely két lelket elválasztott minden, a mi törvény, de egyesített minden csáb, a mi csak van a természetben.

E perczben d'Aiglemont tábornok jött be a szalonba.

- Uj miniszterium alakult, - mondta. - Az ön nagybátyja tagja az uj kabinetnek. Így hát bizvást remélheti, Vandenesse, hogy nemsokára nagykövet lesz.

Charles és Julie elpirultak és egymásra néztek. Ez a kölcsönös szeméremérzet még újabb kapocs lett a lelkük között. Mindketten ugyanazt gondolták e pillanatban s mindakettő ugyanazt a lelkifurdalást érezte; és ez a közös lelkifurdalás irtóztató kapocs, épp oly erős kapocs két rabló közt, a kik épp most öltek meg valakit együtt, mint két szerelmes közt, a kik egy csókban bűnösök.

A márki szavaira azonban felelni kellett.

- Nem szándékozom elhagyni Párist, - szólt Charles de Vandenesse.

- Tudjuk, hogy miért, - viszonzá a tábornok ravasz-gúnyos arczczal, a melyet azok szoktak ölteni, a kik valami titkot tudnak. - Nem akarja elhagyni a nagybátyját, hogy kineveztesse magát az ő pairsége örökösének.

A márkiné visszavonult szobájába, miközben ezeket a szavakat mondta magában a férjéről:

- Ez már ostobaságnál is több.

II. Isten ujja.

A Barrière d'Italie és a Barrière de la Santé között, a belső boulevardon, mely a Jardin des Planteshez vezet, van egy hely, honnan olyan kilátás nyílik, mely el tudná ragadni a művészt, vagy az utazót, ha még annyira unos-untig betelt a szép tájképekkel. Ha elérted az utnak azt a kis magasodását, melytől fogva a lombos fákkal beárnyékolt boulevard kedvesen s vonzón vonul tova, mint valami zöld és csendes erdei ut, a lábaid előtt kislelűs gyárakkal tarkított mély völgyet látsz, melyet kedves zöld borít s a Bièvre, vagy a Gobelins barna vizei öntöznek. A szemközti oldalon ezer meg ezer tető, úgy egymáshoz szorulva, mint a fejek egy nagy néptömegben, elrejtik a szem elől Saint Marceau külváros nyomorát. A Panthéon nagyszerű kupolája, a Val-de-Grace komor és melankolikus kúptetője, büszkén uralkodnak az egész félköralakban épült város fölött, melynek fokozatos lejtősödése bizarrul rajzolódik ki a kanyargó utak által. Innen tekintve e két épület arányai gigásiaknak látszanak; hatalmasan emelkednek túl nemcsak a szegényes, roskatag házakon, hanem a völgy nyárfáin is. Balról az Observatoire fekete, lesóványodott kisértetnek látszik, a mint a nap átvilágít ablakain és folyosózatán, megmagyarázhatlan, sajátos, fantasztikus képeket keltve.

A távolban pedig a Palais des Invalides áttört karcsu tornya ragyog a Luxembourg-palota kékes tömege és a Saint-Sulpice szürke tornyai között. Innen nézve ez építmények vonalai összevegyülnek a lombozattal és az árnyékkal s kénye-kedve szerint játszik velük a párisi égboltozatnak szeszélye, mely folyton változtatja színét, fényét és alakulatját. Távol tőled épületek nyulnak föl ékesen a levegőbe, körülöttesz fák lombzatai hullámoznak és mezei ösvények kigyóznak. Jobbról e sajátos táj egy bevágódásán át a Saint-Martin-csatorna hosszú és fényes vztükrét látod, vörös kökeretbe foglalva, hársfákkal diszítve, valódi római módra épült tárházakkal szegélyezve. A háttérben a házakkal és malmokkal megrakott, ködbevont bellevillei dombok beleolvadnak a fellegekbe.

De van itt egy város, amelyet nem látsz; ott rejtőzik a völgyezetet körülfogó háztetősor és a szemhatárszél közt, mely szemhatárszél itt olyan bizonytalan és ködbevesző, mint egy gyermekkori emlék. Óriási, rengeteg ez a város, mely, mint valami örvényben, úgy elrejtőzik a Pitié-kórház tornyai és a L'Est-temető magaslatai közt, a szenvedés és a halál közt. Tompa mormolást hallat ez a város, mint az Oczeán, mely egy sziklatömb aljában zúg, mintha azt akarná mondani: »Itt vagyok!« Mikor a nap ráveti sugárkévéit Páris arczatára, mikor tisztán kiemeli és kibontakoztatja vonalait, mikor megvilágítja az ablakokat, mikor ráragyog a háztető cserepeire, megtűzesíti az aranyozott kereszteteket, megfehériti a falakat és az egész légkört valami könnyed fátyollá alakítja, mikor gazdag ellentéteket teremt a fantasztikus árnyak mellé, mikor az ég azurkék s a föld zúg, mikor a harangok megszólaltatják rezgő hangjukat: ekkor innen, e magaslatról mesés tündéri látványt csodálhatsz meg, melyet a képzelet sohasem feled el, melyre ihlettel gondolsz s melyért bolondulsz, mint Nápoly, Stambul vagy Florida látképéért. Semmi sem zavarja meg itt az összhangot. Itt a világ zaja és a magányosság poétikus békességének mormolása hallik, milliók hangja és isten szava. Itt egy világváros pihen a Pére-Lachaise békés cziprusai alatt.

Egy tavaszi reggelen, mikor a nap ragyogóvá teszi e táj minden szépségeit, csodálkozásba merültem el itt, egy hatalmas szilfához támaszkodva, melynek sárga virágait széthordozta a szellő. E gazdag és fenséges kép láttára keserűen gondoltam arra, hogy mennyire kicsinyeljük manapság még könyveinkben is a mi országunk szépségeit. Kárhoztattam azokat a szegény gazdagokat, a kik beleunván a mi szép Franciaországunkba, drága pénzen vásárolják meg maguknak azt a jogot, hogy lenézhessék hazájukat és gyorsfuttában bebarangolhassák és látócsövön át nézdegelhessék ennek a már közönségessé vált Itáliának tájait. Szeretettel s

lelkesedve néztem ezt a modern Párist és álmodoztam. S ime egyszerre csók csettenése zavarta meg magányomat és menten elriasztotta filozófiámat.

A kis fasorban, mely koronaként huzódik oldala fölött a magaslatnak, melynek lábánál vízfolyás mormol, a Gobelins hidján innen, egy nőt vettem észre; még elég fiatalnak látszott; elegáns egyszerűséggel volt öltözködve; bájos arczáról mintha visszasugárzott volna e táj derűs és mosolygó boldogsága. Egy szép fiatal ember letett a földre egy gyönyörű gyermeket, a kinél bájosabb és kedvesebb tán nincs is a föld kerekén; hamarjában nem is tudtam, az anya, vagy a gyermek orcáján csattant-e el a csók. Ugyanaz a gyöngéd és szenvedélyes gondolat nyilatkozott meg a két fiatal teremtés szemeiben, mozdulataiban és mosolyában.

Olyan mosolygó, édes vonzalommal öltötték össze karjaikat és olyan csodásan egyetértő mozdulattal közeledtek egymáshoz, hogy csak magukról tudtak és éreztek s nem vették észre jelenlétemet. De egy másik gyermek, a ki boszus és daczos gyermeknek látszott, s a ki nekik hátat fordított, megindítóan elszontyolodott tekintetét vetett rám. Mialatt az öcscse majd az anyja és a fiatal ember mögött, majd előttük futkosott, ez a gyermek, a ki épp oly szép és bájos volt, mint a másik, de vonásai gyöngédebbek, édesebbek voltak, néma maradt és mozdulatlan, mint egy megmerevedett kigyó. Kis leányka volt. A csinos asszony és a kísérője járásában volt valami sajátos, gépies. Jól esett nekik, nyilván szórakozásból, hogy járhatnak-kelhetnek azon a kis térségen, mely a kis hid és a boulevard kanyarulatánál álló kocsi közt elterült; újra meg újra elkezdtek rövid sétájukat, meg-megálltak, egymásra néztek és nevettek vagy elkomolyodtak, a szerint, a mint változatos társalgásuk majd elevenre, vontatottra, bohókásra vagy komolyra vált.

Engem elfűdött a szilfa, zavartalanul csodálhattam hát ezt az édes jelenetet és kétségkívül tiszteltem volna a jelenet titkos voltát, ha az álmodozó és hallgatag kis leány arczán nem vettem volna észre nyomát olyan mély gondolatoknak, melyek éppen nem illettek a gyermek korához. Mikor az anyja és a fiatal ember a kis leányhoz érve, hátrafordultak, a kicsike mindig titkon lecsüggesztette fejét és igazán sajátságos módon, lopva tekintett rájuk is és az öcscsére is. De nem lehet leírni azt az átható, éles ravaszságot, azt a pajkos-gonosz naivitást, azt a vad figyelmet, mely e könnyedén lecsukott szemü, gyermeteg arczon megnyilatkozott, mikor a csinos asszony vagy a kísérője becézve megsimogatták a kis fiu szőke fűrteit, vagy kedveskedve, szeretettel megveregették a fiucska fehér, fodros gallérral körülfogott nyakát, a miért gyermekességből velük próbált lépést tartani. Igen, valami emberi szenvedély fejeződött ki e sajátságos kis leány keskeny arczán. Vagy szenvedett, vagy gondolkodott. Mi jósolja meg a halált biztosabban e kis, virágzó teremtéseknel: a szenvedés, mely a testükben lakozik, vagy a koraérett gondolat, mely még alig sarjadzott lelküket pusztítja? Egy anya talán tudja. Magam nem ismerek semmi irtóztatóbbat, mint ha aggastyánoknak való gondolat ül ki egy gyermek homlokára. Káromkodást hallani egy szűz leány ajkairól nem ilyen szörnyű. Ennek a már gondolkodó kis leánynak szinte együgyű testtartása, és mozdulatainak ritka s merev volta is érdekelt.

Kíváncsian néztem. A szemlélőknek természetes hajlandósága van az összehasonlítgatásra; összehasonlítottam hát ezt a kis leányt az öcscsével s iparkodtam fölfedezni rajtuk a hasonlóságokat és a különbségeket. A kis leánynak haja barna, szemei feketék, egész teste kora-fejlett; mindez határozott ellentéte volt a fiucska szőke hajzatának, tengerzöld szemeinek és kedves gyengeségének. A nagyobbik, a leány, hét-nyolcz éves lehetett, a kisebbik, a fiucska, alig négy éves. Az öltözetük egyforma volt. De mikor így figyelmesen nézegettem őket, az inggallérjukon egy elég jelentéktelen különbséget vettem észre, mely azonban a multból egy egész regényt, s a jövőből egy egész drámát nyilatkoztatott meg nekem. Nagyon kis dolog volt. A barnahaju kis leány gallérját egyszerű öltéssor szegélyezte, az öcscsének gallérját

pedig csinos himzés diszitette; ez a himzés elárult egy szivbeli titkot s elárulta azt, hogy az anya, bár meg nem mondja, titkon jobban s melegebben szereti a fiúcskát.

Ezt az érzelmet kevésbé szeretett gyermekek mindig kiolvassák az anyjuk szívéből, mintha isten lelke lakoznék bennük. A vidám, gondtalan szóke fiúcska olyan volt, mint valami kis leány, fehér arcbőre olyan friss volt, mozdulatai olyan bájosak, arcza olyan bájos-édes; az idősebbik fejlettsége, vonásainak szépsége és arcbőrének ragyogása daczára olyan volt, mint valami beteges kis fiú. Élénk szemeit, melyekben nem volt meg az a nedves gőz, mely olyan bájossá teszi a gyermekek tekintetét, mintha valami belső tűz kiszáritotta volna. Végül fehérségében volt valami bágyadt, olajzöldes árnyalat, mely erős jellemre vall. Az öcscse már kétszer odament hozzá s megható kedvességgel, barátságos tekintettel és olyan kifejező arcczal, hogy Charlest egészen elragadta, följánlta neki a kis vadászkürtöt, melylyel egy-két perczig maga trombitálgatott. Édes-nyájas hangon mondta a fiúcska:

- Ni, Helén, akarod?

De a kis leány mind a kétszer csak vad tekintettel felelt. S a látszólag gondtalan arcza daczára is sötét és komor kis leány erősen megremegett és feltűnően elpirult, mikor öcscse közeledett feléje. De a kis fiú, úgy látszik, nem vette észre a nénye rosszkedvét és csupa barátsággal és érdeklődéssel teli, gondtalan valója folytán még jobban kiemelte az igazi gyermeteg jellemet szemben azzal a gonddal teli, érett okossággal, mely a kis leány arczán kifejeződött s ez arczot komor fellegekkel borította el.

- Mama, Helén nem akar játszani! - kiáltotta a kis fiú, a ki épp egy olyan pillanatot használt fel a panaszkodásra, mikor anyja és a fiatal ember szótlánul álltak a Gobelins-hidján.

- Hagyd, Charles. Tudod jól, hogy mindig duzzogós.

E szavak, melyeket az anyja, a ki hirtelen visszafordult a fiatal emberrel, csak úgy véletlenül, meggondolás nélkül ejtett ki, könyeket fakasztottak Helén szemeiből. Csendesen elfojtotta könyeit s öcscsére egy olyan mélységes tekintetet vetett, mely nekem igazán érthetetlen volt s egy darabig irtóztató gondolatot kifejező szemekkel nézte a meredek part ormát, melyen az öcscse állott, aztán a Bièvre medrét, a hidat, a tájat és engem.

Féltem, hogy észrevesz a derüs kedvű pár, a melynek bizalmas multságát kétségtelenül megzavartam volna. Nesztelenül visszavonultam és egy bodza-sövény mögé huzódtam, melynek lombja teljesen elfödött minden tekintet elől. Nyugodtan leültem a lejtő tetejére és csendesén nézegettem majd a táj váltakozó szépségeit, majd a vad kis leányt, a kit még ekkor is láthattam a sövény ágazatai közti réseken át a bodzabokor aljánál; lehajtottam ugyanis a fejemet a bokor lábához, szinte egyenlő magasságban a boulevard szintjével. Helén, mikor nem látott többé engem, úgy vettem észre, nyugtalankodni kezdett; fekete szemei kimondhatatlan kíváncsisággal kerestek engem a fásor hosszában, a fák mögött. Mi voltam én a gyermeknek? E pillanatban úgy hangzott a csendben a kis Charles gyermeteg kaczagása, mint valami madárdal. A szép fiatal ember; a ki szóke volt, mint a kis fiú, karjaiban tánczoltatta a kis Charlest és csókolgatta s egyre kedves, enyelgő szavakkal becézgette, melyeket azonban más érzellemmel és más hanggal mondott a fiúcskához, mint a hogy általában beszélni szoktak a gyermekekhez. Az anya megmosolyogta ezt a jelenetet és időnkint, természetesen halk hangon, szívből fakadó szavakat mondott, mire a fiatal ember boldogan félbeszakította a saját szavait és tüzzel teli kék szemeivel szinte imádattal nézte az anyát. Hangjukban, mely összeolvadt a gyermek hangjával, volt valami kimondhatatlan gyöngéd, enyelgő és bizalmas. Elragadó édesek voltak mind a hárman. Ez a bájos jelenet a nagyszerű táj közepette hihetetlen kedvességet árasztott. Egy ragyogó, mosolygó szép asszony, egy szeretett-becézett gyermek, egy ifjúsága virágában levő férfi, a tiszta ég, szóval a természetnek minden összhangja egyesült, hogy gyönyörködtessék a lelket. Azon kaptam magamat, hogy én is mosolygok, mintha

ez a boldogság az enyém lett volna. A szép, fiatal ember hallotta, hogy az óra kilenczet üt. Miután gyöngéden megcsókolta az asszonyt, ki egyszerre elkomolyodott és szinte elszomorodott, visszament könnyű, kétkerekű kocsijához, mely lassan elébe jött; a kocsi bakján egy öreg szolga ült. A szeretett gyermek vidám fecsegése belevegyült a csókokba, melyeket a fiatal ember bucsuzóra adott a kicsikének. Azután, mikor a fiatal ember fölszállt kocsijára és az asszony mozdulatlanul hallgatta, mint hangzik el a kocsi robogása s követte szemeivel a kocsi felleges por jelezte nyomát, be a boulevard zöld fasorába: Charles odafutott nővéréhez a hid mellé és hallottam, a mint a maga ezüstös hangocskáján ezt mondja:

- Miért nem jöttél elbucsuzni az én jó barátomtól?

Mikor Heléne az öcscsét a lejtő szélén látta, a legirtóztatóbb pillantást vetette rá, a mely valaha csak megvillant gyermek szemében; és haragosan, szinte dühös mozdulattal meglökte öcscsét. Charles lecsuszott a meredélyen s a fagyökerekben megbotolván, erősen odaesett a fal éles köveihez; megzúzódott a homloka és a fiucska vértől elborítva zuhant a folyócska piszkos vizébe. A hab fölbugyogott szép szöke feje fölött. Hallottam a szegény fiucska éles sikoltását, de csakhamar elhalódott a hangja, a mint merült alá a gyermek az iszapban s végül csak egy tompa locschanó hang hallatszott, mint mikor követ dobnak a sárba. Ez az esés olyan gyorsan történt, mint a villám. Felugrottam és egy ösvényen lefutottam a folyóhoz. Helén megdöbbszent ijedtséggel sikoltotta:

- Mama, mama!

Az anya már ott termett, közel hozzám. Repült oda, mintha szárnyai lettek volna. De se az anya szemei, se az enyéim nem tudták feltalálni azt a helyet, a hol a gyermek elmerült. A fekete víz a vizekör egy hosszú darabján buzogott-örvénylett. A Bièvre iszapos ágya e helyen tiz láb mély. A gyermeknek el kellett itt vesznie; lehetetlen volt megmenteni. Ez órában - vasárnap volt - minden csendes volt körös-körül. A Bièveren nem járnak se hajók, se halászok. Nem láttam sehol rudat sem, melylyel kikutathattam volna a bűzös vizet; sem embert nem láttam, akármerre tekintettem. Miért beszéltem volna erről a balesetről, vagy miért mondtam volna el e szerencsétlenség titkát? Helén talán az édesatyját boszulta meg. A kis leány féltékenysége, semmi kétség, isten pallosa volt. Mégis megborzadtam, mikor az anyára tekintettem. Milyen irtóztató kihallgatás alá fogja majd a férje, az ő örökös birája! És ott volt az esetnél egy megvesztegethetlen tanu. A gyermeknek tiszta homloka, átlátszó arcza van; és a hazugság a gyermeknél olyan, mint a fény: még a tekintetét is elpirítja. A boldogtalan asszony azonban még nem gondolt a büntetésre, mely otthon vár reá. A Bièvert nézte.

Egy ilyen esemény rettenetes visszhangot kelthet egy asszony életében és ez volt az egyik legirtóztatóbb visszhang, mely időről-időre megzavarta Julie szerelmeit.

Két-három évvel később egy este, ebéd után, egy jegyző volt Vandenesse márkinál, ki ekkortájt atyját gyászolta és a hagyatéka rendezésével foglalkozott. Ez a jegyző nem Sterne kis, sovány jegyzője volt, hanem egy hizott, megtermett párisi jegyző; azok a tiszteletreméltó férfiak közé tartozott, a kik hadilábon állnak a tapintattal és otrombán rátaposnak a rejtett sebekre s aztán kérdezik, hogy mi fáj és miért fáj? Ha véletlenül valami bajt csinált halálos butaságuk, ezt mondják: - Szavamra, nem tudtam! Szóval, jóra valóan együgyű jegyző volt, a ki az életben nem látott egyebet aktáknál. A diplomatánál ott volt d'Aiglemont asszony. A tábornok ur udvariasan elköszönt volt az ebéd végén, hogy két gyermekét egy boulevard-színház előadására vigye, az Ambigu-Comiqueba, vagy a Gaietébe. Ámbár a tragédiák és rémdrámák felizgatják az érzelmeket, Párisban azt tartják, hogy valók a gyermekeknek és a gyermekek minden veszedelem nélkül megnézhetik, mert az ártatlanság mindig diadalmaskodik a rémdrámákban. Az atya eltávozott, be sem várva a csemegét, annyira zaklatta a leánya és a fia, hogy még az előadás kezdete előtt a színházba érjenek.

A jegyzőnek, a rendithetlen jegyzőnek, eszébe sem jutott elgondolkodni azon, hogy ugyan miért küldte d'Aiglemont asszony a színházba a gyermekeit és a férjét s maga nem ment el; a jegyző ur az ebéd óta mintha oda lett volna szögezve a székéhez. A csemegénél hosszan elcsevegett a kis társaság és a cselédség késett a fekete kávé felszolgálásával. A kétségkívül drága idő így hiába mult s e miatt nem egy türelmetlen mozdulatot ejtett a szép asszony; össze lehetett volna hasonlítani valami telivér paripával, mely álltában kapálódzik a futás előtt. Az okos jegyző ur, a ki nem értett se a lovakhoz, se az asszonyokhoz, a márkinét élénk és szellemes asszonynak tartotta. El lévén ragadtatva, hogy egy elegáns, nagyuri asszonynak és egy híres politikusnak társaságában lehet, a jegyző ur szellemeskedett is; és a márkiné kelletlen mosolyát a maga szellemessége elismerésének tartotta - pedig a márkiné ugyancsak türelmetlenkedett - és csak folytatta a szellemeskedést. A ház ura, egyetértve a szép asszonynyal, már ismételten hallgatással felelt olyankor, mikor a jegyző ur elismerést és dicséretet várt; de e célzatos szünetek alatt ez az ördögadta jegyző benézett a tükörbe és így okoskodott ki újabb szellemes élczeket. Majd abban keresett a diplomata menekvést, hogy az óráját kezdte nézegetni. Végül a szép asszony föltette kalapját, hogy távozzék, de nem távozott. A jegyző ur még most sem látott, se nem hallott semmit; el volt ragadtatva önmagától és meg volt győződve, hogy jómagam keltett olyan érdeklődést a márkinében, hogy ez most nem tud távozni.

- Ez az asszony bizonyosan kliensem lesz, - mondta magában.

A márkiné állva maradt, felhuzta keztyűit, rátologatta ujjaira és majd Vandenesse márkira nézett, a ki osztozott türelmetlenkedésében, majd a jegyzőre, a ki mindenáron szellemes arcot iparkodott ölteni. Valahányszor ez a derék ur szünetet tartott, a csinos pár föllélegzett és intéssel ezt adták egymás értésére:

- Végre elmegy.

De nem ment el. Ez az ember valóságos szellemi lidércnyomás volt, a mely csak akkor szűnhetnék meg, ha ez a két szenvedélyes teremtés, a kiket a jegyző úgy meggyötört, mint a kigyó a madarat, felfingerül és valami ildomtalanságot követ el. Épp miközben a szellemes jegyző ur szép részletesen és alaposan előadta, hogy egy akkoriban igen kedvelt kereskedő, Tillet, milyen méltatlan eszközökkel gazdagodott meg, a diplomata hallja, hogy kilenczet üt a falióra. Láta, hogy a jegyző ur határozottan ostoba, a kitől másképen nem lehet szabadulni, mint ha egyszerűen elbucsuztatja. Elszánta magát és egy mozdulattal közbevágtott a jegyző elbeszélésének.

- A csipővasat akarja, márki ur? - szólt a jegyző e mozdulatra, s odanyújtja a tűzfogót a márkinak.

- Nem, uram. De kénytelen vagyok önt most elküldeni. D'Aiglemont asszony fel akarja keresni gyermekeit s nekem az a megtiszteltetés jut, hogy elkísérjem a márkinét.

- Már kilencz óra! Az idő kedves emberek társaságában olyan gyorsan halad, mint az árnyék, - felelte a jegyző, ki már egy egész óra óta egyedül beszélt.

Megkereste a kalapját, aztán odatelepedett a kandalló elé, nagyot nyeldekelt és észre sem véve, hogy milyen villámló tekinteteket lövell feléje a márkiné, így szólt:

- Foglaljuk még egyszer össze, márki ur. A hivatalos ügyek mindennek előtt. Holnap tehát felhívást bocsátunk ki az ön bátyjaurához, hogy tegyen eleget tartozásának; hozzálátunk a leltározáshoz s aztán hitemre...

A jegyző olyan rosszul értette meg kliense szándékait, hogy mindent épp fordítva értett, mint a hogy a kliens az imént rendelkezett. Ez az alkalom sokkal kényesebb volt, semhogy Vandenesse akaratlanul is helyre ne igazította volna a fajankó jegyző nézeteit; ebből vita támadt, mely ismét tartott egy darab ideig.

- Hallja, - mondta a diplomata, a márkiné egy intésétől felbízattva, - ön szétrepeszti a fejemet. Jöjjön el újra holnap kilencz órákor az ügyvédemmel.

- De bátor vagyok figyelmeztetni, márki ur, hogy nem tudjuk bizonyosan, vajjon megtalálhatjuk-e holnap Desroches urat. Pedig ha a felhívás holnap délig nem bocsáttatik ki, a határidő lejár.

E pillanatban egy kocsi hajtott be az udvarba és a kocsizörgésre a szegény asszony hirtelen hátrafordult, hogy elrejtse könyeit, melyek kifakadtak szemeiből. A márki csöngött, hogy azt ikenje az érkezett vendégnek, hogy nincs itthon; de a tábornok, a ki váratlanul visszatért a Gaietéből, az inas előtt jött és megjelent a szobában, egyik kezével leányát vezetve, kinek szemei ki voltak vörösödve, a másikkal kis fiát, a ki haragos és mogorva arcot vágott.

- Mi történt? - kérdezte az asszony a férjétől.

- Majd később elmondom önnek, - felelte a tábornok, a szomszéd előszoba felé menve, melyben hirlapokat vett észre.

A boszus márkiné kétségbeesetten vetette magát a kanapéra.

A jegyző, a ki azt hitte, hogy most kötelessége kedveskedni a gyermekekkel, nyájas arcot öltött és így szólt a kis fiához:

- Micsoda darabot játszottak a színházban, kicsikém?

- *A Hegyipatak völgyét*, - felelte Gustave duzzogva.

- Szavamra, - viszonzá a jegyző, - ezek a mai szerzők mind bolondok! *A hegyipatak völgye*. Miért nem *A völgy hegyipatakja*? Az lehetséges, hogy egy völgynek nincs patakja és így a szerzők azzal, hogy azt mondják *A völgy hegyipatakja*, valami érdekeset, érthetőt, világosat és kézzelfoghatóat mondanak. De hagyjuk ezt. Hanem hogy történhetik egy dráma egy hegyipatakban és egy völgyben? Persze, azt fogja erre felelni, kicsikém, hogy manapság az ilyen szindarabok legfőbb vonzóereje a látványos kiállításban rejlik; és ebből a czimből igen szép diszletekre lehet következtetni. Jól mulatott kis öcsém? - füzte szavaihoz, leülván a gyermek előtt.

Abban a pillanatban, mikor a jegyző kérdezte, hogy milyen dráma történhetik egy patak mélyén, a márkiné leánya lassan elfordult és sirt. Az anyja még mindig annyira boszus volt, hogy nem vette észre leánya megindultságát.

- Oh, igen, bácsi, nagyon jól mulattam, - felelte a gyermek. - Volt a darabban egy kedves kis fiu, a ki egyedül volt a világban, mert a papája nem lehetett a papája. Hát a mikor fölért a patak fölé vert hid közepére, egyszerre csak egy csunya, nagyszakállas ember... a ruhája egész fekete volt... hát bedobja azt a kedves kis fiut a vízbe. Helén akkor sirva fakadt és sirt, sirt, az egész színház kiáltozni kezdett és a papa hamar elvitt bennünket.

Vandenesse és a márkiné szinte kábultan álltak egymással szemben; mintha hirtelen valami nagy csapás érte volna őket: nem tudtak se gondolkodni, se megmozdulni.

- Gustave, ugyan hallgass! - kiáltotta a tábornok. - Megtiltom, hogy beszélj arról, a mi a színházban történt! Elfelejtetted, hogy mit parancsoltam?

- Oh, bocsásson meg neki, kegyelmes uram, - szólt közbe a jegyző, - én voltam a hibás, hogy megkérdeztem a kis fiut, de nem tudtam, hogy ilyen komoly...

- Neki nem lett volna szabad felelnie, - viszonzá az atya, rideg tekintettel nézván a fiára.

Most már értette a diplomata és a márkiné, hogy miért tértek vissza a gyermekek az apjukkal olyan hirtelen. Az anya most leányára nézett; látta, hogy a gyermek sir. Fölkelt, hogy oda-menjen hozzá; de ekkor arczvonásai szigorúra vonódtak s látszott e vonásokon, hogy nincs a márkinében érzelm, mely e szigort enyhítené.

- Elég, Helén, - mondta leányához, - menj a szomszéd szobába, száítsd fel ott könyeidet.

- Hát mit csinált ez a szegény kis leány? - szólalt meg a jegyző, a ki egyszerre akarta lecsillapítani az anya haragját és a leányka könyeit. - Olyan kedves és olyan csinos ez a kis leány; bizonyosan a legjobb gyermek ezen a világon. Meg vagyok győződve, asszonyom, hogy csupa örömet szerez önnek ez a kis leány, ugy-e, kis leányom?

Helén remegve nézett az anyjára, letörülte könyeit, megpróbált nyugodt arcot ölteni és befutott a szomszéd boudoirba.

- Bizonyára, asszonyom, - folytatta tovább a jegyző, - ön sokkal jobb anya, semhogy nem egyformán szeretné minden gyermekét. Aztán meg sokkal érényesebb, semhogy olyan szomorú előnyökben tudná részesíteni egyik gyermeket a másik fölött, melyeknek gyászos következményei leginkább előttünk, jegyzők előtt, nyilatkoznak meg. Az egész társadalom átmegy a kezeink közt; a szenvedélyeket is a legiszonyubb alakjukban, az érdekek képében látjuk. Látunk anyát, a ki ki akarja tagadtatni gyermekeit ama gyermekei javára, a kiket jobban szeret; viszont látjuk, hogy egy apa a vagyonát annak a gyermekének a számára akarja fentartani, a ki kiérdemelte az anya gyűlöletét. Ebből aztán támadnak harczok, gyűlölségek, áskálódások, okiratok, periratok, színleges eladások, hitbizományok, szóval száanalmas zűrzavar, szavamra, száanalmas! Vannak aztán atyák, a kik azzal töltik életüket, hogy elvonják gyermekeik elől az örökséget azáltal, hogy elpusztítják, elrabolják a feleségük vagyonát. Igen, a szó szoros értelmében elrabolják! Drámáról beszéltünk: ah, higgyék el, ha elmondhatnók egyes ajándékozások titkát, sok szerző rettentő tragédiákat írhatna belőlük. Nem tudom, milyen hatalmuk van az asszonyoknak, hogy azt teszik, a mit akarnak; mert látszólagos gyöngeségük daczára mindig ők diadalmaskodnak. Ah, de engem ugyan soha rá nem szednek! Én mindig kitalálom az okát az asszonyok hizelgéseinek és kedveskedéseinek, melyeket a világ udvariasságból megmagyarázhatatlanoknak szokott mondani. A férjek azonban nem találják ki soha, ezt el kell ismerni... Persze, önök azt fogják felelni erre, hogy van valami kedves...

Helén, a ki visszatért volt atyjával a boudoirból a szalonba, figyelmesen hallgatta a jegyző szavait s annyira megértett mindent, hogy ijedt, félénk pillantást vetett anyjára, fiatal kora minden ösztönével megsejtén, hogy ez az eset meg fogja kétszerezni a szigort, mely már eddig is fenyegette. A márkiné sápadtan és megrémülten mutatta Vandenessenek a férjét, ki elgondolkodva nézegette a falkárpit virágait.

E pillanatban a diplomata minden előkelősége és udvariassága daczára sem tudta magát türtőztetni s dühös tekinteteket vetett a jegyzőre.

- Jöjjön ide be, uram, - mondta a jegyzőhöz és heves léptekkel a szalon benyilója felé ment.

A jegyző be sem fejezván mondatát, reszketve követte.

Vandenesse márki becsapta a szalon ajtaját, ott benn hagyva az asszonyt a férjével s minden haragját összeszedvén, rátámadt a jegyzőre:

- Ebéd óta, uram, nem csinált ön egyebet badarságoknál és nem beszélt egyebet ostobaságoknál. Az istenért, menjen, menjen már. Mert még az lesz a vége, hogy valami nagy szerencsétlenséget okoz. Lehet, hogy ön kitűnő jegyző, de akkor maradjon az irodájában; ha pedig véletlenül társaságba kerül, iparkodjék óvatosabb és körültekintőbb lenni.

A márki köszönés nélkül visszament a szalónba, faképnél hagyván a jegyzőt. Ez egy perczre elkábult és megmerevedett: annyira elképedt; azt se tudta, hol van. Mikor a zaj, mely a füléig hatolt, elhallgatott, azt hitte, hogy sóhajtásokat, járást-kelést hall a szalónból, a hol a csengőt is hevesen megrántották. Félt viszontlátni Vandenesse márkit és menten erő szállt a láb-száraiba s hogy kereket oldjon, sietett a lépcsőzet felé; mikor a termékhez vezető ajtóhoz ért, beleütközött az inasokba, a kik siettek a szalón felé, hogy az uruk rendelkezésére legyenek.

- Ilyenek ezek a nagy urak, - mondta magában a jegyző, mikor leért az utczára és bérkocsi után nézett, - kéri, hogy beszélj, sőt bókokkal még biztatnak is rá; azt hiszed, hogy mulattatod őket, de nem, nem mulatnak, sőt ellenkezőleg! Gorombáskodnak veled, eltolnak közelükből, sőt egyszerűen kiteszik a szűrödet. Pedig én igen szellemes voltam. Nem beszéltem én semmit, a mi nem volt okos, előkelő és ildomos. Ugyan!... azt ajánlja nekem, hogy legyek körültekintő és óvatos. Én bizony mindig az vagyok. Ördögbe is! jegyző vagyok és tagja a jegyzői kamarának! Ej, ez csak amolyan diplomataszeszély volt s az ilyen diplomataféléknek semmi sem szent. Majd holnap meg fogja magyarázni, mik azok a badarságok, a miket csináltam és mik azok az ostobaságok, a miket beszéltem. Majd felelősségre vonom, azaz majd felelni fog, hogy mit értett e szavai alatt. De általában lehet, hogy nincs igazam. Igazán, olyan jólelkű vagyok, hogy ilyesmin is töröm a fejemet. Pedig mi közöm az egészhez!

A jegyző hazaért s most a talányt, melyet sehogyse tudott megoldani, a jegyzőné elé terjesztette, pontról pontra elbeszélte neki az est eseményeit.

- Édes Crottat, ő méltóságának tökéletesen igaza volt, hogy csupa badarságot csináltál és csupa ostobaságot beszéltél!

- Miért?

- Megmondanám, édesem, ha tudnám, hogy akkor holnap nem kezdenéd el újra a badarságokat és az ostobaságokat. Hanem ajánlhatom neked, hogy társaságban se beszélj soha egyéb-ről hivatalos ügyeidnél.

- Ha te nem akarsz megmondani, holnap meg fogom kérdezni a...

- Édes istenem, a legeggyűbb emberek is iparkodnak, hogy az ilyen dolgokat eltitkolják és te azt hiszed, hogy a diplomata megmondja neked. Crottat, Crottat, sose láttalak még ilyen minden okosságtól mentnek.

- Köszönöm, drágám.

III. Két találkozás.

Napoleon egyik egykori parancsőrtisztje, a kit egyszerűen márkinak, vagy tábornoknak fogunk nevezni és a ki a királyság visszaállításakor nagy szerencsével haladt előre, most Versaillesben töltötte a szép napokat; itt lakott egy villában a templom és Montreuil falai közt, a Saint-Cloud felé vezető fasoros uton. Az udvarnál teljesített tisztje miatt nem távozhatott el Páris közeléből.

Csupa nagy terem volt ebben a villában, melyet egykor azért építettek, hogy rejtekhelye legyen valami nagy ur ideig-óráig tartó szerelmi kalandjainak. A kertek, melyek közepén a villa épült, jobbra is, balra is elválasztották Montreuil első házaitól és a bástyafalak körül épült kunyhóktól; így aztán, a nélkül, hogy a világtól valami nagyon el lettek volna zárva, e birtok urai alig néhány lépésnyire a várostól, a magánynak minden gyönyörűségeit élvezhették.

Különös volt, hogy a ház homlokzata és főkapuja közvetlenül az utra nyíltak, lehet hogy mert azelőtt kevesen jártak-keltek erre. Ez a föltevés valószínűnek látszik, ha meggondolja az ember, hogy ez a villa közvetlen szomszédságában van annak a bájos kis kastélynak, melyet XV. Lajos építtetett Romans kisasszony számára. Aztán meg e villa alakja is olyan, hogy az ember, mielőtt közel érne hozzá, inkább amolyan *casinonak* nézné, a melynek berendezései és diszítései öseink szellemes dorbézolásaira vallanak, kik sokat vádolt leplezetlen szabadoságuk mellett is keresték a homályt és a titokzatosságot.

Egy téli estén a márki, a felesége és gyermekeik egyedül voltak ebben az elhagyatott, nagy házban. Az összes cselédek engedelmet kaptak, hogy Versaillesbe menjenek megünnepelni az egyik inas lakodalmát; és a lakodalmi alkalmatosságon kívül karácsony ünnepe is lévén, azt gondolták, hogy ez a kettős körülmény elég mentség lesz számukra a gazdájuknál; nem bántotta őket a lelkiismeret, hogy ezuttal a mulatságnak kissé több időt szentelnek, mint a mennyit a házirend megengedne nekik. De minthogy a tábornok olyan ember hírében állott, a ki mindig hajthatatlanul betartotta a szavát, a késedelmező cselédek mégsem minden lelkiismereti furdalás nélkül tánczoltak tovább, mikor elmúlt a hazatérés órája. Már a tizenegyet is elütötte és még egy cseléd se jött haza. A mély csendben, mely az egész környéken honolt, hallani lehetett időközönként, a mint az éjszaki szél átsüvit a fák fekete ágain s fölbúg a ház körül, vagy belecsaptat a ház hosszú folyosóiba. A fagy annyira megtisztította a levegőt, megkeményítette a földet és szárazzá tette a járdát, hogy minden olyan száraz-tiszta hangot adott, a melyet mindig valami meglepődéssel hallunk. Az elkésett korhely nehézkes lépteit, vagy a Párisba visszahajtó kocsik zörgése a szokottnál erősebben hangzottak föl a házba és sokkal messzebből is fölhallatszottak, mint egyébkor. Az elszáradt levelek, melyeket a hirtelen kerekedő forgószél megtánczoltatott a levegőben, titokzatosan suhogtak az udvar kövezetén, úgy, hogy, az éjszakának valami sajátos, kísérteties hangja volt. Szóval, egy olyan zordon éjszaka volt, mely önzésünkből szánakozó - bár terméketlen - panaszt fakaszt a szegények vagy a vándorok érdekében s a mely olyan gyönyörűségesen kellemessé teszi a szögletet, hol a kandalló áll.

A szalonban egybegyült család e perczen nem törődött se a cselédek elmaradásával, se a tüzhely nélkül szűkölködő szegényekkel, se azzal a poézissal, melyben sugárzik a téli éjszaka. Az asszony és a gyermekek nem okoskodtak sokat, hanem megbiztak egy öreg katona védelmében és átengedték magukat a gyönyörűségnek, melyet a bizalmas családi élet ad, mikor az érzelmeket semmi sem zavarja, mikor őszinte szeretet és nyíltság, ragaszkodó tekintetek és kedves enyvelgés elevenítik a társalgást.

A tábornok egy magas és mély karosszékben ült, vagy jobban mondva, feküdt, szögletében a kandallónak, melyben nagy tűz világolt és melynek kiáradó melege olyan jól esett, úgy áthatotta a testet-lelket; a mi arra vall, hogy odakint kegyetlen hideg van. A derék atya a szék hátához támaszkodva, kissé előrehajolt; az a gondtalan hanyagság, melylyel a fejét előre-nyújtotta, teljes nyugalomra, örömmel teli lélekre vallott. A pihenéstől félig elzsibbadt karjai, melyeket könnyedén alácsüggesztett a szék karfáin, még jobban kifejezték az atya boldog nyugodtságát. Nézte legkisebb gyermekét. Alig ötesztendő fiucska volt; már félig lenn voltak a ruhácskái s nem akarta engedni, hogy az anyja egészen levetköztesse. A kis gyermek megfutott az ingecske meg a hálósipka elöl, melyet a márkiné már többször is megpróbált ráadni; féltve őrizte himzett gallérocskáját; rámosolygott az édes anyjára, mikor ez hívogatta és észrevette, hogy az édesanya maga is nevet ezen a gyermeki lázadáson; aztán elkezdett játszani kis nénjével, a ki épp olyan gyermeteg volt, mint jómagá, de pajkosabb és a ki már értelmesebben tudott beszélni, mint a kis fiu, mert ennek kigügyögött szavait és kusza gondolatait még a szülői is alig értették meg. A kis Moína, a ki két esztendővel idősebb volt a fiucskánál, már szinte nőies ingerkedéseivel véghetetlen kacagást keltett, mely újra meg újra kitört, pedig a kis leány nem is adott rá mindig okot; de mikor az atya és kivált az anya így együtt látta ezt a két gyermeket, a mint a tűz előtt a földön hemperegtek s a mint föl-fölhajlott ruhácskájuk kedves, husos testükről, láttatva gyöngéd, gyermeteg formáikat, a mint az egyiknek fekete hajzata a másik szőke fürteivel összevegyült s a mint rózsás arczocskáik, melyeken az öröm édes kis gödröcskéket vetett, egymáshoz értek: az atya és az anya bizonyára megértette ezt a két kis teremtet, kikben már jellemet láttak kifejeződni és akiken odaadó szeretettel csüggték. Ez a két kis angyal, nedves szemeik eleven színével, ragyogó orcáikkal, rózsásfehér arcbőrükkel elhalványították a virágait annak a szőnyegnek, mely hanczurozásuknak színtere volt, s melyen veszedelem nélkül meg-megbotoltak, elestek, ugrándoztak, birkóztak, hemperegtek. Az anya a kandalló másik sarkában ült egy heverőszéken, szemben a férjével; a gyermekek ruhácskái heverték körülötte szanaszét; nyugodt kényelmességben ült ott, egy kis piros cipőcskével a kezében. Éppen nem megingathatatlan szigorúsága édes mosolyra vált ajkain. Mintegy harminczhatéves volt már, de azért még megőrizte szépségét, melyet arcza ritka tökéletes vonásainak köszönhetett; ez arcznak a meleg, a fény és a boldogság e perczen szinte természetfölötti ragyogást adott. Közbe-közbe szerető szemeinek tekintetét gyermekeiről a férje komoly arczára fordította; s a mint így a hitvestársak szemei találkoztak, néma boldogság és komoly elmélyedés fejeződött ki tekintetükben. A tábornoknak erősen napbarnította arcza volt. Széles, tiszta homlokára néhány szürkülő hajfürt csüngött. Kék szemeinek férfias tekintet, hervadt arcza redőin kifejeződő bátorsága azt hirdette, hogy kemény munkával szerezte meg a vörös szalagot, mely a kabátja gomblyukát ékesítette. E pillanatban két gyermeke ártatlan örömeinek sugárzása visszaverődött az atya férfiasan erélyes és szilárd arczán, melyet kimondhatatlan kedélyesség, jólelkűség és őszinteség hatott át. Ez a vén katona szépecskén, minden erőltetés nélkül, megfiatalodott. A katonákban mindig lakozik valami vonzalom a gyermekek iránt; eléggé kipróbálhatják az élet balsorsait, hogy felismerhessék az erő nyomorúságát és a gyöngeség előnyeit. Kissé odébb, egy kerek asztalnál, melyet egy olajlámpa világított meg, elhalványítván fényes sugaraival a kandallón álló gyertyák libegő lángjait, egy tizenháromeves fiu ült s buzgón olvasott egy nagy könyvet. Kis öcscsének és kis hugának kiáltozásai éppen nem zavarták és arczán a fiatal kor kíváncsisága nyilatkozott meg. Látva, hogy a fiun liceumi egyenruha van s hogy a könyv, melyet olvas, az *Ezeregyéj* csodás történeteit foglalja magában, érthető ez a buzgó elmerültség. Mozdulatlanul, elmélyedve ült; egyik karjával az asztalra könyökölt, fejét egyik kezébe hajtotta, melynek fehér ujjai belemerültek sűrű barna hajába.

A világosság éppen arczára esett, alakja egyébként sötétben volt: így azokra a sötét arczképekre hasonlított, a melyeken Raphael magamagát örökítette meg, a mint elgondolkodva kissé előre hajlik s jövőjéről álmodozik. Az asztal és a márkiné között egy nagy és szép leány

dolgozott; himző-állvány volt előtte és ennek kerete fölé hajlott, időnkint meg-megemelvén fejét, melyről a művésziiesen lefésült hajzat visszaverte a lámpa fényét. Helén magában is gyönyörű látvány volt. Szépségének egész jellege ritka erélyes és előkelő volt. Ámbár úgy volt fésülve, hogy határozott körvonalak vegyék körül a fejét, a haja olyan dús volt, hogy a fürtök mintegy fellázadtak a fésű fogai ellen és a nyak körül sűrűn fölbedrosodtak. Sűrű és szabályosan ívelt szemöldökei élesen kiváltak tiszta homlokának fehérségéből. Felső ajakán is volt valami sajátos jele annak a férfias bátorságnak, mely abban a barnás-fekete árnyalatban is kifejeződött, mely ritka tökéletességgel formált görög orra alatt pelyhedzeni látszott. De a formák elragadó teltsége, az arczvonások gyengéd-finom kifejezése, az arcz bőrének finom átlátszósága, az ajkak gyönyörűsége lágysága, az arcz ováljának tökéletessége és főleg szűzies tekintetének illetlen tisztasága ennek az erővel teli szépségnek megadták azt a nőies bájt és elbájoló egyszerűséget, melyet a béke és a szerelem ily angyalainál megkívánunk. De nem volt ezen a fiatal leányon semmi gyöngeség és a szíve bizonyára épp olyan édes, a lelke épp olyan erős, mint a milyen nagyszerűek külső formái és a mily elragadó az arcza. Követte a hallgatásban liczeumba járó fivérét; mintha abba, a fiatal leányoknál gyakrabban előforduló, komor révedező tünődésbe merült volna el, a melybe az atya figyelmes szeme, sőt még az anya okos éleslátása sem tud behatolni! Nem lehetett így tudni, hogy a fénysugarak játéka, vagy titkos gyötrelmeknek lehet-e tulajdonítani azokat a szeszélyes árnyakat, melyek átátszálltak arczán, mint a báránfyellegek a tiszta égen.

A két idősebb gyermekről a férfi és az anya teljesen megfélekezett. De a tábornok több ízben is egy-egy beszédes pillantással áttekintette ezt a néma jelenetet, mely tulajdonképp édes megvalósulásával kecsegtetett azoknak a reményeknek, melyekre a családi asztalt körülvevő gyermekcsoport biztatott. Az emberi élet különböző fokozatait fejezván ki ez a kép, mintegy élő költemény volt. A szalón diszes berendezésének dús előkelősége, a gyermekeknek és szülőknek különböző elhelyezkedése, a ruhák különféle színeinek ellentéte, a különböző kor kifejezésére valló jellemzetes arczok, melyeknek a nem egyenletesen vetődő világosság változatos körvonalakat adott: mindez rávarázsolta erre az emberi képre azt a gazdagságot, melyet a szobrászok, festők és költők szeretnek megörökíteni. Végül a csend és a tél, a magány és az éjszaka ráárasztották méltóságukat erre a fenséges, kedves és természetből fogva vonzó látványra. A házasság élet tele van ilyen ihlett órákkal, melyre a kifejezhetetlen bájt talán valami jobb világra való emlékezés varázsolja. Semmi kétség, az ég áraszt sugarakat az ilyen jelenetekre azért, hogy kárpótolja némileg az embereket a fájdalomért s így elfogadhatóvá tegye az életet. Mintha e képekben a világegyetem tárulna elénk, bájos formában, hogy megnyilatkoztassa a világ rendjének nagy eszméit, melyekkel a társadalom a maga törvényeit és jövőjét védelmezi.

De ámbár Helén gyöngéd tekinteteket vetett Abelre és Moïnara, mikor ezek öröme hangosan kitört; ámbár boldogság sugárzott fényes arczáról, mikor úgy közbe-közbe lopva édesatyjára nézett, mégis valami mélységes melankólia fejeződött ki mozdulataiban, egész magatartásában s kivált hosszú pillákkal takart szemeiben. Fehér, erős kezei, melyeknek a bőr színén áthatoló fény átlátszó, szinte folyékony pír kölcsönzött,... igen, kezei remegtek. Szemei a márkiné szemeivel egyetlen egyszer találkoztak, de a nélkül, hogy kölcsönösen kihívó lett volna a tekintetük. Egyetlen egy tekintetet váltott ez a két nő s megértették egymást. Helén tekintete fénytelen, hideg és alázatos volt ekkor; az anyáé komor és fenyegető. Helén erre gyorsan a munkájára fordította tekintetét, hamar öltögetni kezdett tüjével és sokáig nem emelte föl a fejét, melyet mintha neheze esett volna magasra tartania. Tán tulságosan szigorú volt az anya a leánya iránt és tán szükségesnek vélte az anya ezt a szigorúságot? Vagy tán féltékeny volt Helén szépségére, a kivel ugyan még mindig vetekedhetett, de csak akkor, ha az öltözködés művészetének minden szemfényvesztő befolyását felhasználta. Vagy tán a leány, mint más leányok is, mikor tisztán kezdenek látni, belelátott ez asszonynak némely

titkaiba, melyekről ez a látszólag olyan odaadóan hü asszony azt hiszi, hogy mint valami sirba, mélyen el vannak temetve a szívébe mindenki szeme elől.

Helén oly korba jutott, mikor a tisztaság a lelket sok tekintetben merevvé teszi s ez a merevség át szokta lépni azokat a helyes határokat, melyek közt az érzelmeknek meg kell maradniok. Némely lelkekben a hibák olyan mérvet öltenek, hogy egyenest bűnné válnak; a képzelet e lelkesedésben szembeszáll a lelkiismerettel; így fiatal leányok gyakran oly mértékben megnövesztik a büntetést, mintha igazán valami nagy gonosztett esett volna meg. Helén azt hitte, hogy nem méltó senkihez. Élete korábbi szakának egy titka, egy talán véletlen baleset, melyet eleinte nem értett meg, de a melyet később mélyen vallásos eszméitől erősen befolyásolt, finom értelmességének fogékonysága teljesen feltárt: mintha ez a titok csodamód lealacsonyította volna ezt a leányt saját szemeiben. Viselkedésének ez a változottsága akkor kezdődött, mikor Schillernek egyik szép tragédiáját valamely legujabban megjelent fordításban elolvasta. Az anya, miután megkorholta leányát, a miért ez kiejtette kezéből e könyvet: észrevette, hogy Helén lelkében a nagy izgatottságot a könyvnek az a jelenete keltette, melyben a költő rettenetes párhuzamot von Tell Vilmos, ki embervért ont, hogy megmentsen egy népet és Parricida János között, ki testvérgyilkos. Helén alázatos, jámbor és ájtatos lett s nem kívánczolt többé bálókba. Sohase volt atyja iránt ilyen nyájas és kedves, kiváltkép mikor a márkiné nem volt jelen a gyermeki szeretet gyöngéd megnyilatkozásainál. De az elhidegülés, mely kétségtelenül megvolt Helénnek az édes anyja iránt való szeretetében, olyan finoman, észrevétlenül fejeződött ki, hogy a tábornok nem vette észre, bár féltő gonddal őrizte családjában az összhangot és az egyetértést. Férfi létére nem is lehetett elég éles szeme, hogy belehatoljon e két női szív mélyébe: az egyik szív fiatal és nemes, a másik érzékeny és büszke; az egyik csupa jóságos elnézés, a másik csupa finomság és szeretet. Hogy az anya ügyesen gyakorolt asszonyi zsarnoksággal megszorította leányát, ezt más nem is vehette észre, csak az áldozat. Különben csak a következmények teremtték meg ezt a megoldhatatlan helyzetet. Ez estig nem tört elő egyetlenegy vád se e két lélekből, de köztük és Isten között bizonyára egy végzetes titok lebegett.

- Menjünk, Abel! - kiáltotta a márkiné, felhasználván egy alkalmas pillanatot, melyben Moína és a kis fiu mozdulatlanul álltak egymás mellett, fáradtan és csendesen. - Jerünk, jerünk, lefektetlek!

És parancsoló tekintetet vetvén a fiucskára, élénk mozdulattal térdeire emelte.

- Hogyan esik meg, - szólalt meg a tábornok, - már féltizenegy és még egy cselédünk se jött haza? Gonosz népség! Gustave, - fűzte szavaihoz, fia felé fordulva, - nem azzal a feltétellel adtam-e ezt a könyvet, hogy tíz órakor abbahagyod az olvasást? Magadtól is be kellett volna csuknod ezt a könyvet tíz órakor és aludni kellett volna térnéd, mint a hogy megígérted. Ha azt akarod, hogy derék ember váljék belőled, a kit a világ becsül, akkor szavad olyan szent legyen neked, mintha második hitvallásod volna és épp úgy ragaszkodjál a szavadhoz, mint a becsületedhez. Fox, Anglia egyik legnagyobb államférfia, szintén híres volt szép jelleméről. Az volt a legfőbb tulajdonsága, hogy hü maradt azokhoz a kötelességekhez, melyeket egyszer magára vállalt. Gyermek-korában az atyja, ki megcsontosodott angol volt, erős leczkét adott a fiának, mely leczke olyan hatalmas volt, hogy örökké tartó befolyást gyakorolt a fiu lelkére. A te korodban Fox a szünidőre haza jött atyjához, kinek, mint minden gazdag angolnak, meg lehetős nagy parkja volt a kastélya körül. Ebben a parkban volt egy ódon kioszk, melyet le akartak bontani, hogy egy olyan helyen állítsák föl, a honnan remek kilátás nyílik. A gyermekek szeretnek ilyen lebontást látni. A kis Fox néhány nappal több szünidőt akart, hogy jelen lehessen a pavillon lebontásánál. De az apja azt követelte, hogy térjen vissza a kollégiumba, az előadások megkezdésének előre megállapított napjára. Ebből aztán egyenetlenkedés támadt atya és fiu között. Az anya, mint minden mama, a fiunak fogta pártját. Az atya

erre ünnepiesen megigérte fiának, hogy a kiosk lebontásával vár a jövő szünidőig. Fox visszatért a kollégiumba. Az atya azt hitte, hogy egy kis fiu, a kit a tanulás elfoglal, bizonyára elfelejti az ilyesmit és lebontatta a kioszkot s felállította a park egy más helyén. Az önfejű és makacs gyerekek azonban egyre csak a kioszkon járt az esze. Mikor hazajött az atyjához, első gondja volt megnézni az ódon épületet; de szomoruan tért vissza ebédkor a parkból és így szólt atyjához:

»Megcsaltál!« Az öreg angol nemes kissé zavartan, de azért méltóságosan felelt: »Igaz, fiam, de jóvá teszem a hibámat. Az ember többet tartson a szavára, mint a vagyonára, mert szótartással lehet vagyonra szert tenni, de a világ minden kincsével sem lehet letörülni azt a foltot, melyet a szószegés a lelkiismereten ejt.« Az atya ismét visszaépíttette a pavillont oda, a hol eredetileg állott, azután elrendelte, hogy bontsák le a fia szeme előtt. Ez, a mit elmondtam, legyen intő példa neked, Gustave.

Gustave, a ki figyelemmel hallgatta az atyját, tüstént becsukta a könyvet. Egy perczre csend lett s ez alatt a tábornok fölemelte az álommal küzködő Moïnat és gyöngéden ölébe vette. A kicsike rábocsátotta ingadozó fejét az atya mellére és tüstént elaludt; arcát egészen eltakarták kedves hajának aranszinű fürtjei.

E pillanatban gyors léptek rengették meg a földet az utcán és hirtelen három dobbanás hangzott a kapu felől, visszhangot keltvén az egész házban. Ezeknek az elnyújtott dobbanásoknak hangja olyan könnyen érthető volt, akár valami halálos veszedelemben forgó embernek a kiáltásának.

A házőrző eb haragosan ugatni kezdett, Helén, Gustave, a tábornok és a felesége megrezzenetek; de Abel, a kit épp lefektetett az anyja és Moïna nem ébredtek fel.

- Sietős a dolga annak odalenn! - kiáltott föl a vén katona, egy karos-székbe tevén le a leánykát.

Hamar kisietett a szalonból, nem hallván a felesége kérését:

- Ne menjen ki, barátom...

A márki bement a hálósobájába, pisztolyt fogott a kezébe, meggyújtott egy kézi-lámpást, a lépcsőhöz sietett, villámsebesen lerohant és mihamar a ház kapujánál termett, hová a fia rettenthetlen bátorsággal követte.

- Ki van kinn? - kérdezte a tábornok.

- Nyisson kaput, - felelte egy hang, a lihegéstől el-elfulva.

- Jóbarát?

- Igen, jóbarát!

- Egyedül van?

- Igen. De nyissa már ki, mert jönnek már!

Mikor a tábornok kissé megnyitotta az ajtót, egy idegen mint valami árnyék, szinte kísérteties sebességgel, besurrant a kapualjba; és a nélkül, hogy a márki meggátolhatta volna, az ismeretlen erős rugással ismét becsapta a kaput és elszántan nekivetette a hátát, mintha meg akarná akadályozni, hogy a kaput újra kinyissák. A tábornok, hogy ráriaszszon, rögtön az idegen mellének emelte pisztolyát és lámpását s ekkor egy középtermetű férfit látott, nagy, öreg embernek való prémes-bundában, mely bő volt és hosszú és nyilván nem az ő számára készült. Óvatosságból vagy véletlenül, a menekültnek homlokát teljesen eltakarta a sapkája, mely le volt huzva egészen a szemére.

- Uram, - mondja a tábornokhoz, - bocsássa le a pisztolya csövét. Nem akarok a házában maradni, ha ön nem egyezik bele; de ha kimegyek, a halál vár reám odakünn. És milyen halál! Ön lenne érte felelős Isten előtt. Két órára vendégszeretetet kérek öntől. Jött-ment könnyörgő vagyok, uram, de a szükség zsarnokságával parancsolnom kell, hogy adjon menedéket. Olyan vendégszeretetet kérek, mint a milyen Arábiában szokásos. Tartson szentnek a küszöbén belül; ha nem, akkor nyissa ki a kaput s megyek ki meghalni. Rejtekre van szükségem, menedékre és vízre. Oh, vizet! vizet! - ismételte hörögve.

- Kicsoda ön? - kérdezte a tábornok, a kit meglepett az a lázas gyorsaság, melylyel az ismeretlen beszélt.

- Ah, hogy ki vagyok? Ej, nyissa ki a kaput, hadd megyek! - felelte az idegen rettenetes hangon, melyben pokoli gúny rezgett.

Ámbár a márki ügyesen vetette az idegenre a lámpás sugarait, mégis csak az arcznak alsó részét láthatta és semmi sem ajánlta a menekülőt arra a vendégszeretetre, a melyet ilyen szokatlan módon kért: az idegen orczái remegtek és ólomszinűek voltak, vonásai irtóztatón feldúltak voltak. A kalapkarimától vetett árnyékban az idegen szemei úgy világítottak, mint két tűzláng; a lámpás gyertyájának gyenge fénye szinte elsápadt e lángok mellett.

De valamit csak kellett felelni.

- Uram, - szólt a tábornok, - ön olyan rendkívüli módon beszél, hogy az én helyemben ön...

- Öntől függ most életem vagy halálom! - vágott az idegen a ház urának szavába, rettenetes hangon.

- Két órára? - kérdezte a márki kissé habozva.

- Két órára! - felelte az idegen.

Most kétségbeesésében hirtelen hátratulja kalapját, föltárta homlokát és mintegy utolsó kísérletképen olyan tekintettel nézett a tábornokra, melynek meglepő nyíltsága a katona lelkébe hatolt. Ez az okossággal és akaraterővel teli tekintet olyan volt, mint a villámlás és úgy is hatott, mint a villámcsapás; mert vannak pillanatok, melyekben az emberek megmagyarázhatatlanul nagy hatással tudnak lenni.

- Hát jó, bárki is ön, biztonságban érezheti magát a házam fedele alatt, - viszonzá komoly hangon a ház ura, a ki azt hitte, hogy ezzel egy olyan ösztönszerű indulatnak enged, a melyet az ember nem mindig tud magamagának megmagyarázni.

- Isten fizesse meg a jószágát, - felelte az ismeretlen, lelke mélyéből felsóhajtván.

- Van önnél fegyver? - kérdezte most a tábornok.

Felelet helyett az idegen egy pillanatra, csak épp annyi időre, hogy a tábornok egy tekintetet vethetett rá, szétnyitotta bundáját s újra gyorsan összevonta. Ugy látszott, hogy nincs nála fegyver; olyan öltözetben volt, mint a ki bálból jön.

Bár csak olyan igen hirtelenében mérte végig a gyanakvó katona a fiatal embert, mégis eleget látott, hogy így kiáltson fel:

- Hol az ördögben sározhatta be ennyire magát, ilyen száraz időben?

- Még mindig kérdezget? - felelte az ismeretlen, szinte fölényes hangon.

A márki most észrevette a fiát és eszébe jutott az a leczke, melyet épp az imént adott a fiának a fogadott szó szigorú megtartásáról; annyira boszantotta ez a dolog, hogy meglehetősen haragos hangon szólt rá a fiára:

- Hogy esik meg, ficzkó, hogy itt vagy és nem az ágyban?
- Azt hittem, papa, hogy hasznára lehetek a veszedelemben - felelte Gustave.
- Eredj, menj föl a szobádba! - parancsolta az apa, kit lecsillapított a fia felelete. - Ön pedig - mondta az ismeretlenhez fordulva - sziveskedjék utánam jönni.

Elhallgattak, mint két játékos, mikor egyik sem bizik a másikban. A tábornokban még bal-sejtelmek is kezdtek megfoganni. Az ismeretlen úgy nyomta a szívét, mint valami lidércz; de ígéretéhez hű akarván maradni, átvezette az idegent a folyosókon, föl a lépcsőkön és megnyitott előtte egy nagy szobát a második emeleten, közvetlenül a szalon fölött.

Ezt a lakatlan helyiséget télen szárítókamrának használták; nem volt összeköttetésben a ház egy más helyiségével sem és nem volt négy sárga falán egyéb disz, mint egy csuf, rossz tükör, melyet a ház előbbi gazdája meghagyott a kandalló fölött és egy másik nagy tükör, melyet a márki, mikor a házat bebutorozta, nem tudván a lakott szobákban felhasználni, ebben a teremben, a kandallóval szemben állíttatott fel. Ennek a tágas teremnek a padlóját tán még sohasem söpörték fel; hideg, fagyos levegő volt a teremben és két szakadozott szövédéki nádszék volt az egész butorzata.

A tábornok letette a lámpást a kandallópárkányra és így szólt:

- Az ön biztonsága azt követeli, hogy ez a nyomoruságos padlás-szoba legyen a menedék-helye. És minthogy szavamat adtam, hogy megőrzöm a titkát, meg kell engednie, hogy be-zárjam ide.

Az ismeretlen lehajtotta fejét annak jeléül, hogy beleegyezik.

- Nem kértem egyebet, mint menedéket, titoktartást és egy ital vizet, - jegyezte meg.
- Tüstént hozok, - felelte a márki, a ki kimenvén, gondosan rázárta az idegenre az ajtót és tapogatódzva lement a szalónba, hogy onnan gyertyát hozzon s aztán maga menjen a konyhába egy üveg vizért.
- Nos, ki volt az? - kérdezte élénk hangon a márkiné a férjétől.
- Semmi, kedvesem, - felelte a tábornok odavetőleg.
- De mi figyelmesen hallgatództunk: valakit az imént fölvezetett a második emeletre.
- Helén, - viszonzá a tábornok és leányára nézett, ki érdeklődve vetette föl a fejét atyja felé, - jegyezd meg jól, hogy atyád a becsületével felel a titoktartásról. Nem hallottál semmit, érted!

A leány igent kifejező komoly fejmozdulattal felelt.

A márkiné egészen megdöbbsent és felháborodott azon a modoron, melylyel a férje hallgatásra akarja kényszeríteni.

A tábornok fogott egy üveget, egy poharat és újra fölment a szobába, melyben foglyát tartotta. Az idegent állva lelte; a falnak támaszkodott, közel a kandallóhoz; a fején már nem volt kalap. Az idegen nyilván nem várta, hogy a tábornok ennyire megvilágítja a szobát. Homloka redőkbe vonódott, arcza aggódóra vált, mikor szemei találkoztak a tábornok kémlelőátható tekintetével; de hamar megnyugodott és nyájas arczot öltött, hogy megköszönje menedék-adója jószágát.

Mikor a tábornok letette az üveget és a poharat a kandalló párkányára, az ismeretlen még egy hálától sugárzó tekintetet vetett a tábornok felé és megtörte a csendet.

- Uram, - szólt nyájas-gyöngéd hangon, mely ment volt ugyan az iménti el-elfuldoklásoktól, de azért még mindig erős belső remegésre vallott, - ugyebár, én nagyon furcsának tetszem az ön szemében? Bocsássa meg ezt a kénytelen furcsaságot. Ha itt marad, arra kérném, hogy ne nézzen rám, mikor iszom.

A tábornok boszankodott, hogy egyre engedelmeskednie kell egy embernek, a ki sehogy sincs az inyére és ridegen hátrafordult. Az idegen most kivett a zsebéből egy fehér zsebkendőt s abba beburkolta a jobb kezét. Azután megfogta az üveget és egyhuzamban kiitta az üveg egész tartalmát.

A márki nem gondolván arra, hogy ezzel megszegi hallgatásával tett ígéretét, önkéntelenül, szinte gépiesen a tükörbe nézett. A szemközt álló tükörből átvetődő képben meglátta az idegennek egész alakját és látta, hogy a zsebkendőt mikor hozzáér a keze, egyszerre pirosság futja át. Az idegennek keze ugyanis csupa vér volt.

- Ah, ön meglátott a tükörben! - kiáltott fel az ismeretlen, mikor ivás után ismét beburkolta magát köpenyébe és gyanuskodó arccal fordult a tábornok felé. - Elvesztem, jönnek, már itt is vannak!

- Én nem hallok semmit, - felelte a márki.

- Önnek nem érdeke, mint nekem, hogy a távolba is halljon.

- Ön bizonyára párbajban sérült meg s ezért van így vérrel borítva? - kérdezte a tábornok, a ki meglehetősen megrendült, mikor látta, hogy vendégének ruháján sok helyütt véres foltok vannak.

- Igen, ön mondta, párbajban, - ismételte az idegen, miközben keserű mosoly jelent meg az ajkán.

E pillanatban vágató lovak dobogása hallatszott a távolból; de ezek a hangok oly gyengék voltak, mint a virradat első sugarai. A tábornok gyakorlott füle azonban egy lovas-szakasz szabályos vágatását érezte ki e hangokból.

- A zsandárok! - szólt a tábornok.

Ránézett foglyára, még pedig olyan tekintettel, hogy eloszlassa a kétségeket, melyeket indiszkrécziójával önkéntelenül fölkelthetett; fogta a gyertyát és visszatért a szalónba. Alig tette föl a kandalló párkányára a padlás szoba kulcsát s már hallotta, hogy erősödik a lódobogás hangja és olyan sebességgel közeledik a ház felé, hogy a falak megremegtek belé. Csakugyan a lovak megállottak a ház kapuja előtt. Egy lovas, miután néhány szót váltott bajtársaival, leszállt a lováról, erősen kopogott a kapun s ezzel kényszerítette a tábornokot, hogy lemenjen kaput nyitni. A márki nem tudta egészen leplezni titkolt izgatottságát, mikor hat zsandárt látott a kapu előtt, kiknek ezüsttel himzett csákói fényesen csillogtak a hold fényében.

- Nem hallotta, méltóságos uram, - szólt egy lovas-örmester, - hogy egy ember épp az imént a városfalak felé futott?

- A városfalak felé? Nem!

- Nem nyitotta ki, méltóságos uram, a kaput senkinek?

- Hát magam szoktam a kaput kinyitni?

- De, bocsánat, tábornok ur, e pillanatban úgy tetszik nekem, hogy...

- Ej mit, - kiáltott fel a márki haragosan, - tréfálni akar velem? Van joga...?

- Nincs, nincs, méltóságos uram, - felelte az őrmester alázatosan. - Bocsássa meg buzgalmunkat. Tudjuk jól, hogy Franciaország egy pairje nem tesz meg olyat, hogy ilyen éjszakai órában házába fogadjon egy gyilkost; de azt gondoltuk, hogy itt némi utbaigazítást kaphatunk...

- Gyilkost? - kiáltott fel a tábornok. - És ki az, a kit...?

- De Mauny báró urat gyilkolták meg az imént egy fejszecsapással, - viszonzá az őrmester. - De a gyilkost üldözőbe vettük. Meg vagyunk győződve, hogy a környékben tartózkodik és körül is fogjuk, hogy megkerítsük. Bocsásson meg tehát, tábornok ur.

A zsandár lóraszállás közben mondta e szavakat, így hát szerencsére nem láthatta a márki arcát. Meg lévén szokva minden aprólékos körülményből is következtetni valamit, a zsandárban talán gyanu fogamzott volna meg, láttára e nyílt ábrázatnak, melyen a lélek indulatai olyan hűségesen kifejeződtek.

- Tudják a gyilkos nevét? - kérdezte a tábornok.

- Nem, - viszonzá az őrmester. - Érintetlenül hagyta az íróasztalt, melynek fiókja tele volt arannyal és bankjegyekkel; ezekhez hozzá sem nyult.

- Akkor boszu volt, - mondta a márki.

- Ej ugyan, egy vén emberen?... Nem, nem, annak a gazembernek nyilván nem volt elég ideje, hogy teljesen elvégezze a munkáját.

Az őrmester utána száguldott bajtársainak, kik már a távolban vágattak. A tábornok egy perczig rabja volt megdöbbenésének és határozatlanságának; a mi könnyen érthető is. De csakhamar hallotta, hogy cselédei jönnek hazafelé, nagybuzgón vitatkozva; a hangjuk már Montreuil határából hallható volt. Mikor hazaértek, a tábornok haragja, melynek csak ürügy kellett, hogy kitörjön, úgy lecsapott rájuk, mint a menykő. A ház megreszketett a kitörés visszhangjától. Aztán egyszerre lecsillapodott, mikor a legvakmerőbb és a legügyesebb cseléd, a tábornok komornyikja, azzal mentegette az elmaradásukat, hogy a zsandárok és a rendőrök, kik egy gyilkost keresnek, megállították őket Montreuil előtt.

A tábornok erre tüstént elhallgatott. De a cselédek e jelentése egyuttal eszébe juttatta a márkinak a maga különös helyzetét és száraz ridegséggel megparancsolta az egész cselédségnek, hogy térjen mindenki tüstént feküdni és otthagyta faképnél cselédeit, kik ámultakbámultak, hogy a tábornok elhitte a komornyikjának hazugságát.

De mialatt ezek az udvarban lefolytak, egy látszólag elég egyszerű esemény megváltoztatta helyzetét a többi személyeknek, kiknek részük van e történetben. Alig ment ki a márki, a felesége majd a kandalló párkányán fekvő padlásszoba-kulcsra, majd Helénre kezdett pillantgatni s végül halkán így szólt, a leány felé fordulván;

- Helén, az atyád a kandallón felejtette a kulcsot.

A leány csodálkozva vetette föl fejét és félénken az anyjára nézett, kinek szemei csak úgy csillogtak a kíváncsiságtól.

- Igen, mama, - felelte remegő hangon, zavartan.

- Szeretném tudni, mi történik odafenn. Ha van is fönn valaki, annyi bizonyos, hogy még nem moczczant meg... Ugyan, Helén, menj föl...

- Én? - szólt a leány szinte ijedten.

- Félsz?

- Nem, mama, de én úgy hiszem, hogy emberi lépteket hallottam.

- Ha fölmehetnék magam, nem kértelek volna meg, hogy menj föl te, Helén, - viszonzá az anya hideg méltósággal. - Ha atyád visszajön és nem találna engem itt, bizonyára keresne; a te távollétedet azonban nem venné észre.

- Ha parancsolja, mama, akkor fölmegyek; de elvesztem a papa becsülését, ha...

- Hogyan! - szólt a márkiné némi gúnyos kifejezéssel. - Nos, ha komolyra fogod azt, a mi csak tréfa volt, jó, hát akkor parancsolom, hogy menj fel. Itt a kulcs, leányom. Az atyád, mikor megparancsolta, hogy hallgass arról, a mi itt e házban történik, nem tiltotta meg azt is, hogy föl menj abba a szobába. Menj és jegyezd meg magadnak, hogy egy leánynak soha sem szabad ítéletet mondani az anyjáról...

A márkiné, miután egy sértődött anya minden szigorúságával odavetette leányának e szavakat, fogta a kulcsot s Helén kezébe adta, ki aztán szó nélkül fölkel és kiment a szalonból.

- Az anyám mindig tud majd bocsánatot nyerni, de az én számomra el fog veszni az atyám szíve. Tán meg akar fosztani az anyám az édes atyám szeretetétől? Ki akar üldözni atyám házából?

Ezek az eszmék forrongtak most a leány képzeletében, a mint gyertya nélkül, a sötétben ment a folyosónak hosszában, melynek végén nyílt a titokzatos szoba ajtaja. Mikor odaért, volt gondolatainak zavarában valami balsejtelmes. Az ilyesfajta kusza elmélkedés ezer meg ezer érzelmet ébreszt fel, melyek eddig szunnyadtak a szívében. Minthogy talán már nem hitt többé boldog jövőben, most ebben az irtóztató, félelmes pillanatban, egyszerre kétségbeesett élete fölött. Görcsösen reszketett, mikor a kulcsot a závarhoz közelítette és indulata annyira erős lett, hogy egy percze megállt és kezét a szívére tette, mintha hatalma volna lecsillapítani a szíve mélységes, meg-megdobbanó verését. Végre kinyitotta az ajtót. A kulcsnyikorgás, úgy látszik, hiába ütötte meg a gyilkos fülét. Mert ez, ámbár hallása igen finom volt, mozdulatlanul megmaradt a falhoz támaszkodva; mintha lelke beleveszett volna a gondolataiba. A lámpásvetette fénykör csak gyöngén világította meg és ebben a félhomályos megvilágításban azokra a sötét lovag-szobrokra hasonlított, melyek valami fekete sírkő sarkán, gótikus menyegzet alatt állanak. Hihetetlen merészség csillogott ez erősen megviselt arczon. Tüztől villogó, merev és száraz szemei mintha valami viaskodást néznének az előtte terjengő sötétben. Viharzó gondolatok vonultak át hirtelen ez arczon, melynek szilárd és elszánt kifejezése előkelő lélekre vallott. A teste, a tartása, arányai összhangban voltak mély lelkével. Ez az ember csupa erő és csupa hatalom volt és szembenézett a sötétségnek, mintha az jövőjének képe volna. A tábornok meg lévén szokva, hogy azoknak az óriásoknak erélyes arczeit lássa, kik Napoleon körül tolongtak és le lévén kötve valami sajátos kíváncsiságtól, nem vette ügybe e rendkívüli ember ritka testi sajátosságait; de Helént, kire, mint minden asszonyra, lebilincselőleg hatottak e külső benyomások, egyszerre megragadta a fénynek és árnyaknak, a nagy-szerűnek és a szenvedélynek ez az összevegyülése és az az egész poétikus kuszaság, mely ennek az ismeretlennek olyan külsőt adott, mintha a bukásból újra fölemelkedő Lucifer volna. Egyszerre mint valami bűvölet által lecsillapodott a vihar, mely ez arczon kifejeződött és az a meghatározhatatlan hatalom, melynek oka és következménye talán az idegen akarata ellenére volt, az áradás egyre növekvő gyorsaságával terjedt maga körül. A gondolatok egész árja ömlött alá homlokáról e pillanatban, mikor vonásai ismét felöltötték természetes alakjukat. S a leány, a kit, mondhatni, elbűvölt vagy e találkozás különössége, vagy a titok, a melybe behatolt: most egy vonzó, nyájas és érdeklődéssel teli arcot csodálhatott meg, egy darabig bűvöletes csendben maradt rabjaként fiatal lelke eddig ismeretlen zavarának. De aztán mindjárt, talán mert Helén felsikoltott, vagy valami zörrenő mozdulatot ejtett, vagy mert a gyilkos visszaébredvén az álmok világából a való világba, más lehellést is hallott, mint a maga lehellését: az ismeretlen a ház urának leánya felé fordította fejét és megpillantott az árny

bizonytalanságában egy remek arcot és egy teremtnének fenséges alakját, kit angyalnak tarthatott, a mint mozdulatlanul, elmosódottan állt ott, mint valami jelenés.

- Uram... - szólt a leány lihegő-remegő hangon.

A gyilkos megremegett.

- Egy nő? - kiáltott fel gyöngéden. - Lehetséges? Távozzék tőlem! - folytatta. - Senkit se jogosítok fel, hogy vádoljon vagy fölmentsen, vagy elítéljen. Egyedül kell lennem. Menjen, gyermekem, - fűzte hozzá méltóságos, nyájas hangon, - rosszul fizetném meg a jóságot, melyet a ház ura irántam gyakorol, ha megengedném, hogy e háznak csak egy lakója is egy azon levegőt sziv velem. Alá kell vetnem magamat a világ törvényének.

Ez utolsó mondatot az idegen halk hangon mondotta. Miközben mélységes ihletével felfogta, átérezte a nyomoruságnak azt a tudatát, melyet ez a szomorú eszme keltett fel a lelkében, mint valami kigyó, éles és fürkésző tekintetet vetett Helénre és e sajátságos leány szívében a gondolatok egy olyan világát támasztotta fel, a mely idáig szunnyadt. Mintha egy fényforrás egyszerre egészen ismeretlen tájat világított volna meg e leány szemei előtt. Lesujtotta, leigázta lelkét ez a tekintet s nem volt ereje védekezni delejes hatalma elől e tekintetnek, melyet talán akaratlanul vetett feléje ez az ismeretlen ember. Szégyenkezve, reszketve ment ki a leány s visszament a szalonba; de már egy perc múlva az édesatyja is megjelent a szalonban s így Helén nem mondhatott semmit se az anyjának.

A tábornok tünődve-töprengve, szótlánul, összefont karokkal, egyenletesen lépegetve járt föl s alá az utcára nyíló ablakoktól a kertre nyílókhöz és vissza. A felesége az alvó Abel mellett ült. Moína gondtalanul szendergett a karos-székekben, mint egy kis madár a fészében. Az idősebb nővér selyemgombolyagot tartott az egyik kezében, a másikban tűt és a kandalló tűzébe nézett. A mély csendet, mely a szalonban, odakünn és az egész házban honolt, csak a cselédek vonszolt, lomha léptei zavarták meg, kik egyik a másik után aludni mentek; meg a föl-fölhallatszott elfojtott kaczagások, utolsó visszhangjaként jókedvüknek és a lakodalmi ünnepnek. A cselédszobák ajtajának nyikordulása is hallatszott, a mint kinyíltak s bezárultak és nyílás közben is kihangzott a cselédnép fecsegése. Még a cselédek ágya felől is hallatszott tompa zörej: egy szék dőlt fel; majd meg egy vén kocsis köhögni kezdett, de mihamar elhallgatott ez a nesz is. És mindenre ráborult az a komor fenség, mely éjfélkor nyilatkozik meg az alvó természetben. Csak a csillagok ragyogtak. Hidegség szállta meg a földet. Egy lélek se beszélt, egy lélek se mozdult. Csak a tűz zúgott a kandallóban, mintha neszével ki akarná emelni, hogy milyen mélységes a csend. A toronyóra Montreuilben egyet ütött. E percben rendkívül könnyű lépések nesze hangzott a második emeletről. A márkí és leánya, meg lévén győződve, hogy De Mauny gyilkosa be van zárva a padlás-szobába, azt hitték, hogy valami nőcseléd jár odafenn és nem csodálkoztak, mikor a szalont megelőző szobának ajtaját nyílni hallották. Egyszerre a gyilkos jelent meg a szalonban. A márkí annyira elképedt, az anyát hirtelen olyan nagyon elfogta a kíváncsiság, a leány úgy elámult, hogy a gyilkos előre jöhetett szinte a szalon közepéig és ritka nyugodt és csengő hangon így szólt a tábornokhoz:

- Uram, a két óra nemsokára letelik.

- Ön itt? - kiáltotta a tábornok. - Ki volt az, a ki...

Rettenetes tekintettel kérdezte ezt feleségétől és gyermekétől. Heléne piros lett, mint a tűz.

- Ön itt? - ismételte a katona izgatott hangon. - Itt köztünk? Egy gyilkos, a ki vérrel van borítva, itt? Bemocskolja ezt a házat! Menjen, takarodjék! - tette hozzá haraggal.

A gyilkos-szóra a márkí felsikoltott. Helénnek arcán a csodálkozás legkisebb jele sem mutatkozott, bár e szó egész élete fölött döntött. Mintha várta volna ezt az embert. Szertelen

gondolatainak volt valami foglalatja: eljött a büntetés, melyet az ég kiszabott az ő számára. S mivel önmagát is olyan bűnösnek hitte, mint a milyen ez az ember, tiszta és derült tekintettel nézte; hisz társa ennek az embernek a bűnben, társa, testvére. Ebben az egész eseményben isten rendelését érezte. Néhány évvel később az esze és az okossága elhallgattatta a lelkiismerete furdalásait, de most, e pillanatban, eszét bontotta meg a lelkiismerete. Az idegen mozdulatlan maradt és hideg. Kicsinylő-megvető mosoly jelent meg vonásain és széles, vörös ajkain.

- Nem tudja belátni, hogy milyen nemesen viselkedtem ön iránt, - szólt lassan és halkán. - Azt a poharat, melyben vizet adott, hogy csillapítsam szomjamat, azt sem akartam kezemmel megérinteni. Arra se gondoltam, hogy megmosom véres kezemet az ön háza födele alatt és most, hogy elhagyom ezt a házat, legföljebb csak eszméje marad itt *bűnömnek*, - e szónál összeszorultak ajkai, - mert minden áron iparkodtam, hogy nyoma ne maradjon itt. Végül nem engedtem meg a leányának...

- A leányomnak! - kiáltotta a tábornok, irtóztató tekintetet vetvén Helénre. - Szerencsétlen ember, rögtön takarodjál ki, vagy megöllek...

- A két óra még nem telt el egészen. Se meg nem ölhet tehát, se ki nem kergethet, a nélkül, hogy le ne alacsonyodnék önön maga szemében... és az én szememben...

Ez utolsó szónál az elámult katona megpróbálta jobban szemügyre venni a gyilkost; de le kellett bocsátania pilláit, képtelen volt kiállni ennek az elviselhetetlen tekintetnek lobogását, mely most már másodszor oldotta meg a lelkét. Félt, hogy egészen ellágyul; mert észrevette, hogy akarata már gyengülni kezd.

- Meggyilkolni egy öreg embert! Sohasem látott még családot? - mondta, szerető atyai kézmozdulattal feleségére s gyermekeire mutatva.

- Igen, öreg embert, - ismételte az ismeretlen s homloka redőkbe vonódott.

- Meneküljön, fusson! - kiáltotta erre a tábornok, még mindig nem merve ránézni vendégére. - Egyezségünk meg van törve. Nem fogom megölni! Nem fogom magamat sohase arra adni, hogy a hóhérnak szállítója legyek. De menjen, menjen! Irtózunk öntől.

- Tudom, - felelte a bűnös nyugodt önmegadással. - Nincs Franciaországban egy talpalatnyi föld, a hová biztonságban léphetnék de ha az igazságszolgáltatás úgy el tudná bírálni az egyes eseteket külön-külön, mint az isten; ha rászánná magát az igazságszolgáltatás, hogy kutassa, ki a szörnyeteg: a gyilkos-e vagy az áldozat?... akkor büszkén megmaradnék az emberek között. Nem jut eszébe, hogy talán előbb büntettet követett el ellenem az, a kit meggyilkoltam. Biróvá és hóhérá tettem magamat, helyettesítettem a tehetetlen emberi igazságszolgáltatást. Ez a bűnöm. Isten önnel, uram. Ámbár keserüséggel fűszerezte vendégszeretetét, mégis meg fogom őrizni szívességének emlékét. Van tehát még e világon ember, a ki iránt hálát érzek: s ez az ember ön... De szerettem volna, ha nagylelkűbb lett volna...

S a gyilkos ment az ajtó felé. E pillanatban a fiatal leány anyjához hajolt és egy szót sugott a fülébe.

- Ah!...

A tábornok a felesége ajkairól kiszökkent e sikolyra úgy megremegett, mintha halottnak látta volna Moínát. Helén most az anyja mellett állt és a gyilkos ösztönszerűleg visszafordult. Az arcán meglátszott, hogy aggódik e családjért.

- Mi baja van, édesem? - kérdezte a márki.

- Helén követni akarja, - felelte a márkiné.

A gyilkos elpirult.

- Mivel az anyám ily rosszul magyarázza szinte önkéntelen kitörésemet, - szólt Helén halkan,
- megvalósítom hát az anyám kívánságát.

Szinte vad büszkeséggel tekintett körül a leány, azután lesütötte szemeit s valami csodásan egyszerű tartásban maradt.

- Helén, - szólt a tábornok, - fölmentél volt abba a szobába, a hová én bezártam ezt a...

- Igen, atyám.

- Helén, - kérdezte a tábornok görcsös remegéstől megváltozott hangon, - először láttad most ezt az embert?

- Igen, atyám.

- Akkor nem természetes, hogy az a szándékod támadt, hogy...

- Ha nem is természetes, atyám, de igaz.

- Ah, leányom, - szólt a márkiné halkan, de úgy, hogy a férje hallotta, - Helén, meghazudtolod minden elvét a becsületnek, az illemnek, az erénynek, melyet én iparkodtam kifejleszteni a szivedben. Ha e végzetes óráig nem voltál egyéb hazugságnál, akkor nem érdemelsz szánalmat. Ez ismeretlen embernek erkölcsi tökéletessége visz talán kisértetbe? Ilyen kényszerítő hatalom lakoznék azokban, a kik bünt követtek el? Sokkal jobban becsüllek téged, semhogy feltegyem...

- Oh, tegyen fel mindent, asszonyom! - felelte Helén hideg hangon.

De daczára annak az erős jellemnek, melynek bizonyosságát Helén épp e pillanatban adta, szemeinek tüze csak nehezen száritotta fel a könnyeket, melyek szemeiben megjelentek. Az idegen a leány könyeiből megértette az anya szavait és sasteintetet lövellt a márkinéra, a kit valami ellenállhatatlan hatalom kényszerített, hogy szemébe nézzen ennek a rettenetes csábítónak. De mikor szemei találkoztak az idegen embernek tiszta, sugárzó szemeivel, a márkiné olyas borzongásfélét érzett lelkében, mint a milyen izgalom hatja át lelkünket egy kigyó vagy béka láttára, vagy mikor leydeni palaczkot érintünk meg kezünkkel.

- Barátom, - kiáltotta férjéhez, - ez az ember démon! Kitalál mindent...

A tábornok felállt, hogy megrántson egy csengőzsinórt.

- Tönkreteszi önt! - szólt Helén az idegenhez.

A gyilkos elmosolyodott; egy lépést tett, megfogta a márki karját és kényszerítette, hogy állja a tekintetét, mely aztán szinte elkábitotta a márkit és megfosztotta erélyétől.

- Megfizetek a vendégszeretetéért, - szólt a gyilkos, - nem maradunk egymásnak adósok. Megkimélem önt attól, hogy megbecstelenítse magát: magam szolgáltatom ki magamat a zsandároknak. Minek is nekem most már az élet!

- Megbánhatná utólag, - felelte Helén olyan reménykeltő, biztató tekintettel, a milyen csak egy fiatal leány szemeiben csillanhat meg.

- Nem fogom megbánni soha! - viszonzá a gyilkos szilárd hangon s büszkén fölvetvén a fejét.

- Ez ember keze vérrel van befestve, - szólt az atya leányához.

- Le fogom törölni a vért - felelte a leány.

- De tudod-e, - viszonzá a tábornok, a nélkül, hogy rá mert volna mutatni az idegenre, - tudod-e, hogy akarja-e ez az ember, hogy letöröld?

A gyilkos Helén felé lépett, kinek szépségét, mely különben tiszta és nemes volt, mintha valami belső fény világította volna be, melynek sugárzása kiemelte, hogy úgy mondjuk, ki-domborította arcza legfinomabb vonalait is; miután erre az elragadó teremtésre egy nyájas tekintetet vetett, melynek lángja azonban még mindig irtóztató volt, élénk izgatottsággal így szólt:

- Nem tanusítom-e azt, hogy önt önmagáért szeretem és nem fizetek-e meg az életnek azért a két órájáért, melyet az ön atya adott el nekem: ha visszautasítom odaadását?

- Hát ön is visszautasít, ön is! - tört ki Helén szivszaggató felkiáltással. - Éljenek hát boldogul valamennyien, én meg fogok halni.

- Mit jelent ez? - szólt az atya és az anya együtt.

A leány hallgatott és lesütötte szemeit, miután egy beszédes tekintettel kérdőleg pillantott a márkinéra. Attól a percztől fogva, melyben a tábornok és a felesége megkísérlették szóval és tettel szembeszállani azzal a furcsa szabadsággal, melyet az ismeretlen vett ki magának, mikor körükben maradt; attól a percztől fogva, melyben az idegen elborította őket azzal a kápráztató, lesujtó fényvel, mely a szemeiből áradt: a tábornokon és a feleségén valami megmagyarázhatatlan kábulat vett erőt. A levegő ránehezedett a mellükre; alig tudtak lélegzeni; pedig azt, a ki így leigázta testüket-lelküket, nem is tudták semmivel se vádolni; bár egy belső hang sugallta nekik, hogy ennek az embernek bűbájos hatalma az oka az ő tehetetlenségüknek. Ez erkölcsi halálküzdelem közepette kitalálta a tábornok, hogy minden erejével arra kell törekednie, hogy befolyásolni tudja a leányának ingadozó elméjét: átfogta a leánya derekát és elvitte a gyilkos közeléből egy ablakmélyedésbe.

- Édes gyermekem, - mondta halk hangon, - ha egyszerre valami különös szerelem ébredt is a szivedben, a te életed, mely csupa ártatlanság volt eddig, a te tiszta és jámbor lelked sokkal jobban megismertették velem a jellemedet, semhogy azt kellene hinnem, hogy nincs meg a kellő erélyed legyőzni ezt az örült indulatot. Az egész viselkedésedben valami titok lappang tehát. Nos, az én szívem tele van elnézéssel és jóakarattal; az én szívemre mindent rábízatsz; még ha szétszaggatnád is a szívemet, akkor is el tudnám hallgatni, gyermekem, a szenvedéseimet és hűséges hallgatással őrizném meg vallomásodat. Lássuk csak: talán féltékeny vagy, a miért talán egyik öcsédet, vagy a kis hugodat jobban szeretjük? Vagy valami szerelmi bánat él a szivedben? Vagy boldogtalannak érzed itt magadat? Szólj, mondd el nekem, milyen okok visznek rá, hogy elhagyd a családot, hogy elszakadj szüleidtől, hogy megfoszszad szüleid házát legfőbb ékességétől, jómagadtól, hogy elhagyd atyádat, öcsédet, kis hugodat!

- Atyám, - felelte a leány, - sem féltékeny nem vagyok senkire, se szerelmes nem vagyok senkibe, még az ön diplomata barátjába, Vandenesse urba se.

A márkiné elsápadt. A leánya ezt észrevette és másra terelte szavait, folytatván:

- Nemde, előbb-utóbb egy férfi védelme alatt kell élnem?

- Igaz.

- Hát tudjuk-e előre, hogy ki az a teremtés, a kihez sorsunkat fűzzük? Én ebben az emberben hiszek, ebben!

- Gyermekem, - felelte a tábornok emelkedett hangon, - te nem gondolsz azokra a szenvedésekre, melyek reád fognak zúdulni.

- Én ez ember szenvedéseire gondolok!...

- Micsoda életed lesz! - sóhajtott fel az atya.

- Asszonyi élet! - felelte a leány mormolva.

- Nagyon okos vagy! - kiáltott fel az anya, mikor annyira összeszedte lélekjelenlétét, hogy beszélni tudott.

- Asszonyom, arra felelek, a mit kérdeznek tőlem; de ha kívánja, világosabban fogok beszélni.

- Mondj el mindent, leányom!... anya vagyok!

E szavakra a leány az anyjára nézett és e tekintettől a márkiné elhallgatott néhány pillanatra.

- Helén, inkább áraszd reám szemrehányásaidat, ha vannak, semhogy azt lássam, hogy egy olyan férfit követesz, a ki elől az egész világ irtózva menekül.

- Láthatja, asszonyom, hogy nélkülem ez az ember egészen egyedül volna a világban.

- Elég, asszonyom, - vágott közbe a tábornok, - még csak egy leányunk van.

És Moínára tekintett, ki még mindig aludt.

- Be foglak zárni egy klastromba! - füzte szavaihoz, Helén felé fordulva.

- Legyen, atyám! - felelte Helén, a kétségbeesés nyugalmaival. - De én meg fogok halni a klastromban. Az én életemért és az ő lelkéért ön csak Istennek felelős.

Hirtelen mély csend állott be e szavakra. A kik részesei voltak e jelenetnek, melyben minden sértette a társas élet közönséges érzelmeit, nem mertek egymásra nézni. Most a tábornok egyszerre észrevette pisztolyait, kezébe fogott egyet, élénk mozdulattal fölemelte és az idegenre szegezte. A csettenésre, melyet a kakas felhúzása okozott, az idegen hátrafordult, nyugodt és átható tekintetét a márkira emelte, kinek karja valami legyőzhetetlen gyöngeségtől lomhán lehanyatlott és a pisztoly a szőnyegre esett.

- Leányom, - szólt az atya, kit levert és kimerített ez az irtóztató küzdelem, - szabad vagy. Öleld meg anyádat, ha ő megengedi. Én pedig... én nem akarlak többé se látni, se hallani.

- Helén, - mondta az anya a leányához, - gondold meg, hogy nyomorba kerülsz!

Valami rekedt, hörgésféle hang tört elő a gyilkos melléből s ez ráirányította a szemeket. Gúnyos-lenéző kifejezés volt az arcán.

- A vendégszeretetet, a melylyel házamba fogadtam, drágán fizetem meg! - kiáltotta a tábornok, felállván. - Az imént csak egy aggastyánt gyilkolt meg; itt egy egész családot öl meg. Bármilyen történik is ebben a házban, mindig megjelenik a balszerencse és a boldogtalanság.

- Hátha az ön leánya boldog lesz? - kérdezte a gyilkos, élesen a katona szemei közé nézve.

- Ha boldog lesz önnel, - felelte az atya hitetlen önmegerőltetéssel, - akkor nem fogom szánni.

Helén félénken letérdelt atyja előtt és gyöngéd, szerető hangon mondta:

- Oh, atyám, nagyon szeretlek, tisztellek, hisz reám pazaroltad jószágod kincseit és ha kellett, atyai szigorúságod minden erejét... De, könyörgök, ne legyenek utolsó szavaid a harag szavai.

A tábornok nem mert leányára tekinteni. Most az idegen előre lépett és Helénre mosolyt vetett, melyben volt valami pokoli és valami mennyei egyszerre.

- Jöjjön velem, ön, az irgalmasság angyala, a ki nem irtózik egy gyilkostól, jöjjön, ha rászánta magát, hogy rám bizza sorsát.

- Érthetetlen, - kiáltott fel az atya.

A márkiné valami sajátságos tekintetvet vetett a leányára és feltárta karjait. Helén sirva borult a tárt karok közé.

- Isten veled, anyám, - mondta, - isten veled!

Helén most merészen intett az idegennek, ki ez intésre megremegett. Majd megcsókolta az atyja kezét s hevesen, bár nem szeretettel, megölelte Moínát és a kis Ábelt; aztán eltűnt a gyilkossal.

- Merre mennek? - kiáltott fel a márki, a két menekvő lépteire hallgatódzva. - Asszonyom, - fordult a feleségéhez, - azt hiszem, hogy álmodom: ebben a kalandban valami titok rejtőzik. Ön bizonyára tudja, hogy mi az?

A márkiné megborzongott.

- Egy idő óta - felelte - az ön leánya igen regényes hajlamu és sajátos mód izgatott lett. Daczára annak, hogy minden gondommal azon voltam, hogy leküzdjem jellemének e gyöngeségét...

- Nem világos előttem, hogy...

De azt képzelvén, hogy leányának és az idegennek lépteit hallja a kertben, a tábornok hirtelen félbeszakította a szavait s az ablakhoz ugrott, hogy kinyissa.

- Helén! - kiáltotta ki.

A hangja, mint valami hiu jóslat, beleveszett az éjszakába. Hogy kiejtette ezt a nevet, melyre senki se felelt ezen a világon, a tábornok, mint valami varázslat által, felszabadult a bűvölet alól, melylyel egy ördögi hatalom eddig leigázva tartotta. Egyszerre megnyíltak a szemei. Tisztán látta a jelenetet, mely az imént lejátszódott és átkozta gyöngeségét s nem értette, hogy lehetett ennyire gyöngye. Forró-hideg borzongás futott a szívéből föl a fejébe és le a lábaiba; ismét önmaga lett a bosszuért lihegő, rettenetes katona és félelmetes ordítás tört ki torkán:

- Segítség! Segítség!

A csengőzsínórokhoz rontott, megrántotta mindet, hogy majd leszakadtak és megszólalt a házban minden csengő. Az egész cselédség felriadt és talpon termett. És még egyre kiáltozva föltépte az utcára nyíló ablakokat, zsandárokért kiáltott, pisztolyokat ragadott és elsütött minden töltényt, a hány a kezeügyébe esett, hogy ezzel is siettesse a lovas-zsandárok vágatását, a cselédsége felkészülését és a szomszédok jöttét. Az ebek ráismertek gazdájuk hangjára s ugatni, csaholni kezdtek; a lovak nyeritettek és dobogtak az istállóban. Rettenetes láрма és zürzavar volt ez a nyugodt éjszaka közepette. És mikor lerontott a lépcsőkön, hogy a leánya után fusson, a tábornok látta, mint jön a felriadt cselédség rohanva a ház minden részéből.

- A leányomat... Helént... elrabolták! Siessetek a kertbe! Órizzétek az utcát! Nyissatok kaput a zsandároknak!... A gyilkos után!... Utána!

Düheadta vad erejével széttépte a lánczot, melylyel a nagy házörző eb volt megkötve.

- Helén! Helén! - kiáltotta az ebre.

Az eb felszökkent, mint egy oroszlán, dühösen ugatni kezdett és olyan sebesen rontott a kertbe, hogy a tábornok nem tudta követni. Ekkor vágatás hallatszott az utca felől és a tábornok maga sietett kaput nyitni.

- Őrmester, - kiáltotta a tábornok, - vágja el De Mauny ur gyilkosa elől a menekülés útját. A kertemen át menekülnek. Gyorsan! Vegye őrizet alá az utakat! Átkutattatom a környéket, meg a parkokat s a házakat. Ti pedig - fordult a cselédeihez - vigyázzatok az utcán és szálljátok meg az utat a város falaitól Versaillesig. Előre mind!

Kezébe ragadott egy puskát, melyet a komornyikja hozott ki és befutott a kertbe, rákiáltván a nagy ebre:

- Keress!

Vad ugatás felelt a távolból és a tábornok arrafelé irányította futását, a merről az eb rekedt üvöltését vélte hallani.

Reggel hétig hiába kutattak a zsandárok, a tábornok, a cselédség és szomszédok. Az eb azonban nem tért vissza. Fáradtságtól elcsigázva, a fájdalomtól szinte elaggva lépett a márki a szalonba, mely most rideg sivatag volt neki, bár három másik gyermeke volt benne.

- Nagyon hideg volt a leánya iránt, asszonyom, - szólt, a feleségére pillantva. - Láska, ez minden, a mi megmaradt tőle a számunkra, - fűzte szavaihoz, a himző-keretre mutatva, melyben egy megkezdett himzett virágot látott. - Itt volt még az imént és most nincs itt... elveszett... elveszett...

Sirva fakadt, kezeibe rejtette fejét és egy perczig csendben maradt; nem mert körülnézni ebben a szalonban, hol máskor a családi boldogság legédesebb képe gyönyörködtette. A hajnal sugarai már viaskodtak a lámpa pislogó fényével; a gyertyatartókban már a papir égett, mely a gyertyaszálak lába köré volt csavarva. Minden összhangban volt az atya kétségbeesésével.

- Meg kell ezt semmisíteni, - mondta egy percznyi hallgatás után, a himzésre mutatva. - Nem bírok többé semmire se ránézni, a mi arra a leányra emlékeztet bennünket.

Ez a rettenetes karácsonyi éjszaka, melyen a márkit és a feleségét az a szerencsétlenség érte, hogy nem tudván ellentállani annak a különös hatalomnak, melyet a csábító önkéntelenül gyakorolt, elvesztették legidősebb gyermeküket, az az éjszaka mintegy a balvégzet első jele volt a számukra. Nemsokára egy bankár bukása tönkretette a márkit. Kölcsönt vett föl a felesége birtokaira, hogy megpróbálkozzék egy olyan spekulációval, melynek nyereségével vissza akarta szerezni a családjá számára az eredeti vagyont; de ennek a vállalkozásnak az lett a vége, hogy a márki vagyona most már teljesen tönkrement. A kétségbeesés arra hajtotta, hogy ezután mindenféle vállalattal kísérletet tegyen és a tábornok idegenbe ment. Hat év telt el az eltávozta óta. A családjá egyszer-másszor, nagy ritkán, kapott róla hírt; végre aztán néhány nappal azelőtt, hogy Spanyolország elismerte az amerikai köztársaságok függetlenségét, a márki váratlanul azt jelentette, hogy hazatér.

Egy szép reggelen néhány francia kereskedő, egypár mértföldnyire Bordeauxtól, egy kétár-boczos hajón tartott Franciaország partjai felé. Már türelmetlenül várták, hogy nagy fáradal-mak, Mexikóban vagy Hollandiában tett veszedelmes utazások árán szerzett gazdagságukkal visszatérjenek hazájukba. Egy férfi, a kit a fáradalmak, vagy a szenvedések idő előtt vén emberré tettek, a hajókorláthoz támaszkodva állott és úgy látszott, hogy teljesen érzéketlen az iránt a kép iránt, melyet a fedélzeten csoportokban verődött utasok nyújtanak. A tudat, hogy már tul vannak a hajóut veszedelmein és a csillogó napfény felcsalogatta az összes utasokat a fedélzetre; mintha köszönteni akarták volna szülőföldjüket. A legtöbben közülök azt állí-tgatták, hogy már látják a távolban, a szemhatáron emelkedő fehér fellegalakulatok közt a világítótornyokat, a Gascogne épületormait, a cordovai tornyot. Ha nincsenek azok az ezüstös habok, melyek a hajó orra előtt enyelegnek s ha nincs az a hosszú csík, mely a hajó farától messze nyulik arra, a merről a hajó haladt: az utasok azt hitték volna, hogy a hajó mozdulat-lanul áll az oczeán színén: olyan nyugodt volt a tenger. Az ég elragadó tisztaságban sugárzott.

A víz sötétkék habjai észrevehetetlen fokozatokon kékes-világos színbe mentek át s a vona-lon, hol a két ellentétes színváltozat egyesült, oly fényesség hatotta át a víz tiszta kékjét, mint a csillagok fénye. A nap milliónyi apró habtöredéket csillogtatott a tenger végtelen síkján, úgy, hogy a víz messze síkja ragyogóbb volt, mint az égboltozat. A csodásan kedvező szél kidagasztotta a kétár-boczos összes vitorláit és ezek a hófehér abroszok, ezek a lobogó sárga zászlók, ez az össze-vissza kuszált kötélzet olyan határozott vonalakban emelkedett ki a lég csillogó háttéréből, az égből és az oczeánból, mint a vetített ködfátyolképek a kifeszített

lepedőn. A szép nap, a friss szellő, a szülőföld vízszintlátása, a nyugodt tenger, a habok melankolikus csobbanása, a magában álló csinos árboczos, a mint úgy suhan-siklik az oczeán tükrén, mint a légyottra lopódzott asszony: mindez összhanggal teli képpé forrt össze, olyan látványnyá, melyben az ember lelke egy minden ízében mozgó pontra helyezkedve, a nyugvó helyek egész tömegét tudja magába zárni. Csodás ellentéte volt itt az elhagyatottságnak és az életnek, a csendnek és a zajnak, a nélkül, hogy az ember tudta volna, hol van itt a zaj és az élet, hol a semmi és a csend; egyetlenegy emberi hang se törte meg ezt az égi bűvöletet. A spanyol kapitány, a matrózai, a francziák, a mint ott álltak vagy ültek, mind el voltak merülve valami emlékekkel teli, vallásos elragadtatásban. Valami kényelmes lomhaság volt a levegőben. A sugárzó, derült arcok a mult bajainak teljes elfeledésére vallottak és az emberek úgy ringatóztak ezen a kedves hajón, mint valami aranyos álomban.

Az elvénült utas, a ki a hajókorláthoz támaszkodva állott, nyugtalansággal nézegette a szemhatárt; minden arczvonásából lerítt, hogy ez az ember nem igen bizik abban, a mi a sors könyvében megírva vagyon, és az volt leolvasható az arczáról, hogy bármily hamar lép is Franciaország földjére, mindig későn lesz neki. Ez az utas a márki volt. A szerencse nem volt süket a márki kiáltásaival és kétségbeesett erőlködéseivel szemben. Öt esztendei próbálkozás és gyötrő munka után tekintélyes vagyon urának mondhatta magát. Türelmetlenül vágyódván már, hogy vízszintlássza hazáját és hogy megvigye a szerencsét a családjának, követte több francia kereskedő példáját és egy spanyol hajóra szállott, mely Bordeaux felé készült. És a képzelete, mely már belefáradt, hogy mindig rosszat lásson előre, most gyönyörűséges képeket festett a márki lelkében az elmúlt boldogságról. Látva a távolban a szárazföldrajzolta barna vonalakat, azt hitte, hogy már feleségét és gyermekeit is látja. Régi helyén volt képzeletében, ott a kandalló mellett, körülötte sűrű a szerető, kedveskedő család. Moínát szépnek, felnőttnek, deréknek képzelte, mint valami eladó leányt. Mikor ezt a fantasztikus képet szét kezdte oszlatni a valóság, könnyek peregtek a márki szemeiből; hogy mintegy elrejtse zavartságát, kinézett a szemhatár tulsó oldalára, mely szemben volt azzal a ködben uszó vonallal, mely a szárazföldet jelezte.

- Igen, ott van, - mondta, - követ bennünket.

- Mi az? - kérdezte a spanyol kapitány.

- Egy hajó, - viszonzá a tábornok halkán.

- Már tegnap is láttam, - válaszolta Gomez kapitány.

És kérdőleg nézett a tábornokra.

- Állandóan a nyomunkban volt, - sugta a kapitány a tábornok fülébe.

- És nem tudom miért, sose ért utol bennünket, - folytatta a vén katona, - pedig jobb vitorlás, mint ez az ön átkozott *Szent Ferdinánd*-ja.

- Bizonyára valami baj érte:.. Esetleg víz tolult be az oldalán.

- Még utolér bennünket! - kiáltott fel a tábornok.

- Valami kolumbiai kalózhajó lehet! - sugta a kapitány. - Még hat mértföldnyire vagyunk a szárazföldtől és a szél gyengül.

- Már nem is halad, hanem repül, mintha tudná, hogy két óra és zsákmánya kisiklott előle. Milyen vakmerőség!

- Igen, kalózhajó! - kiáltott föl a kapitány. - Ah, nem hiába *Othello* a neve. A multkoriban átfurta egy spanyol hadihajó fenekét, pedig csak harmincz ágyu van rajta. Nem féltem tőle, mert úgy tudtam, hogy az Antillákon jár. Ah, ah! - folytatta a kapitány kis szünet mulva, mely

alatt a hajója vitorláit vizsgálgatta. - A szél erősödik; el fogjuk érni a kikötőt. Kell is, mert a párisi irgalmatlan lenne.

- De ő is el fog érni bennünket! - felelte a márki.

Az *Othello* legföljebb három mértföldnyire volt. Ámbár a hajó legénysége nem hallotta a márkinak és Gomez kapitánynak beszélgetését, ennek a vitorlának láttára a legtöbb matróz és utas oda tolult, a hol a két beszélgető állt; de mivel majdnem mindannyian kereskedelmi hajónak nézték az *Othello*-t, érdeklődve nézték közeledtét.

- Szent Jakabra, végünk van! Nyakunkon a párisi kapitány!...

E félelmetes névre rémület szállta meg a hajó összes utasait; leirhatatlan az a zűrzavar, a mely most támadt. A spanyol kapitány szavával pillanatnyi bátorságot öntött matrózaiba; és mivel ebben a nagy veszedelemben minden áron mielőbb el akarta érni a partot, gyorsan felvonatta az összes alsó és felső vitorlákat, a kormányzóvitorlát és az oldalvitorlát; így szélnek feszítette minden vásznát, a hányat csak fel tudott huzni a hajó vitorlarúdjaira. De csak nagy nehézséggel tudták e munkálatokat végrehajtani; természetesen a legénység nem volt olyan csodásan összetanulva, mint egy hadihajó legénysége. Ámbár az *Othello*, kitűnő vitorla-berendezése folytán, úgy repült, mint a fecske, látszólag mégis olyan lassan jutott közelebb, hogy a szegény francziák már boldogan ringatództak a menekvés hitében. De épp abban a pillanatban, mikor hallatlan erőfeszítések után, ama munkák segítségével, melyekre nézve Gomez kapitány, maga is résztvevőn bennök, erélyes hanggal és mozdulatokkal rendelkezett, sikerült ujabban nekilendíteni a *Szent Ferdinánd* járását: a kormányos, kétségtelenül szánt-szándékkal, egyszerre oldalt fordította a hajót. A szél most oldalba kapta a vitorlákat, a mitől azok kicsapódtak a kötéltetből és leszakadtak; a kormánytartó rudak széttörték és a hajó kormányja ezzel tönkrement. Kimondhatatlan düh fogta el a kapitányt, ki most fehérebb lett, mint a vitorlá; egy szökkenéssel a kormányosnál termett és nekidőfte kardját; a dőfést ugyan eltévesztette, de belökte a gazembert a tengerbe; most megragadta a kormányrudat és megpróbálta véget vetni a zavarnak, mely derék és bátor hajóján pusztított. A kétségbeesés könnyei törtek elő szemeiből; mert sokkal jobban fáj a lelkünknek az árulás, mely tönkreteszi, a mit tehetségünkkel alkottunk, mint a hogy fáj közeli halálunk tudata. De mentül jobban szitkozódott, káromkodott a kapitány, annál kevesebbet dolgozott a legénység. Maga a kapitány sütötte el a vészjelző-ágyút, hogy meghallják a part felől.

E pillanatban a kalózhajó, mely kétségbeejtő sebességgel közeledett, szintén ágyúval felelt, melynek golyója hat ölet elpusztított a *Szent Ferdinánd*ból.

- Ezer bomba! - kiáltott fel a tábornok, - ez aztán célzás! Kitűnő ágyújuk van.

- Oh, ha ez az ágyú szól, ugy-e, akkor hallgasson ám az ember! - felelte egy matróz.

- A párisi nem félne egy angol hajótól se...

- Nem tehetünk semmit! - kiáltott fel kétségbeesett hangon a kapitány, ki messzelátóját a part felé irányította, de nem tudott semmit se megkülönböztetni. - Messzebb vagyunk Franciaországtól, mint a hogy gondoltam.

- Minek esik kétségbe, kapitány, - szólt a tábornok. - Valamennyi utasa, a kik bérbe vették a hajóját, francia. Ez a kalóz párisi, a mint ön mondja. Nos, akkor csak vonassa föl a fehér lobogót és...

- És annak daczára nekünk jön a hajójával, - felelte a kapitány. - Ha rákerül a sor, ez a kalóz mindenre képes, ha valami gazdag zsákmányt akar megszerezni.

- Ej, hisz azért tengeri rabló...

- Tengeri rabló! - ismételte a matróz, megrémült tekintettel. - Oh, mindig előkelően lép fel és meg tudja adni a dolognak a kellő formát.

- Nos jó, - kiáltott fel a tábornok, ég felé emelvén szemeit. – Akkor hát adjuk meg magunkat a sorsnak.

És volt még elég ereje, hogy visszafojtsa könnyeit.

Alig ejtette ki a tábornok e szavakat, egy újabb, még jobban irányított ágyúlövés a *Szent Ferdinánd*-nak épp a derekába csapódott be.

- Megállítani a hajót! - rendelte a kapitány elszomorodottan.

És a matróz, a ki a párisi kapitány becsületét védte, igen értelmesen segített ebben a munkában. A hajó legénysége és utasai egy órán át halálos rettegés és zürzavar közepett vártak. A *Szent Ferdinánd* négy milliónyi aranyat hozott; öt utasnak minden vagyona volt ez; a tábornok is egy millió százezer frankot hozott aranyban. Az *Othello* végül már csak tiz lövésnyire volt; tizenkét tüzelésre kész ágyútorok nézett fenyegetődzve a kalózhajóról. Mintha az ördög külön e hajó vitorláinak számára fujna szelet, olyan száguldva jött az *Othello*; de a gyakorlott tengerész-szem könnyen kitalálta e sebesség okát: elég volt csak rápillantani is a kalózhajó siklására, hosszukás alakjára, keskeny derekára, árbocza magasságára, vitorláinak szabására, kötélzetének könnyedségére és a biztonságra, melylyel a legénysége, mint egy ember végzi a szolgálatot a fehérülő vitorlázat körül. Minden a hatalomnak hihetetlen biztosságát és öntudatát hirdette ezen a karcsu fa-alkotmányon, mely olyan sebesen s olyan tudatosan közeledett, mint valami versenyparipa, vagy valami keselyű. A kalózhajó legénysége némán várta a parancsot, hogy ellenállás esetén elpusztítsa ezt a szegény kereskedőhajót, mely, szerencséjére, nyugodtan viselkedett, mint valami iskolásgyerek, a kit csinyen kapott a tanítója.

- Vannak ágyúink! - kiáltott fel a tábornok, megszorítván a spanyol kapitány kezét.

A kapitány haraggal és kétségbeeséssel teli tekintetet vetett a vén katonára és ezt felelte:

- De embereink!

A márki ránézett a *Szent Ferdinánd* népségére és megborzongott. A négy kereskedő sápadt volt és reszketett; a matrózok pedig egyik pajtásuk körül csoportosultak s nyilván azon tanakodtak, hogy nem volna-e jó az *Othello* pártjára állani.

Vágyakozó kíváncsisággal pillantgattak át a kalózhajóra. Csak a vitorlamester, a kapitány és a márki váltottak bátor tekinteteket, a mint egymásra néztek.

- Ab, Gomez kapitány, egykor keserüségtől elborított szívvvel mondtam istenhozód hazámnak és családomnak; most pedig abban a perczben hagyjam el őket, mikor épp örömet s boldogságot készülök hozni gyermekeim számára.

A tábornok hátrafordult, hogy haragja-fakasztotta könnyei a tengerbe hulljanak és ekkor látta, hogy a tengerbe esett kormányos a kalózhajó felé uszik.

- Ezuttal - felelte a kapitány - semmi kétség, örökre bucsut mondhat hazájának is és családjának is.

A spanyol kapitány megrémült, hogy milyen vad-kétségbeesett tekintet lövell reá a tábornok szemeiből.

E pillanatban a két hajó szinte egymás mellett volt; és az ellenséges hajó legénységének láttára a tábornok azt hitte, hogy beteljesül Gomez végzetes jóslata. Három ember állott minden ágyúnál. Atlétai termetük, rideg arcuk, meztelen, izmos karjaik láttán az ember bronzszobroknak mondaná őket. Ha a halál azon álltukban érte volna őket, akkor se rendültek

volna meg. Jól fegyverzett, mozgékony, fürgé és erős matrózok álltak a fedélzeten, csatarendben, mozdulatlanul. Mindez erélyes arczokat lebarnitotta a nap, eldurvitotta a munka. Szemeik mindmegannyi tűzpont villogtak és értelmes erélyt és pokoli örömet hirdettek. A mélységes csend, mely az emberektől és kalapoktól fekete födélzeten honolt, kiméletlen fegyelemre vallott, mely alá egy hatalmas akarat hajtja az emberi démonokat. A parancsnok a nagyárbocz lábánál állott, összefont karokkal, fegyvertelenül; csak egy szekercze volt a lába előtt. A fején, hogy a nap ellen védekezzék, széleskarimájú posztókalap volt, melynek árnyéka elfödte az arcát. Mint a gazdájuk előtt heverő ebek, olyan tekintettel fordították a tüzérek, a katonák és a matrózok szemeiket majd a kapitányukra, majd a kereskedőhajóra.

Mikor a két árboczos összeért, a rázkódás felriaszította a kalózt álmodozásából és néhány szót sugott egy fiatal tisztt fülébe, ki két lépésnyire állott tőle.

- Kivetni a csáklýákat! - vezényelte a hadnagy.

És az *Othello* csodás gyorsasággal magához csáklýázta a *Szent Ferdinándot*. A kalóz által halk hangon adott és a hadnagy által hangosan ismételt parancsra a megfelelő szolgálatra kijelölt matrózok nyugodtan, mint a misére menő papnövendékek, átmentek a fogolyhajó fedélzetére, megkötözni a *Szent Ferdinánd* matrózainak és utasainak kezeit s birtokba venni a kincseket. Az arany piaszterekkel tele hordókat, az élelmiszereket, és a *Szent Ferdinánd* legénységét és utasait átszállították volt a kis közhidon az *Othello*-ra. A tábornok azt hitte, hogy álmodik, a mint összefűzött kezekkel, összekötözve ott feküdt az *Othellon*, egy zsákon, mintha maga is valami portéka volna. A kalóz most tanácskozott a hadnagygyal és egy matrózzal, ki nyilván a vitorlamesteri teendőket látta el. Mikor a tanácskozást, mely csak rövid ideig tartott, befejezték, a matróz fűtýentett embereinek. Átugrottak a *Szent Ferdinándra*, fölmásztak a kötélzetre és elkezdtek leszedni a hajóról a vitorlákat, köteleket, vitorlafákat és ezt a munkát épp oly sietve, gyorsan végezték, mint mikor a csatatéren a katona pajtásáról letépi a csizmát és a köpönyeget, a melyeket már oly régen megkivánt.

- Elvesztünk, - mondta hidegen a spanyol kapitány a márkihoz, ki a tanácskozás alatt szemmel kísérte az *Othello* három parancsnokának mozdulatait és a matrózok munkáit a fosztogatás közben.

- Hogyan? - kérdezte a tábornok hidegen.

- Hát mit csinálhatnak velünk? - felelte a spanyol kapitány. - Semmi kétség, be fogják látni, hogy nehezen adhatnák el a *Szent Ferdinándot* Franciaország vagy Spanyolország kikötőiben; el fogják tehát sűlyeszteni a hajót, hogy ne legyen terhűkre. A mi pedig bennűnket illet, gondolja ön, hogy magukra vállalhatják a mi ellátásunkat, mikor nem tudják, hogy melyik kikötőben szabadulhatnak meg tőlűnk?

Alig fejezte be a kapitány e szavakat, mikor a tábornok irtózatos lármát hallott, melyet aztán tompa, loccsanó zuhanások követtek, mintha emberi testek estek volna a tengerbe. Hátrafordult és nem látta többé a négy kereskedőt. Nyolcz elvadult ábrázatu tüzérnek még künn volt a karja a levegőben, a hajókorláton kívül, mikor a katona ijedten oda nézett rájuk.

- Lássá, a mint mondtam, - szólt hozzá hideg nyugalommal a spanyol kapitány.

A márki heves mozdulattal pattant fel. - A tenger már nyugodt lett; már nem volt látható az örvénylés, mely elnyelte a márki szerencsétlen utitársait; e pillanatban megkötözött kézzel-lábbal heverték a hullámok alatt, ha ugyan a halak még föl nem falták őket. Néhány lépésre tőle az áruló kormányos és a *Szent Ferdinándnak* az a matróza állott, a ki az imént olyan nagyon magasztalta a párisi kapitány hatalmát; most paroláztak a kalózokkal és ujjukkal mutogattak az árboczosnak azokra a matrózaira, a kiket méltóknak tartanak arra, hogy befogadtassanak az *Othello* legénysége közé. Az így ki nem szemelt többi matróznak,

bármennyire rettentően szitkozódtak és káromkodtak is, két hajóslegény a lábát-kezét összekötözte. Miután a kiszemelést befejezték, a nyolcz tüzér az így elítéltekre vetette magát és minden czeremónia nélkül bedobták őket a tengerbe. Az új kalózok gonoszlelkű kíváncsisággal nézték, milyen változatos módon pottyán egyik a másik után a tengerbe, milyen más mindegyiknek az arcza, milyen másforma mindegyiknek a gyötrődése; de a többiek orczái nem vallottak se gúnnyra, se csodálkozásra, se szánakozásra. Nekik az ilyesmi igen közönséges esemény volt, a milyenhez, úgy látszik, már hozzászoktak. Az idősebbek elégedetten, komoly és határozott mosolylyal nézték a piaszterekkel telt hordókat, melyek a nagy árbocz lábánál állottak. A tábornok és Gomez kapitány egy zsákon ülve, szótlanul, csak szinte fénytelen szemeikkel tanácskoztak. Már-már egyedül voltak, a kik még éltek a *Szent Ferdinánd* utasai közül. A hét matróz, a kiket a két kém a spanyol tengerészek közül a kalózhajó legénységébe besorozott, már nagyvigan peruiakká átalakultak.

- Micsoda vad gazemberek! - tört ki egyszerre a tábornok, kiben az őszinte és nagylelkű felháborodás elhallgattatta a fájdalmat és az okosságot.

- A kényszerűségnek tesznek csak eleget, - felelte Gomez kapitány egykedvűen. - Ha ön ez emberek egyikével találkozónék, nem szurná-e menten át a kardjával?

- Kapitány, - szólt a hadnagy a spanyolhoz fordulva, - a párisi kapitány hallott már önről. Ön az egyetlen ember, mondja ő, a ki ismeri az Antillák átjáróit és a braziliai partokat. Akarna?...

A spanyol kapitány megvető felkiáltással vágott közbe s így felelt:

- Tengerészként, hü spanyolként, keresztényként fogok meghalni, érted!

- Tengerbe vele! - rivallta erre a hadnagy.

A parancsra két tüzér Gomez mellett termett.

- Gyávák vagytok! - kiáltotta a tábornok a két kalóz elé állva.

- Öregem, - szólt hozzá a hadnagy, - ne melegegadjék úgy bele a heveskedésbe. Ha vöröszalagocskája hat is valamennyire a kapitányunkra, én nekem az semmi, nevetek rajta. Magával is, öregem, lesz mindjárt egy kis beszédem.

E pillanatban egy újabb tompa zuhanás, melybe nem vegyült egyetlen egy panaszos hang sem, értésére adta a tábornoknak, hogy a derék Gomez tengerészként halt meg.

- A vagyonomat, vagy a halált! - ordított fel a tábornok irtóztató dühvel.

- Ez már okos beszéd, - viszonzá a kalózhadnagy vigyorogva. - Minthogy tudja, hogy valamit mindenestre kap tőlünk, hát...

És a hadnagy egy intésére két matróz oda ugrott, hogy megkötözzék a tábornok lábait. De a tábornok váratlan vakmerőséggel visszalökte a matrózokat s egy olyan mozdulattal, melyet senki se várt, kitépte a kardot, melyet a hadnagy az oldalán hordott és úgy forgatta, mint egy régi lovastábornok, a ki jól értette a mesterségét.

- Ah, rablók, nem fogjátok Napoleon egy régi katonáját vízbedobni, mint valami osztrigát.

A pisztolylövések, melyeket most a karddal hadonászó tábornokra sütöttek, fölkeltették a párisi kapitány figyelmét, ki épp azzal volt elfoglalva, hogy felügyelt az alattság átszállítására, melyet a *Szent Ferdinánd*-ról áthordatni rendelt.

A nélkül, hogy felingerlődött volna, egyszerűen megfogta hátulról a bátor tábornokot, hirtelen elrántotta, a hajókorlát felé vonszolta és már készült, hogy a tengerbe vesse, mint valami haszontalan söpredéket. E pillanatban a tábornok szeme találkozott a leánya csábítójának vad tekintetével. Atya és vő rögtön felismerték egymást. A kapitány, mintha a márki testének

sulya se volna, egy mozdulattal épp az ellenkező irányba sodorta a tábornokot, mint a hogy eredetileg szándékolta s a helyett, hogy a tengerbe taszította volna, talpraállította a nagy árboczt mellett. A földélzeten erre morajlás támadt; de a kalóz egy pillantást vetett embereire és tüstént mély csend lett.

- Ez Helén atyja, - szólt a kapitány tiszta és szilárd hangon. - Jaj annak, a ki nem tanusít iránta kellő tiszteletet!

Lelkes, vidám hurrázás verte föl a földélzetet és szállott föl az ég felé, mint valami templomi imádság, mint *Te Deum* első kiáltása.

A hajósinasok hintálóztak a kötélzeten, a matrózok a levegőbe dobálták sapkájukat, a tüzérek dobogtak a lábaikkal, mindenki mozgott, kiáltozott, fütyöntött, káromkodott. A vidámságnak ez a fanatikus megnyilatkozása nyugtalanná és komorrá tette a tábornokot. Valami rettenetes titoknak tulajdonítván ezeket az érzelmeket, első felkiáltása, mikor szóhoz jutott, ez volt:

- A leányom hol van?

A kalóz egy olyan mély tekintetet vetett a tábornokra, mely a nélkül, hogy az ember tudná miért, még a legbátrabb lelkeket is meg szokta zavarni.

E tekintetre a tábornok elnémult, nagy elégtételére a matrózoknak, a kik boldogan látták most, hogy parancsnokuknak nemcsak rajtuk, de minden teremtésen egyforma hatalma van. A kalóz most egy lépcsőhöz vezette a tábornokot, lement vele a lépcsőn és egy kabin elé vezette, melynek ajtaját élénk mozdulattal belökte s így szólt:

- Itt van, ni!

Erre eltűnt, ott hagyván a vén katonát, ki szinte elkábult a látványtól, mely eléje tárult. Mikor a kabin ajtaja hirtelen megnyílt, Helén fölkel a divánról, melyen pihent volt; a mint megpillantotta a márkit, a meglepődésében felsikoltott. Helén annyira megváltozott volt, hogy csak egy atya szeme tudta felismerni. A forróövi nap arcát valami barna árnyalattal szívelte meg, mintha egy keleti költeményből lépett volna ki; volt most Helén szépségében valami hatalmas előkelőség, valami fenséges szilárdság és valami mélységes érzelm, mely még a legeldurvultabb lélekre is hat. Hosszu, dus hajzata, a mint gazdag fürtökben alómlott nemes formájú, telt nyakára, erős és bátor kifejezést adott ez arcz büszkeségéhez. A tartásával, a mozdulataival Helén megnyilatkoztatta, hogy tudatában van erejének és hatalmának. Diadalmas elégedettség duzzasztotta ki könnyedén rózsás orrczimpáit és nyugodt boldogsága kifejeződött szépsége minden részletén. Volt benne egyszerre valami kifejezhetetlen szüzi bájosság és az a sajátos büszkeség, mely a szerelemmel elárasztott asszonyokat tölti el. Rabszolga és uralkodó volt; engedelmeskedni akart, mert tudott uralkodni. Elragadó elegáncziával és pompával volt öltözködve. Ruhája indiai mousselineből volt; divánja és párnái caccbemireből voltak és egy perzsaszőnyeg díszítette a tágas kabin falát.

Négy gyermeke játszadozott a lábai előtt, tarka várakat építve bizarr gyöngyfüzérekből, drága ékkövekből és mindenféle értékes tárgyakból. Néhány sèvres-i porcellán-vázában - Jaquotot asszony festése - ritka virágok voltak, melyek balzsamos illattal töltötték el a kabint; mexikói jázminok voltak és kaméliák, melyek között kis, amerikai szelid madarak röpködtek, csikostarka színekben ragyogva, mintha rubinok, szafirok és megelevenedett aranykövek volnának. Egy zongora is állott e kabin-szalomban; a vörös-selyemmel bevont fa-faragású falakon több apró kép volt látható, kitűnő mesterektől: egy *Napnyugta* Hippolyte Schinnertől függött egy Ternbury-kép mellett; Raphael egy *Madonnája* vetekedett a költőiségben Géricault egy vázlatával; egy Gérard Dow homályosította el a császárságkorabeli arcképfestők néhány képét a falon. Egy kínai mivű, fényezett asztalkán talpas aranytálca állott, megrakva pompás gyümölcsökkel. Szóval, Helén mintha egy nagy birodalom királynője lenne ez ékes boudoir-

ban, melybe koronás szerelmese összehordta a föld kerekének legdrágább és legfinomabb holmijait. A gyermekek eleven-bámész tekintettel néztek nagyapjukra és meg lévén szokva harci-zaj, csaták és viharok közt élni, hasonlítottak ama háborura és vérengzésre kíváncsi kis rómaiakhoz, a kiket Dávid megfestett *Brutus*-képén.

- Hát valóság ez? - kiáltott föl Helén és megragadta atyja karját, mintegy meg akarván így győződni a látvány való voltáról.

- Helén!

- Atyám!

Egymás karjaiba omlottak. Az öreg embernek ölelése nem volt se tulságosan erős, se tulságosan bensőséges.

- A hajón voltál, atyám?

- Igen, - felelte a tábornok elszomorodott arczczal s leült a divánra és nézte a gyermekeket, kik köréje csoportosulva, gyermeteg figyelemmel meresztették reá kis szemeiket. - Elpusztultam volna, ha...

- Ha nincs ott a férjem. Sejttem, - vágott közbe Helén.

- Ah! - kiáltott föl a tábornok. - Miért kell így viszontlátnom, Helénem, téged, a kit úgy megsirattalak. Ezentul tehát a te sorsod miatt is gyötrődnöm és sóhajtoznom kell.

- Miért? - kérdezte Helén mosolyogva. - Nem léssz-e megelégedve, ha hallod, hogy én vagyok a legboldogabb asszony ezen a világon?

- Boldog! - kiáltotta a márki, a meglepetéstől felszökkenve.

- Igen, jó atyám, - felelte Helén és a márki kezeit csókjaival borította és dobogó szívéhez szoritotta atyja karját; s e hizelgő kedveskedés közben arcza, melyet az örömtől csillogó szemei még ragyogóbbá tettek, csak úgy sugárzott a boldogságtól.

- Hogyan lehetséges ez? - kérdezte a tábornok, a ki kíváncsi volt megismerni a leánya életét és e sugárzó arcz láttára mindent elfeledett.

- Hallgass reám, atyám, - felelte Helén, - a szeretőm, a hitvestársam, a szolgám, az uram egy olyan férfi, a kinek lelke épp olyan nagy, mint ez a végtelen tenger, épp olyan dús és termékeny gyöngédségben, jóságban, mint az ég. Szóval: egy isten! Hét esztendő óta nem ejtett olyan szót, olyan mozdulatot, nem nyilatkoztatott meg olyan érzelmet, a mely sértette volna azt az isteni összhangot, mely szavaiban, gyöngédségeiben, kedveskedéseiben és szerelmében nyilatkozik meg. Mikor reám nézett, mindig baráti mosoly volt ajkain és szemeiben az öröm sugara. Odafönn dörgő hanggal tulharsogja a vihar üvöltését, vagy a csata ordítását; de itt nálam ez a hang gyöngédre és dallamosra válik, mint Rossini zenéje, mely úgy el tudja ragadni a lelkemet. A mit egy asszony szeszélye csak ki tud találni, mindent megkapok. Gyakran még tul is szárnyalja kívánságaimat. Uralkodom a tengeren és olyan engedelmes-séggel hódolnak itt nekem, mint egy királynak. Oh, boldog vagyok, - folytatta, némi szünetet tartván. - Nem, ezzel, hogy boldog vagyok, még nincs eléggé kifejezve az én boldogságom. A mit asszony elérhet, vagy kívánhat, az mind részemül jutott. Szerelmet, határtalan odaadást érezni az iránt, a kit szeretek és az ő szívében, az ő egész valójában egy végtelen érzelemre lelni, melybe belevész egész asszonyi lelkem: nem boldogság-e ez?... mondd, atyám. Ezer ember életében kellett részt vennem. Itt egyedül vagyok és itt parancsolok. Soha asszonyi teremtés nem tette még lábát e hajóra, melyen Victor mindig csak néhány lépésnyire van tőlem. Nem mehet tőlem távolabb, mint a hajó orráról a kormányig, - folytatta Helén, finoman kifejezett pajkossággal. - Hét esztendő! Szerelem, mely hét esztendőn át ugyanarról az el nem muló örömről és gyönyörről tesz tanuságot minden pillanatban: ez az igazi szerelem! Nem, oh

nem, ennél jobbat s hatalmasabbat nem is ismerek ez életben. Az emberi nyelv szegény arra, hogy kifejezni tudja ezt a mennyei boldogságot.

A könnyeknek egész patakja tört elő Helén lobogó szemeiből. Erre a négy gyermek panaszosan kiáltozni kezdett s mint valami apró csibék, odaszökdéltek anyjukhoz és a legidősebb megütötte a tábornokot s fenyegető tekintettel nézett rá.

- Ábel, anygalkám, - szólt az anya, - hiszen örömömben sirok!

Ölébe fogta a gyermeket, ki most gyöngéd szeretettel simogatni kezdte anyját és kezecskéivel átfogta Helén fősleges nyakát, mint egy oroszlánkölyök, mikor játszadozik az anyjával.

- Nem unatkozol soha? - kérdezte a tábornok, a ki szinte belekábult a leánya rajongó elbeszélésébe.

- Igen, - felelte Helén, - valahányszor szárazföldre lépünk. De ott sem távoztam el még soha a férjem mellől.

- De hiszen te szeretted az ünnepségeket, a bálakat, a zenét?

- A zene: a férjem hangja; ünnepem akkor van, mikor a férjem kedvéért diszbe öltözöm. Mikor egy ruhám tetszik neki, úgy érzem, mintha az egész föld engem csodálna. Csak ez az oka, hogy nem dobom a tengerbe ezeket a gyémántokat, nyakékeket, ezeket a drágaköves diadémokat, ezeket a kincseket, ezeket a virágokat, ezeket a művészi remekeket, melyekkel a férjem pazarul eláraszt, mondván: »Mivel te nem mégy a világba, Helén, azt akarom, hogy a világ jöjjön el tehozzád.«

- De ezen a hajón férfiak vannak, elszánt, vakmerő, rettenetes emberek, a kiknek szenvedélye egyszer...

- Értelek, atyám, - viszonzá Helén mosolyogva. - Légy teljesen nyugodt. Soha fejedelem-asszonyt több figyelmességgel, több kimélő gonddal és több tartózkodással nem vettek körül, mint a mennyit reám pazarolnak. Ezek az emberek mind babonásak; azt hiszik, hogy én vagyok hajójuknak, a vállalkozásaiknak, a diadalaiknak védőszelleme. Pedig a férjem az ő védőszellemük, az ő istenük. Egy napon... ez volt az egyetlen eset... egy matróz megszegte a köteles tiszteletet... De csak szavakkal, - fűzte hozzá Helén mosolyogva. - Még mielőtt Victor megtudta volna, a legénység bedobta a tengerbe azt az embert, daczára annak, hogy én megbocsátottam neki. Ugy szeretnek, mint Őrangyalukat; én ápolom őket, ha betegek és szerencsémre sikerült is néhányat közülök megmentenem a haláltól azzal, hogy asszonyi kitartással virrasztottam a betegek ágyánál. Ezek a szegény emberek óriások és gyermekek egy személyben.

- És mikor ütközetek vannak?

- Oh, a csatákhoz én már hozzászoktam, - felelte Helén. - Csak az első ütközet alatt remegtem. Most már állja a lelkem ezt a veszedelmet, sőt... hisz a te leányod vagyok, atyám... szeretem a veszedelmet.

- És ha férjed elpusztulna egy csatában?

- Én is elpusztulnék.

- És a gyermekeid?

- A gyermekeim az oczeánnak és a veszedelemnek szülöttei; ők is osztoznának szülőik sorsában. Egy a mi életünk és ezt az egységet nem lehet megbontani. Ugyanazt az életet éljük mindannyian, mindannyian a sors könyvének ugyanannak a lapjára vagyunk írva, ugyanazon a sajkán hányódik a sorsunk: tudjuk ezt!

- Ugy szereted hát a férjedet, hogy drágább neked mindennél a világon?

- Mindennél! - ismételte Helén. - De ne kutassuk e szerelemnek titkát-nyitját. Nézd, atyám, ezt a gyermeket. Nos, ebben is a férjemet szeretem.

És ritka hévvel magához szoritotta Ábelt és szenvedélyes csókkal borította el a gyermek orczáit és haját.

- De nem tudom elfeledni soha, - kiáltott fel a tábornok, - hogy kilencz embert dobott a férjed az imént a tengerbe.

- Bizonyára kellett, hogy ezt megtegye! - felelte Helén. - Mert Victor emberséges és nemes-lelkű. Olyan kevés vért ont, a milyen keveset csak lehet, de vérontás nélkül nem tudja megóvni érdekeit annak a kis világnak, melyért él és nem tudja megvédeni a szent ügyet, melyet szolgál. Beszélj vele, atyám, arról, a mit olyan rossznak tartasz és meglátod, tudni fogja megváltoztatni a nézetedet.

- És a bűne? - mondta a tábornok, mintha önmagához beszélne.

- Hát az a bűne erény volt! - válaszolta Helén hideg méltósággal. - Mert az emberi igazságszolgáltatás nem tudta megboszulni azt a tettet, a mely miatt azt a bűnt elkövette...

- Boszut állani! - kiáltott föl az öreg tábornok.

- Hát a pokol mi egyéb, - kérdezte Helén, - mint az örök boszu egy-két földi bűnért?

- Ah, te elveszett lélek vagy. Pokoli bűbájossággal megigézett, megrontott. Örűlség, a mit beszélsz!

- Maradj itt egy napig, atyám és ha meghallgatod s látod, meg fogod szeretni.

- Helén, - viszonzá a tábornok komolyan, - néhány mértföldnyire vagyunk Franciaországtól...

Helén megremegett, kinézett a terem kis ablakán és kimutatott a zöld hullámokat hömpölygető tenger végtelen síkjára.

- Ez az én hazám! - felelte, a lába hegyével a szőnyegre dobbantva.

- De hát nem jössz el megnézni anyádat, nővéreidet, öcséidet?

- Oh igen, - viszonzá, könnyektől remegő hangon, - ha az uram akarja és ha az uram el-kisérhet!

- Hát nincs többé senkid, Helén, - felelte a katona szigorúan, - se hazád, se családod?...

- Az ő felesége vagyok, - viszonzá Helén büszke tekintettel, nemes lelkesedéssel. - Hét esztendő óta most ért az első öröm, mely nem tőle jött, - füzte szavaihoz, megragadván s megcsókolván atyja kezét, - s most hallom, hét év óta, az első szemrehányást.

- És a lelkiismereted?

- A lelkiismeretem? Az is ő!

E pillanatban Helén hevesen megremegett.

- Ő jön! - szólott. - Még a csata közben is minden léptek közül a földélzeten felismerem az ő lépteit.

És most egyszerre pirosság borította el orczáit, ábrázata sugárzott, szemei ragyogtak s homlokát bágyadt fehérség lepte el... Boldogság és szerelem fejeződött ki izmain, kék erein és egész valójának önkéntelen remegésében. Az igaz érzelmeknek e ritka indulata meghatotta a tábornokot. Csakugyan a kalóz egy percz mulva belépett, egy karos-székhez lépett, leült,

fölemelte az ölébe idősebbik fiát és játszani kezdett vele. Egy perczre csend borult a teremre, mert a tábornokot egy perczre valami olyas révedezés lepte el, mint valami ködös álomkép és így elábrándozva, nézte ezt az elegáns hajótermet, - mely hasonlít egy jégmadár fészkére, - melyben ez a család hét esztendeje bolyong a tengereken, ég és víz között, egy ember becsületére bízva, háboruk és viharok veszedelmein át, valamint egy családot az életben az apa vezeti át a társasélet ezer bajain, szenvedésein. Bámulva nézte leányát, ki mint valami képzeletfestette, bűvöletes szépségű, boldogságtól áradó tengeri istenasszony, elhalványítja a kincseket, melyek körülveszik, lelkének kincseivel, szemeinek fényével és egész valójából sugárzó költészetével.

Ebben a csoportozatban volt valami meglepően sajátos és eredeti, volt benne a szenvedélynek és a gondolatnak valami emelkedettsége, mely elriasztott minden köznapias, alantjáró felfogást. A társadalomnak hideg és szűk látókörű számításai széteszlottak e kép előtt. A vén katona átérezte mindezt és belátta, hogy leánya sosem fog lemondani az ilyen nagyszabásu, az ellentétekben ilyen gazdag és igaz szerelemmel ennyire áthatott életről; és ha egyszer a leánya állotta a vészt, a nélkül, hogy megriadt volna, nem térhet többé vissza a kicsinyes és korlátolt világ apró jeleneteihez, körülményeihez.

- Terhükre vagyok? - kérdezte a kalóz, megtörve a csendet és a feleségére pillantva.

- Nem, - felelte a tábornok. - Helén elmondott mindent. Látom, hogy a leányom elveszett.

- Nem, - viszonzá a kalóz élénken. - Még csak néhány esztendő és büntettem elévül s akkor visszatérhetek Franciaországba. Ha a lelkiismeret tiszta és ha az, a ki az önök társadalmának törvényeit megsértette, ezt csak azért tette, mert engedett egy...

Elhallgatott, mintha magához méltatlannak tartaná, hogy mentegetődzék.

- És miként lehetett, - szólt a tábornok közbevágván, - hogy nem érzett lelkiismeretifurdalásokat azok a gyilkosságok miatt, melyeket az imént a saját szemeink előtt követett el?

- Nem volt élelmiszerünk, - felelte a kalóz nyugodtan.

- De ha partra szállították volna ezeket a szerencsétlen embereket...

- Igen, akkor valami hajóval elvágatták volna a visszavonulásunk útját és nem térhattünk volna vissza Chilébe.

- Mielőtt Franciaországból - szólt közbe a tábornok - a spanyol tengerügyi hivatalt értesíthették volna, már régen...

- De Franciaország rossz néven vehette volna, hogy egy ember, a kit még üldöznek bíróságai, elfogott egy hajót, melyet bordeauxiak béreltek. Különben hát ön nem sütött el csatamezőn néhány ágyuval többet, mint a mennyire okvetlenül szüksége lett volna?

A tábornok, kit a kalóz tekintete szinte megfélélnitett, elhallgatott; és a leánya olyan arczczal nézett rá, melyben fölényes diadal és bánat fejeződött ki egyszerre.

- Tábornok, - szólt most a kalóz komoly hangon, - szigorú elvem volt mindig, hogy semmit sem vonok el titkon a zsákmányból. De semmi kétség, a reám jutó rész jelentékenyebb lesz, mint a mennyit az ön vagyona tett ki. Engedje meg, hogy vagyontát más pénzben visszatérítsem.

Belenyult a zongora egy fiókjába és kivett egy halom bankjegyet; hamarosan megolvasta a csomagokat és egy kerek milliót nyújtott át a márkinak.

- Felfoghatja, - folytatta, - hogy nem szórakozhatom azzal, hogy Bordeaux előtt föl s alá hajókázsam. Ha nem csábították el önt kóbor, cigányos életünk veszedelmei, Dél-Amerika tájai, forró éjszakái, harcaink, vagy a vágy, hogy diadalra segítse egy fiatal nemzet zászlaját,

vagy Simon Bolivar neve: akkor el kell hagynia bennünket. Egy bárka hú embereimmel vár önre. Reméljük, hogy harmadszor is találkozni fogunk s akkor még teljesebb boldogságban.

- Victor, még egy perczig látni szeretném atyámat, - szólt Helén kissé duzzogó hangon.

- Tíz percz alatt könnyen szembekerülhetünk valami kis hadihajóval. Jó, legyen, legalább lesz egy kis multságunk. A legényeim ugyanis unatkoznak.

- Oh, akkor induljon utnak, atyám! - kiáltott fel a kalóz felesége. - És vigye el a kis hugomnak, az öcsémnek, az... az anyámnak megemlékezésemnek ezeket a jeleit.

Elővett egy marokkal tele drágakövet, nyakláncokat, ékszereket, gyöngysorokat, belerakta egy kasmirkendőbe és félősen odanyújtotta azt atyjának.

- És mit mondjak nekik rólad? - kérdezte a tábornok, a kit meglepett, hogy a leánya akadozott, mielőtt kiejtette az *anyám* szót.

- Oh, hát kételkedik a szivemben, atyám? Mindennap imádkozom a boldogságukért.

- Helén, - szólt erre a tábornok, figyelmesen a leányára nézve, - nem láthatlak többé viszont? Nem fogom hát sohasem megtudni, mi volt az ok, a mely szökésre birt?

- Ez nem az én titkom, - felelte Helén komolyan. - De még ha jogom volna is közölni veled e titkot, talán még akkor sem tárnám föl neked. Tíz éven át kimondhatatlan szenvedéseket állottam ki...

Nem folytatta és ismét atyja felé nyújtotta az ajándékokat, melyeket a családjának szánt.

A tábornok, a ki háborukban megszokta, hogy zsákmány tekintetében meglehetősen tág legyen a lelkiismerete, elfogadta a leánya ajándékait és jól esett arra gondolnia, hogy a párisi kapitány egy olyan tiszta és nemes lélek ihletése alatt, mint a milyen a Helén lelke, becsületes ember maradt a spanyolok elleni hadakozások közepette is. Diadalmaskodott a tábornokban a bátrakért való lelkesedése. Érezvén, hogy nevetséges volna most a rideg erkölcsbíró adnia, jól megrázta a kalóz kezét, megcsókolta Helénjét, egyetlen leányát, a katonákat jellemző sajátságos bensőséggel és egy könnycseppet hullatott erre az arcra, melynek büszkeségét és férfias kifejezését nem egyszer megmosolyogta volt. A kalóz, ki mélyen meg volt indulva, odavezette gyermekeit a nagyatyjukhoz, hogy áldja meg őket. Végül valamennyien egy hosszú tekintettel, melyben elérzékenyültség és gyöngéd szeretet nyilatkozott meg, utolsó bucsút mondtak egymásnak.

- Legyetek mindig boldogok! - kiáltott fel a nagyatya és a fedélzetre sietett.

A tengeren sajátságos látvány tárult a tábornok elé. A felgyújtott *Szent Ferdinánd* óriási lángokkal lobogott, mint egy égő szalmakazal. A matrózok, a kik épp azon fáradtak, hogy elsüllyeszszék a spanyol árbocost, észrevették a fedélzeten egy rakomány rumot és likört; az *Othellon* volt ezekből elég; hát multságból óriási puncsot gyújtottak a nyílt tengeren. Megbocsáthatni az ilyen multságot az olyan embereknek, a kik, mivel a tengeri élet látszólagos egyhangúságában töltik napjaikat, megragadnak minden alkalmat, hogy kissé megélénkítsék az életüket. A mint a tábornok az *Othelloról* leszállott a *Szent Ferdinánd* bárka-csolnakjára, amelynek evezőinél hatalmas matrózok ültek, figyelmét önkéntelenül megosztotta a *Szent Ferdinánd* égése és a leánya között, ki a kalózra támaszkodva, az *Othello* timonján állott. Annyi emlék hatása alatt, látva Helénnek fehér ruháját, mely könnyedén libegett, mint egy alácsüngő vitorla és látva, mint emelkedik ki ez a gyönyörű alak az Óceánból, olyan hatalmasan, hogy még a tengeren is uralkodik: a tábornok katonára valló, könnyed gondtalanságában elfelejtette, hogy a bátor Gomez kapitány sírja fölött hányódik a csolnakja. A magasban, feje fölött, rengeteg füstoszlop terjeszkedett, mint valami barna felleg, és a nap sugarai, a mint itt-ott áthatoltak a füstgomolygáson, poétikus fénybe vonták a látvány egyes

részleteit. Egy második égbolt volt az, melyet a füst föléje borított, egy komor ólomboltozat, mely alatt csillárok szórnak fénykévéket és a mely fölé az igazi mennybolt változhatatlan azurja borul, mely most ezerszerte szebbnek tűnik fel ez oszló-foszló ellentéttel szemben. E majd sárga, majd szőke, majd vörös, majd fekete, egymásba folyó, tarka színváltozatokban gőzölgő füst eltakarta a hajót, mely sistergett, recsegett, ropogott. A lángok szinte süvöltöztek, a mint belekaptak az alattságba és a kötélzetbe és végigrontottak az egész hajón, mint egy föllázadt néptömeg a város utczáin. A rumnak ide-oda libbenő kék lángjai voltak; mintha a tenger szelleme mozgatta volna ezt az őrzőgve tánczó szeszt, épp úgy, mint mikor valami diák-orgián az egyik diák keze folyton a punci vidám lángolásában kavarg. De a nap, melynek hatalmasabb a fénye, féltékeny volt erre a tolokodó világolásra, csak alig-alig engedte, hogy sugaraiban meglátszanak e tűzvésznek színváltozatai. Az egész olyan volt, mint egy fátyol, mint egy széles, nagy szalag, mely a napsugár özönében leng ide-oda.

Az *Othello*, hogy menekülhessen, felhasználta azt a kis szelet, melyet új irányának szolgálatába foghatott és majd az egyik, majd a másik oldalra hajlott, mint egy magasban lengő papírsárkány; aztán elrejtőzött a tábornok szemei előtt, eltűnő az egyenes oszlop mögött, melynek árnyéka fantasztikusan vetődött a habokra; majd pedig előtűnt újra s könnyedén bájosan siklott tova a vizen. Heléne, valahányszor észrevette az apját, lobogtatta a zsebkendőjét, hogy még egyszer üdvözlje. Egyszerre csak elsüllyedt a *Szent Ferdinánd*, óriási örvényt buzogtatva föl, melyet azonban az Óceán egy pillanat alatt elsimitott. Nem maradt meg több az egész jelenetből, mint egy kis felhőgomoly, melyet vitt tova a szellő. Az *Othello* már messze járt; a csolnak pedig közeledett a parthoz. A felhőgomolyt most a szél e törekeny csolnak és az árboczos közé helyezte. Mikor a tábornok utoljára látta meg a leányát, e gomolyodó füst egy szakadékán át látta! Földöntúli látomány. A fehér kendő és a fehér ruha egyedül bontakoztak ki a fekete háttérből. A zöld víz és a kék ég között az árboczos már nem is látszott. Helén már csak egy elmosódó pont volt, egy könnyed, finom vonal, egy angyal az égben, egy eszme, egy emlék...

A márkí, miután vagyoni helyzetét rendbeszedte, meghalt. Testi-lelki kimerültség vitte a sirba. Néhány hónappal a halála után, 1833-ban, a márkí kénytelen volt Moínát elvinni egy fürdőbe a Pyrenaek közé. A szeszélyes gyermek látni akarta a hegyek szépségeit.

Mikor a hegyek közül visszajött a fürdőre, ez az irtóztató jelenet történt:

- Istenem, - szólt Moína, - rosszul tettük, anyám, hogy nem maradtunk még néhány napig a hegyek közt. Jobb helyen lettünk volna ott, mint itt. Hallotta, hogy ez az átkozott gyerek hogy jajgatott folyton, meg ez a szerencsétlen asszony hogy beszélt hozzá egyre. Nyilván táj-szólásban beszél ez az asszony, mert egy szót sem értettem meg abból, a mit beszélt. Micsoda szomszédokat adtak mellénk! Borzasztóbb éjszakát, mint a milyen a múlt éjszaka volt, nem töltöttem, a mióta élek.

- Nem hallottam semmit, - felelte a márkí, - de jó, édes gyermekem, majd bemegyek a fogadósnéhoz, elkérem tőle a szomszédos szobát is és egyedül leszünk a háznak ebben a részében s nem zavar többé bennünket semmiféle zaj. Hogy érzed ma magadat? Bágyadt vagy?

Ez utolsó szóknál a márkí fölállt, hogy Moína ágyához menjen.

- Lássuk csak! - mondotta és meg akarta fogni a leánya kezét.

- Oh hagyj, mama, - felelte Moína hidegen.

E szóknál a fiatal leány a párnák közé bujtatta fejét, durczás mozdulattal, de olyan bájosan, hogy az anya nem sértődhetett meg.

E pillanatban a szomszéd szobából panaszos siránkozás hallatszott, melynek gyöngéd s elnyújtott hangja szét tudta volna tépni bármely asszony szívét.

- De ha egész éjen át hallottad ezt a siránkozást, miért nem költöttél fel. És esetleg...

Egy mélységesebb, nyögő-panaszos hang szakította félbe a márkiné szavait.

A márkiné felkiáltott:

- Valaki haldoklik odabenn!

És kisietett a szobából.

- Küldd be hozzám Paulinet - kiáltotta utána Moïna. - Föl akarok öltözködni.

A márkiné lesietett az emeletről és az udvarban a fogadósnét találta, kit többen körülálltak s a mint látszott, mind a beszédét hallgatják.

- Asszonyom, a kit a mellettünk való szobában helyezett el, nagyon beteg lehet.

- Ah, inkább ne is beszéljen erről! - felelte a fogadósné izgatottan. - Éppen most küldtem a maireért. Képzelse csak, egy asszony lakik a szomszédjukban, egy szerencsétlen asszony, a ki tegnap este érkezett meg, gyalog. A hátán hozott egy gyermeket, a ki már haldoklik. Nem tudtam megtagadni tőle, hogy befogadjam a házamba. Ma reggel magam mentem föl hozzá, megnézni, mit csinál; mert tegnap, mikor bejött a házba, borzasztó kínos hatást tett reám. Szegény asszonyka! Ott aludt a gyermeke mellett és mind a ketten a halállal küzdtek... »Oh, asszonyom«, mondta hozzám, egy gyűrűt huzván le az ujjáról, »nincs egyebem, mint ez; fogadja el fizetésképen... Talán kitelik belőle, úgy se soká leszek itt a terhére. Szegény kicsikém! Együtt halunk meg!« fejezte be szavait s a gyermekére nézett. Átvettem a gyűrűt, megkérdeztem, hogy kicsoda? De nem akarta megmondani a nevét... Épp most küldtem az orvosért és a maire urért.

- De hát lássa el mindennel, - kiáltotta a márkiné, - a mire szüksége van a szegény asszonynak. Istenem, talán még meg lehet menteni. Megfizetek mindent, a mit elfogyaszt a boldogtalan asszony...

- Oh, asszonyom, olyan büszke az arcza ennek a szerencsétlen asszonynak, hogy nem tudom, elfogadja-e a márkiné jóságát?

- Majd bemegyek hozzá.

És a márkiné fölsietett az ismeretlen asszony szobájába, nem gondolván, hogy milyen rossz hatással lehet megjelenése erre a szegény asszonyra, kit haldoklónak mondanak; a márkiné ugyanis még gyászruhát hordott.

A márkiné elsápadt a haldokló láttára. Bár az irtóztató szenvedések elváltoztatták Helén szép arcát, a márkiné fölismerte legidősebb leányát.

Látván, hogy egy feketeruhás hölgy lép be, Helén felült ágyában, ijedten felsikoltott és lassan visszahanyatlott ágyára, mikor a feketeruhás hölgyben az édes anyját ismerte fel.

- Leányom! - szólt d'Aiglemont asszony, - mondd, mire van szükséged?... Pauline!... Moïna!...

- Nincs semmire sem szükségem, - felelte Helén elgyengült hangon. - Reméltem, hogy viszontláthatom atyámat, de a te gyászod azt jelzi, hogy...

Nem fejezte be. Szívéhez szorította gyermekét, mintha föl akarná melengetni, megcsókolta homlokát és olyan tekintetet vetett anyjára, melyből még mindig szemrehányás érződött ki, bár a bocsánat kifejeződése is felcsillant e tekintetben. A márkiné nem akarta látni ezt a

szemrehányást; elfelejtette, hogy Helén egykor könnyek és kétségbeesés között fogantatott gyermek volt, a kötelesség gyermeke, gyermek, a ki élete legnagyobb szenvedéseinek okozója volt: gyöngéden oda lépett legidősebb leányához, csak Helénre, a kis Helénre emlékezett, első szülöttére, a ki megismertette lelkével az anyaság örömeit. Az anya szemei könnyekkel teltek meg; s mikor megcsókolta leányát, így kiáltott fel:

- Helén, gyermekem!

Helén hallgatott. Utolsó gyermekének utolsó lehellete érintette épp e pillanatban ajkait.

E pillanatban lépett be Moïna, vele Pauline, a komorna, a fogadósne és az orvos. A márkiné kezében tartotta leányának hideg kezét és igaz kétségbeeséssel meredt Helénre.

A kalóz özvegyét, ki hajótörést szenvedett, melyből szép családjából csak ezt az egy gyermekét tudta megmenteni, a kegyetlen sors kikeltette magából s végtelenül elkeserítette. Rettenetes hangon támadt az anyjára:

- Mindez a te műved. Ha az lettél volna nekem, a mi...

- Moïna, menj ki... menjetek ki mind! - rikoltotta a márkiné fennen, hogy tulkiáltsa Helén hangját. - Irgalom, leányom, ne ujjtsuk fel e perczen azokat a szomorú küzdelmeket.

- Hallgatni fogok, - felelte Helén és szinte nem természetes erőlködéssel elfojtotta indulatát. - Anya vagyok és tudom, hogy Moïnának nem szabad... Hol van a gyermekem?...

Moïna újra belépett; a kíváncsisága hozta vissza.

- Oh, testvérem, - szólt ez az elkényeztetett gyermek, - az orvos...

- Minden hiábavaló, - felelte Helén. - Ah, miért nem haltam meg tizenhat év előtt, mikor meg akartam magamat ölni. A szerencsét sose lehet feltalálni a törvényeken kívül... és a társadalmat megtagadva... Moïna... te...

Feje egyszerre a gyermeke fejére roskadt, melyet görcsösen szorongatott. És meghalt.

- A nővéred bizonyára azt akarta neked mondani, - mondta d'Aiglemont asszony, mikor visszatért a szobájába s ott sirva fakadt, - hogy a boldogságot egy leány sohase találhatja fel valami regényes-kalandos életben, a társadalom elfogadott eszméin kívül s főként nem találhatja fel távol az anyjától.

IV. Egy bűnös anya sorsa.

Az 1844-dik év júniusának elején egy napon egy mintegy ötvenesben járó hölgy, ki azonban sokkal idősebbnek látszott, mint a mennyi valóságban volt, sétálgatott úgy déltájban egy fasor hosszában a Rue Plumetben álló egy nagy palota kertjében Párisban. - Miután kétszer-háromszor megjárta a könnyedén kanyargó ösvényt, a melyen megmaradt, hogy ne veszítse szemei elől ablakait egy szobának, a mely felé különös figyelemmel fordult: leült egy olyan félig falusias karos-székbe, a melyet még lehéjazatlan ágakból szoktak fonni. Onnan, a hol ez az elegáns szék állott, a hölgy a kertet övező rácsozaton át betekinthette a belső boulevardokat, melyeknek közepén a Palais des Invalides csodálatos dómja helyezkedik el, mely arany kupoláját ezer meg ezer palota oromzata fölé emeli, - a mi csodás látvány volt és áttekinthette - a mi már kevésbbé hatalmas látvány volt - a saját kertjét, melyet a Faubourg-Saint-Germain egyik legszebb palotájának szürke homlokzata határol. Itt körös-körül minden csendes, a szomszédos kertek, a boulevardok, a Palais des Invalides; mert a nap az előkelő városrészben csak délben kezdődik. Hacsak a véletlen szeszélyéből meg nem esik, hogy egy fiatal hölgy szeszélyből kilovagol, vagy egy vén diplomatának valami jegyzőkönyvet kell rendbe szednie: akkor ez órában szolgálk és urak még mind alszanak, vagy épp most ébrednek.

Az ilyen korán kelő éltes hölgy d'Aiglemont márkiné volt, édes anyja Saint-Héreen asszonynak, az e gyönyörű palota szép urasszonyának. A márkiné átengedte e palotát is a leányának, a kinek odaadta egész vagyonát és csak életfogytig tartó ellátást kötött ki magának. Moïna de Saint-Héreen grófnő utolsó gyermeke volt d'Aiglemont asszonynak. Hogy ezt a gyermeket feleségül adhassa Franciaország egyik legelőkelőbb családjának elsőszülöttjéhez, a márkiné feláldozott mindent.

A mi természetes is: két fiát, egyiket a másik után elvesztette; az egyik, Gustave d'Aiglemont márki, kolerában halt meg; a másik, Ábel, elesett Afrikában a constantinei ütközetben. Gustave özvegyet és gyermekeket hagyott hátra. De az az amugy is lanyha szeretet, melylyel d'Aiglemont asszony a fia iránt viseltetett, az unokákra átszállva, még inkább megapadt. Udvarias és szives volt a fiatal d'Aiglemont asszony iránt; de csak olyan felületes érzelmet tanusított iránta, a melyet jóízlésből és ildomosságból minden rokonunk iránt tanusítani szoktunk. Minthogy elhunyt fiainak vagyoni helyzete teljesen rendezett volt, a saját vagyonát és jövedelmeit kedves Moïnája számára tartotta fenn. A gyermekkorától fogva szép és bájos Moïnán születése óta d'Aiglemont asszony mindig különös szeretettel csüggött; ilyen megkülönböztető szeretetet önkéntelenül szoktak érezni a családanyák egyik-másik gyermekük iránt; az ilyen végzetes vonzalmat a világ megmagyarázhatlannak tartja; de a figyelmes szemlélők nagyon is jól meg tudják magyarázni. Moïna bájos termete, ez imádott leány hangjának csengése, magatartása, járása, arcza, mozdulatai: mindez azokat a mélységes indulatokat ébresztették fel a márkinében, melyek meg tudják rendíteni vagy zavarni, vagy el tudják bájolni egy anya szívét. Kutfeje jelen életének, jövő életének, múlt életének benne volt ennek a fiatal asszonynak a szívében, melybe a márkiné beleoltotta lelke minden kincsét. Moïna szerencsésen túlélte négy gyermeket, a márkiné legnagyobb négy gyermekét. A márkiné elvesztette, - így beszéli a világ - a képzelhető legszerencsétlenebb módon, egy gyönyörű leányát, kinek sorsát szinte senki sem ismerte és elvesztette egy kis fiát, a ki ötéves korában egy irtóztató katasztrófának esett áldozatul. A márkiné bizonyára az ég rendelését látta abban, hogy a balsors olyan tisztelettel távol tartja magát legkedvesebb leányától és csak halvány emléket őrizte meg a sors szeszélyétől elragadott gyermekeinek s ez emlékek is lenn szunnyadtak a márkiné lelke mélyén, mint a csatatéren hantolt sírok, melyeket a mező virágai szinte teljesen eltakarnak. A világ esetleg szigorú számadásra vonhatta volna a márkinét, a miért ilyen gondtalanul feledni tudja többi gyermekeit és ilyen megkülönböztetve szereti ezt

az egyet; de Párist az eseményeknek, a divatoknak, az új eszméknek olyan árja ragadta el, hogy d'Aiglemont asszony egész élete szinte feledésbe ment. Senkinek sem jutott eszébe, hogy bűnül rójja fel neki a hidegséget, a feledést, mely iránt senki sem érdeklődött; ellenben az sok embert érdekelt, hogy milyen gyöngéd szeretettel vonzódik Moïnához s e vonzalmat az anya szent rajongásának hitték. A márkiné különben keveset járt társaságba és a legtöbb családban, a hol ismerték, jóságosnak, nyájasnak, jámbornak s türelmesen elnézőnek tartották. Igen élénken kell annak érdeklődnie, a ki nem éri be azzal a látszattal, melylyel a társadalom megelégszik. Aztán meg a világ megbocsájt az öreg embereknek, a kik már csak úgy járnak-kelnek a világban, mint az árnyak és nem akarnak egyebek lenni egy emléknél! Szóval d'Aiglemont asszony mintakép volt, a melyet szívesen idéztek a gyermekek a szülőknek, a vők az anyósoknak. Meg lévén elégedve a fiatal grófné sorsával és csak gyermeke által, s gyermekéért élvén, d'Aiglemont asszony időnek előtte átengedte vagyonát Moïnának. Az okos-óvatos emberek, vagy mogorva rokonok nem egyszer kárhoztatták ezt a cselekedetét és így szóltak: »D'Aiglemont asszony talán még meg fogja bánni egy napon, hogy megfosztotta magát vagyonától a leánya javára; mert ha jól ismeri is Saint-Héreen grófné szívét, a veje erkölcsös voltáról azért még nem lehet meggyőződve.«

De az ilyen beszédre általános fölzúdulás támadt és minden felőlről magasztalták Moïnát és ékes szóval zengték a dicséretét.

- De igazságot kell szolgáltatni Saint-Héreen asszonynak, - szólt egy fiatal asszony, - hogy semmi sem változott meg az anyja körül. D'Aiglemont asszony csodálatos szépen lakik és pompás ellátásban részesül. Fogat áll a rendelkezésére és mehet a világba bárhová csakugy, mint azelőtt.

- Csak az operába nem, - felelte egész halkán egy vén élősd, egy abból a fajtából való alak, a ki azt hiszi, joga van élczekkel elhalmozni barátait csak azért, hogy ezzel bebizonyítsa, hogy nem függ senkitől. - A márkiné nem szeret egyebet, csak zenét és sajátos holmikat játszik elkényeztetett gyermekének. Oh, a maga korában kitűnő zeneértőnek tartották. De a grófné páholya mindig el van árasztva fiatal pillangókkal és minthogy a grófnét, a kit a világ máris híres kaczerasszonynak tart, zavarná a márkiné jelenléte, a szegény anya nem megy el sohasé az olasz operába.

- Saint-Héreen asszony - mondta egy eladó korban levő leány - pompás estélyeket ad az anya számára és olyan szalont tart neki, a hová egész Páris eljár.

- Olyan szalont, a hol egy lélek sem vet ügyet a márkinéra, - jegyezte meg az élősd.

- Tény az, hogy d'Aiglemont asszony soha sincs egyedül, - szólt egy uracs, a hölgyek pártjára állván.

- Reggel, - felelte az élesszemű, vén élősd halk hangon, - reggel a drága Moïna alszik. Négy órakor a drága Moïna a Bois de Boulogneban van. Este a drága Moïna bálba megy vagy a színházba. De az igaz, megvan d'Aiglemont asszonynak az a kárpótlása, hogy láthatja drága leányát: mialatt a drága leány öltözködik, vagy ebédköztben, már tudniillik, ha véletlenül megesik, hogy a drága Moïna az anyjával ebédel. Nincs egy hete, uram, - mondta az élősd, karonfogva egy félénk nevelőt, a ki még új ember volt a házban, - igen, nincs egy hete, hogy ezt a szegény anyát szomorúan és elhagyatottan láttam a kandallója mellett. »Mi baja van?« kérdeztem tőle. A márkiné mosolyogva nézett reám, de megláttam rajta, hogy sirt. »Arra gondoltam«, felelte, »hogy nagyon különös, hogy így egyedül látom magamat, pedig öt gyermekem volt! De hát ilyen a végzetünk. De boldog vagyok, ha tudom, hogy Moïna szórakozik s mulat.« Irántam, a ki ismertem volt az urát, lehetett ilyen bizalmas. Szegény ember volt az ura és boldog volt, hogy ezt az asszonyt bírta feleségül. Ennek az asszonynak köszönhette a pairséget és a X. Károly udvarában viselt tisztet.

De annyi tévedés csuszik bele a világnak ilyes társalgásába és úgy könnyedén a világ annyi nagy rosszasággal rágalmaz, hogy az erkölcsök történetének megírója kénytelen okosan s óvatosan mérlegelni a gondtalan emberek által könnyelmű gondtalansággal fölvetett állításokat. Szóval: talán sohasem lehet kijelenteni, hogy ki mond igazat vagy nem igazat a gyermekről, vagy az anyáról. E két lélek között csak egyetlenegy bíró tud ítélni. Ez a bíró az Isten! Isten, a ki gyakran a családok kebelében végzi el boszuja művét és örökké szolgálja a gyermekeket az anyja ellen; Isten az érzelmeket érzelmekkel pótolja az erkölcsi világban, mint a kirügyszó levelek kitolják tavasszal a régi leveleket; Isten egy változhatlan rend szerint cselekszik és olyan célzattal, melyet csak ő ismer. Semmi kétség, minden a világon az ő keblébe tér meg, vagy még helyesebben szólva: az ő keblébe tér vissza.

E vallásos eszmék, melyek olyan természetesek az öreg emberek szívében, szaggatottan hullámzóttak d'Aiglemont asszony lelkében; majd félig tisztultan jelenültek meg, majd örvénylőn zavarodva, majd teljesen kibontakozva, mint a viharkorbácsolta víz tükrén uszó virágok.

A márkiné ott ült a karosszékekben. Kimerítette, elgyengítette a hosszadalmas töprengés; az ilyen álmódzó tünődésben azok szeme előtt, a kik a közeli halálukat sejtik, föltárul az egész élet s mintegy színjáték szédületes gyorsasággal újból leperreg.

Ez az idő előtt megvénült asszony egy költőnek, a ki a boulevardon épp elhalad, sajátos és érdekes látvány lett volna. Akárki, ha látja, hogy mint ül ott egy akáczfa keskeny árnyékában, egy akáczfa déli árnyékában, ezer meg ezer dolgot le tudna olvasni erről a halavány arczról, mely még a nap forró sugaraiban is hideg. Kifejezésben gazdag orcája valami még sokkal komolyabbat jelenít meg egy hanyatlóban levő életnél, valami sokkal mélységesebbet egy tapasztalattól letört életnél. Olyan volt ez az arcz, mely ezer meg ezer kifejezéstelenségüknél fogva semmibe sem vett arcz között megállít egy pillanatra és gondolkodásra késztet; valamint egy muzeum ezer meg ezer képe közt erősen hat rád egy magasztos fej, melyen Murillo megfestette az anya fájdalmát, vagy mély benyomást kelt benned Beatrix Cinci arcza, melyre Guido Reni reá tudta festeni a legmeghatóbb ártatlanságot a legirtóztatóbb bűn ellentétéül, vagy megkap II. Fülöp komor ábrázata, melyen Velasquez bámulatosan megörökitette azt a felséges rémületet, melyet a királyi hatalom fakaszthat. Némely emberi arcz zsarnoki erővel bír, beszél hozzád, kérdez, felel legtitkosabb gondolataidra, sőt egész költeményt sugároz. D'Aiglemont asszony fagyos arcza egy ilyen költemény volt; olyan ábrázat volt, a melynek ezer meg ezer példáját festette le Dante Alighieri az *ő Divina Comediájában*.

A hamar muló időszak alatt, melyben az asszony megmarad virágzásában, az asszonyi szépség egyes jellemvonásai csodásan leplezni tudják azt a változást, melyre az asszonyokat természettől való gyengeségük és társadalmunk törvényei kárhoztatják. A friss arcznak gazdag színezete, szemeinek tüze, finom, gyöngéd vonásainak s arczának számtalan egyenes vagy hajlott, de mindig tiszta és tökéletesen határozott vonalainak bájos hálózata minden indulatát el tudja rejteti: a pir ekkor még nem árul el semmit, most csak azt az amugy is élénk színeket teszi még színesebbé, a lélek tüzének lángjai ekkor még belevegyülnek az életerőtől lobogó szemeknek fényébe s e szemekben egy szenvedés kelő-muló lángja legföljebb csak szaporítja egygyel az asszony bájait. És semmi sem oly titoktartó és diszkrét, mint egy fiatal arcz, mert semmi sem oly mozdulatlan. Egy fiatal asszony arcza olyan nyugodt, olyan fényes, olyan üde, mint egy kis tó tükre. Az asszonyok orcája csak harminczéves korban kezd kifejezést ölteni. E korig a festő nem lel a női arczon egyebet, mint rózsás és fehér szint, mosolyt és mindig ugyanazt a gondolatot ismétlő kifejezést, az ifjúságnak és a szerelemnek gondolatát, mindig ugyanazt az egy, mélység nélkül való gondolatot; de az öreg korban minden beszédes az asszonyon; a szenvedélyek reá vannak kérgesedve arczára; leolvasható az arczáról, hogy szerető volt, feleség volt és anya volt; az örömnak és a fájdalomnak erősnél-

erősebb kifejezései eltorzították arczát, elgyötörték vonásait azzal, hogy ezer meg ezer ránczba vonták, mely ránczok mindenikének nyelve van, mindenik beszélni tud.

Ilyenkor az asszony feje fenséges a rútsága által, szép a bánat által, vagy nagyszerű a nyugalma által; ha szabad folytatni ezt a különös hasonlatot, ilyenkor a kiszáradt tóban meglátszanak nyomai az összes patakoknak, melyek a tó vizét adták volt. Agg nő feje nem a világé többé, mely hiu lévén, megijed, ha ez arczon feldúlva s elpusztítva látja azokat az elegáns eszméket, melyeket megszokott; nem a közönséges művészeké, a kik az ilyen arczon nem fedeznek fel semmit; hanem az igazi költőké, a kik megérik azt a szépséget, mely ment minden olyan közkeletű, üres felfogástól, melyeken a művészet és szépség világában annyi előítélet alapul.

Ámbár d'Aiglemont asszony divatos kalapot viselt, könnyen észre lehet venni, hogy egykor olyan gyönyörűen fekete haja a kegyetlen lelkiindulatoktól megfehéredett; de az, hogy a haja két mezőre volt választva, rávallott jó izlésére, felismertette az elegáns asszony bájos szokásait és tökéletesen kibontakoztatta hervadt, redős homlokát, mely homlokon még mindig voltak nyomai a régi ragyogásnak. Arczának szabása, vonásainak szabályossága a valóhoz persze közel se járó fogalmat adtak arról a szépségről, a melyre ez az asszony egykor olyan büszke lehetett; de a régi szépség e jelei még jobban elárulták azokat a fájdalokat, melyek olyan élesek voltak, hogy felbarázdálták ez asszony arczát, behorpasztották a halántékait, bemélyesztették az orcáit, elhervasztották pilláit; kihullasztották szemöldeit, szemeinek e diszt. Minden csendes és nesztelen volt ez asszonyon: a járásában és a mozdulataiban megvolt az a komoly és elmélyedt lassúság, mely mindig tiszteletet parancsol. Félénkségre vált tartózkodó szerénységét valószínűleg az okozta, hogy néhány év óta megszokta, hogy mindig meghuzódjék, ha a leánya is jelen van; keveset beszélt s mindig vontatottan és halkán, mint azok szoktak, a kik kénytelenek sokat gondolkodni, magukba zárkózni és csak önmagukban élni. Ez a magatartás és ez a viselkedés valami kifejezhetetlen érzelmet keltett az emberben; nem félelmet, sem részvétet, hanem valami olyas érzelmet, melyben sajátos, misztikus módon e két érzelm minden árnyalata egyesül. Végül az arcza redőinek természete, a kínos keserűség, a melylyel arcza fel volt barázdálva, fájdalmas tekintetének bágyadtsága: mindez beszédesen vallott olyan könyekre, melyeket a szív fogad magába s nem hullanak sohasem a földre.

A boldogtalanok, a kik megszokták, hogy egyre az égre nézzenek, onnan esdve-várva segédelmet életük bajaiban és szenvedéseiben, ezek a boldogtalanok könnyen kilátták volna ez anya szemeiből a nap minden órájában ég felé küldött fohászoknak kegyetlen jeleit és elmosódott nyomait azoknak a titkos gyötrődéseknek, melyek idővel egészen elpusztítják a lélek virágait, még az anyaság érzetét is. A festőknek vannak színeik az ilyen arczok másai számára, de hangok és szavak képtelenek hűségesen visszaadni az ilyen arczokat; az arcz színezetének árnyalataiban, körvonalaiban és az arcz egész valóján vannak megfeythetetlen, csodás jelenségek, melyek a léleknek az arczon át való megnyilatkozásai; az egyedüli eszköz, mely a költőnek az ilyen arcz megértetésére rendelkezésére áll, az, hogy elbeszéli azokat az eseményeket, melyek az ábrázatnak e rettenetes feldulását okozták. Ez arcz kegyetlen és vad vihart hirdetett, titkos küzdelmet az anyai fájdalom hősisége és erőtlensége között a mi érzelmeinknek, melyek végesek, mint magunk is, nem lévén bennök semmi a végtelenből.

E szüntelenül visszafojtott szenvedések az idők folytán valami sajátos betegséget keltettek ez asszonyban. Semmi kétség, a rendkívül erős lelki indulatok testileg is megrogtották ezt az anyai szívet és valami betegség, talán szívtágulás fenyegette Juliet, fokozatosan fejlődve, a nélkül, hogy Julie maga tudta volna. Az igazi szenvedések látszólag teljesen nyugodtak abban a mélységes ágyban, melyet maguk vájnak maguknak s a mélyben látszólag

alszanak, valóságban azonban folytatják a lélek pusztítását, mint a hogy a sav pusztítja-marja az üveget.

E pillanatban két könnycsepp csorgott alá a márkiné orczáin s a márkiné hirtelen felállt, mintha valamely, a többieknél sokkal kínosabb gondolat kelt volna ki egyszerre a lelkében. Bizonyára Moïna jövőjét képzelte el. De előre látván a szenvedéseket, melyek leányára várnak, a saját életének minden baja és keserve újra ránehezedett a lelkére.

Ez anya helyzetét meg lehet majd érteni, ha feltárjuk a leányának helyzetét.

Saint-Héreen gróf körülbelül hat hónap előtt elutazott, hogy elvégezzen valami politikai küldetést. A gróf e távolléte alatt Moïna, kiben a fiatalasszonyos hiuságokhoz az elkényeztetett gyermek szeszélyes akaratossága is járult, könnyelmű balgaságból, vagy hogy az ezerféleképen megnyilatkozó asszonyos kaczérságnak engedjen, vagy talán hogy kipróbálja az asszonyi kaczérság hatalmát: azzal szórakozott, hogy játszott egy finom, de szívtelen ember szenvedélyével, egy szívtelen emberével, a ki azt állította magáról hogy mámoros a szerelemtől, attól a szerelemtől, melyben az együgyű udvarló minden apró-cseprő társadalmi törekvései és hiuságai egyesülnek. D'Aiglemont asszony, a ki hosszú idők tapasztalatai után megtanulta ismerni az életet, megítélni az embereket s félni a világtól, ez az öreg asszony észrevette egy szerelmi szövevény fejlődését és leánya vesztét sejtette, látván, hogy egy olyan férfi kezei közé esett, a kinek semmi se szent. Hát nem borzasztó és rettenetes volt a márkiné lelkének, hogy kiélt rouét ismert fel abban az emberben, a kit a leánya gyönyörűséggel hallgat meg? Drága gyermeke tehát az örvény szélén áll. Irtóztató volt a lelkének, hogy erről megbizonyosodott; de nem merte a leányát visszatartani, mert remegett a grófné előtt. Tudta előre, hogy Moïna nem fogja meghallgatni okos intéseit; nem volt semmi hatalma gyermeke lelke fölött, mely vas volt az ő számára, az anya számára, de teljesen lágy és fogékony bárki más számára. Anyai gyöngédsége el tudta volna ragadni arra, hogy esetleg még pártoljon és szívesen lásson egy olyan szenvedélyt, melyet a csábító nemes tulajdonságaival mentegetni lehet, de a leányát csak a kaczérság vitte bele a szerelmi szövevénybe; és a márkiné megvetette Alfred de Vandenesse grófot, tudván, hogy ez olyan ember, a ki Moïnával való harczát csak amolyan sakkjátszmának tekinti. Ámbár Alfred de Vandenesse irtózatot keltett e szerencsétlen anyában, ez kénytelen volt szíve legmélyebb redőjébe eltemetni idegenkedésének okait. Egykor benső összeköttetés fűzte Vandenesse márkihoz, Alfred atyjához és ez a barátság, mely a világ szemében tiszteletreméltó volt, jogot adott a fiatal embernek, hogy szinte családias bizalmassággal járjon el Saint-Héreen asszonyhoz, a kihez - legalább így mutatta a fiatal ember - gyermekkor óta szenvedélyes vonzalom fűzi. Különben is hiába szánta volna el magát d'Aiglemont asszony, hogy a leánya és Alfred de Vandenesse közé egy irtóztató szót vessen, mely őket talán elriasztotta volna egymástól.

A márkiné meg volt győződve, hogy ezzel se sikerült volna a két ifju teremtetést elválasztania, daczára annak, hogy ezen szónak óriási volna a hatalma, és megalázta és megbecstelenítette volna az anyát a leánya szemében. Alfred sokkal romlottabb, Moïna pedig sokkal okosabb volt, semhogy elhitték volna azt a leleplezést és a fiatal grófné nevetett volna a leleplezésen, egyszerűen elkoptatott anyai cselnek tartván azt. D'Aiglemont asszony a saját kezeivel építette meg a maga börtönét s maga falazta be oda magát. Ebben a börtönben kell meghalnia s látnia kell, mint pusztul el Moïna szép élete, ez az élet, mely a márkiné agg napjainak dicsősége, boldogsága és vigasztalása, ez az élet, mely ezerszer drágább s kedvesebb neki, mint a saját élete. Irtóztató, hihetetlen szenvedés ez, nincs emberi nyelv, mely ki tudja fejezni! Feneketlen örvény!

Türelmetlen örömmel várta, hogy leánya fölkeljen s mégis félt ettől, épp úgy, mint a szerencsétlen halálraitélt, a ki már szeretné megérni a végét az életének és mégis borzong, ha a hóhéra gondol. A márkiné elhatározta volt, hogy megtesz egy utolsó kísérletet; de nem annyira

attól félt, hogy kísérlete talán zátonyra jut, mint inkább attól, hogy szíve ismét egy olyan fájdalmas sebet fog kapni, a milyenek már eddig is kimerítették bátorságát. Anyai szeretete idáig jutott: szereti a leányát, fél a leányától. Remeg a tördöféstől és föltárja keblét a döfés elé. Az anyai szeretet olyan nagy és olyan tág az anyai szívből, hogy egy anyának, mielőtt közönyössé válnék gyermeke iránt, inkább meghal, vagy valami nagy hatalomnál, a vallásban, vagy a szerelemben keres menedéket. A márkiné lelkében, mióta ma fölkel, a kárhuzatos emlékezés felidézett több körülményt, melyek látszólag jelentéktelenek, de valóságban az erkölcsi életben nagy és fontos jelenségek. Tényleg, néha egy-egy mozdulat egy egész drámát tár föl, egy-egy szó hangsúlyozása egy életet tép szét, egy-egy tekintet közönyössége megöli a legboldogabb szenvedélyt.

D'Aiglemont márkiné sokkal több ily mozdulatot látott, sokkal több ily szavakat hallott és sokkal több ily lelketirtóztató tekintetben volt része, semhogy emlékei reményeket ébreszthettek volna. Minden azt bizonyította neki, hogy Alfred kiüzte őt, az anyát, a leánya szívéből s Moïna szívében most legfőbb kötelesség, de nem öröm és szeretet gyanánt maradt meg. Ezer dolog, a legapróbb semmiségek is arról tanuskodtak, hogy a grófné rútul és csúful viselkedik vele szemben; a grófné egész viselkedése merő hálátlanság, melyet a márkiné talán büntetésének tekintett. Próbálgatta mentegetni a leányát a Gondviselés terveivel, hogy így még mindig imádhassa azt a kezet, mely megütötte. Egy reggelen a márkinének minden eszébe jutott és minden újból olyan élénken bántotta és sebezte a szívét, hogy a fájdalmakkal annyira tele kehelynek ki kellett csordulnia, ha a gyötrelemből csak egy csipetnyi is ömlik még bele. Egy hideg tekintet is meg tudta volna most ölni a márkinét.

Nehéz leírni ezeket az apró-cseprő házi körülményeket; de néhány közülök elegendő, hogy képet adjanak valamennyiről. Így például a márkiné, a ki néhány év óta kissé nagyot hallott, sehogy sem tudta elérni, hogy Moïna az ő kedvéért hangosabban beszéljen; és egy napon, mikor arra kérte leányát, hogy ismételjen egy mondatot, melyből a márkiné egy szót sem hallott meg, a grófné ugyan engedelmeskedett, de olyan rosszkedvűen és olyan nemszives arczkifejezéssel, hogy d'Aiglemont asszony nem merte többé megismételni a szerény kérést.

E naptól kezdve, ha Moïna elmesélt valami történetet, vagy beszélt, a márkiné gondoskodott róla, hogy közel férközhessék leányához; de a grófnőt annyira bántotta a márkiné testi hibája, hogy meggondolatlanságában szemére vetette anyjának e testi hibát. Az ilyen körülmény, mely ezer példa közül van kiragadva, csak sértheti és lesujthatja egy anya szívét. Mind e körülményeket és apró eseményeket a szemlélő esetleg észre sem vette volna. Az ilyen árnyalatok szinte észrevehetetlenek másnak, mint egy asszony szeméinek. Így például: d'Aiglemont asszony egy napon jelentette leányának, hogy Cadignan hercegné jött látogatába; mire Moïna egyszerűen így kiáltott fel:

- Hogyan, a hercegné magához jött látogatóba?

Az arczkifejezésben, mely e szavakat kísérte, a hangsúlyozásban, melylyel a grófné e szavakat mondotta, e könnyed árnyalatokban olyan csodálkozás, olyan előkelő lenézés nyilatkozott meg, hogy mellette a mindig fiatal és gyöngéd szívek igazi emberszeretetnek tekintik a vadaknak azt a szokását, hogy megölik az elaggottakat, mikor már nincs annyi erejük, hogy a fák ágaiba fogódzva, meg tudnának állani a lábukon. D'Aiglemont asszony fölállt, mosolygott és titokban, csendben könyeket ontott. A jól nevelt emberek s kiváltképp a nők, nem árulják el érzelmeiket csak alig észrevehető megremegetésekkel, de ezekből azok, a kik életükben hasonló helyzetben voltak, mint ez a halálra gyötört anya, kiérzik a szívnek megrázkódtatásait. Leroskadva az emlékek terhéből, d'Aiglemont asszonynak eszébe jutott egy sértő, kegyetlen, de szinte mikroszkopikusan kis eset, melyben e perczen a mosoly mögé rejtett lenézést jobban látta, mint valaha. De könyei egyszerre fölszáradtak, mikor észrevette, hogy meg-

nyílnak annak a szobának ablakredőnyei, melyben a leánya aludt. Sietett az ablakok felé azon az ösvényen, mely ott vonult el a rácsozat mellett, melynél az imént ült. A mint ment, feltűnt neki, hogy a kertész különös gonddal gerebélyezte föl ezt az utat, mely pedig egy idő óta el volt hanyagolva. Mikor d'Aiglemont asszony az ablakhoz ért, a redőnyöket odafönn hirtelen bezárták.

- Moïna? - szólt a márkiné.

Semmi válasz.

- A grófné a kis szalonban van, - mondotta Moïna komornája, mikor a márkiné fölmenvén a házba, megkérdezte, hogy fölkelt-e a leánya.

D'Aiglemont asszonynak sokkal jobban tele volt a szive és a fejében sokkal erősebben forrtak a gondolatok, semhogy e perczen holmi aprólékos körülményekre gondolni tudott volna; tüstént bement a kis szalonba, a hol a grófnét pongyolában találta; a fejkötő hanyagul volt rá vetve a grófné kusza, rendezetlen hajára, lábai kis papucsokba bujtatva, a szobájának kulcsa az övére függesztve; haragos arczán szinte viharos gondolatok fejeződtek ki; vonásai szokatlanul izgatottak. Egy divánon ült s úgy látszott, hogy töprenkedik.

- Minek zavarnak? - szólt rideg, sőt majdnem nyers hangon. - Vagy úgy, te vagy, anyám? - folytatta szórakozottan.

- Igen, gyermekem, az anyád.

A hangsúlyozás, melylyel d'Aiglemont asszony e szavakat mondotta, meleg szivre s olyan őszinte, bensőséges megindultságra vallott, hogy arról, a mit a márkiné most érzett, nehéz volna fogalmat adni, csak a »szent« szó fejezheti ki a márkiné szive világát. Csakugyan az anya szent jellegét öltötte magára a márkiné, úgy, hogy még a leánya is megilletődött most.

Moïna olyan mozdulattal fordult a márkiné felé, melyben tisztelet, nyugtalanság és lelkiismereti furdalás nyilatkozott meg egyszerre. D'Aiglemont márkiné betette a szalon ajtaját, melybe egy lélek se léphetett be a nélkül, hogy előbb az előző szobákban neszt vagy zörejt ne keltene. Itt tehát nyugodt volt a márkiné a felől, hogy senki se lesi ki őket.

- Leányom, - szólt a márkiné, - kötelességem, hogy felvilágosítsalak asszonyi életünk egyik legfontosabb válsága tekintetében, melyben te épp most leledzel, talán tudtodon kívül; nem is mint anya, inkább mint asszony szólok hozzád e dologról. Férjhezmeneteled által szabad lettél; tehetsz, a mit akarsz, nem tartozol tetteidről számadással, csak a férjednek. De én oly kevésbé éreztettem veled anyai tekintélyemet... és ez talán hiba volt... hogy azt hiszem, jogom van meghallgattatást követelni tőled legalább egyszer, most, mikor igen súlyos helyzetben vagy, most, mikor szükséged van jó tanácsra. Gondold meg, Moïna, hogy nagytehetségű emberhez adtalak feleségül, a kire büszke lehetsz, mert...

- Anyám, - vágott közbe Moïna durczásan, - tudom, hogy mit akarsz mondani. Alfredra vonatkozólag akarsz nekem prédikációt tartani.

- Nem talátnád volna ki ilyen jól, ha magad is nem éreznéd... - folytatta a márkiné komoly hangon, visszafojtani iparkodván könnyeit.

- Mit? - pattant közbe Moïna szinte fölényesen. - De, anyám, igazán, nem is...

- Moïna! - kiáltott fel d'Aiglemont asszony rendkívüli önmegerőltetéssel, - kell, kell, hogy figyelmesen meghallgasd, a mit mondani akarok...

- Hallgatom, - viszonzá a grófné, összefonván karjait és gúnyos illetlenséggel engedelmességet tettetett. - De engedd meg, anyám, - folytatta, hihetetlen hidegvérrel, - hogy csöngessem Paulinenek; el akarom küldeni.

A grófné csöngetett.

- Édes gyermekem, Pauline nem hallgathatja...

- Mama, - szólt közbe a grófné komoly arczczal, mely az anyának igazán furcsának tetszelt, - én nekem meg kell...

Nem folytatta; mert a komorna belépett.

- Pauline, menjen el, de saját maga, Baudranhoz s tudja meg, miért nem küldték még el a kalapomat.

Leült és figyelmesen nézte anyját. A márkiné, a kinek száraz szemei daczára a szive tele volt és a kit most olyan indulat fogott el, melynek fájdalmasságát csak anyák tudják megérteni: elkezdett beszélni, hogy megmagyarázza Moïának, hogy milyen veszedelemnek megy elébe. De lehet, hogy mert a grófné megsértődött a gyanutól, melylyel az anyja Vandenesse márki fiát illette, lehet, hogy mivel elfogta a grófnét egy olyan felfoghatatlan badar hóbot, melynek titka a fiatalság tapasztalatlanságában rejlik: Moïna felhasznált egy szünetet, melyet az anyja beszéd közben tett és erőltetett kaczagással ezt jegyezte meg:

- Azt hittem, mama, hogy csak az apjára vagy féltékeny...

E szavakra a márkiné lehunyta szemeit, lecsüggesztette fejét s végtelenül halk sóhaj rebbent ki ajkain. Tekintetét magasra emelte, mintha valamely legyőzhetetlen érzelemnek engedne, a milyennel isten ihleti meg az embereket az élet legnagyobb válságaiban; azután irtóztató méltóságtól lángoló és mélységes fájdalommal teli szemeit leányára emelte:

- Leányom, - szólt, megrendültségtől reszkető hangon, - irgalmatlanabb voltál anyád iránt, mint az az ember, a kit anyád meggyalázott, kegyetlenebb voltál, mint a milyen talán isten ha lesz anyád iránt.

D'Aiglemont asszony fölállt és megindult. De az ajtóhoz érve, visszafordult. Nem látott a leánya szemében egyebet, csak meglepetést. Kiment, de csak épp hogy le tudott menni a kertbe; ott ereje elhagyta. A szívében ismét nagy fájdalmakat érzett; leroskadtt egy padra.

Szemei, a mint az ut fövenyén tévedeztek, férfilábak friss nyomait vették észre. Semmi kétség tehát, leánya elveszett; s a márkiné megértette most már, miért küldte el leánya Paulinet. Ezt a keserű-kegyetlen gondolatot egy még irtóztatóbb gondolat kísérte. Azt hitte ugyanis, hogy Vandenesse márki fia volt az, a ki kipusztította Moïna szívéből azt a tiszteletet és becsülést, melylyel egy leány az anyja iránt tartozik. Fájdalma e gondolatra hirtelen megnövekedett, eszmélete elhagyta, elalélt és úgy maradt, mintha aludnék. A fiatal grófné azt tartotta, hogy édes anyja az iménti feddő-figyelmeztető szókkal kissé erősen támadt reá, azt gondolta, hogy estére egy-két hizelkedő szóval, vagy valami kedveskedéssel majd csak újra megbékélnek. Mikor aztán az asszonyi sikolyt hallotta a kertből, a maga hanyag-könnyed módján éppen abban a pillanatban hajolt ki, mikor Pauline, a ki még nem ment el hazulról, segítségért kiáltozott s karjaiban tartotta a márkinét.

- Ne ijessze meg, Pauline, a leányomat! - ezek voltak az utolsó szavak, melyeket az anya szavai kiejtettek.

Moïna látta, a mint anyját fölemelik és viszik. Sápadt, eszméletlen volt a márkiné, alig lélegzett; egész erejéből lihegett, de a karjai is mozogtak, mintha vagy haldokolna, vagy szóhoz akarna jutni.

Moïna lesujtottan ment anyja után; odafönn csendben segített a márkinét lefektetni és levetköztetni. A büntudat ránehezedett Moïna lelkére. Ez utolsó pillanatban megismerte anyját, de nem tudott már semmit jóvátenni. Egyedül akart maradni anyjával; és mikor kettejükön kívül már senki sem volt a szobában és érezte, hogy az a kéz, mely mindig

simogatta-becézte, egyre hidegebbé, fagyosabbá válik: akkor Moïna sirva fakadt. A zokogás fölébresztette a márkinét és az anya még egyszer rátekinthetett az ő drága Moïnájára; és mikor látta, hogy leánya olyan őszintén zokog, hogy majd szétreped a pongyola alatt ez a gyönyörű kebel, ekkor a márkiné mosolyogva nézte leányát. Ez a mosoly megtanította ezt a fiatal anyagyilkos leányt, hogy az anyai szív olyan mélység, melynek fenekén sohasem apad ki a megbocsátás forrása.

Mihelyt megtudták a házban a márkiné állapotát, lovasok vágattak el orvosért, sebészért és d'Aiglemont asszony unokáiért. A fiatal márkiné és gyermekei épp akkor érkeztek meg, mikor a tudomány emberei a cselédséggel együtt nagy, néma és nyugtalan csoportot alkottak. A fiatal márkiné, a ki a beteg szobájából nem hallott semmi neszt, gyöngéden kopogott az ajtón. Erre a zajra Moïna fölriadva fájdalomából, hirtelen feltárta a két ajtószárnyat és félő-zavart tekinteteket vetett e családi csoportra s egész valóján olyan rendetlenség és zavarodottság nyilatkozott meg, mely sokkal többet fejezett ki, mint a mennyit szóval ki lehet mondani. Ez élő lelkiismeret furdalás láttára mindenki elnémult. Messziről is észre lehetett venni a márkinének megmerevedett és a halálos ágyon görcsösen kinyújtott lábait. Moïna az ajtófélfához dőlt, rokonaira nézett és hangtalan hangon így szólt:

- Elvesztettem anyámat!

(Vége.)